

Cogita

REVISTĂ DE CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ PLURIDISCIPLINARĂ

Vol. V, nr. 3/septembrie, 2013

București, 2013
ISSN 2066-7094

**Revista „COGITO” apare sub egida
Universității Creștine „Dimitrie Cantemir”**

Adresa: Splaiul Unirii nr. 176, sector 4, București
Tel.: 021.330.79.00, 021.330.79.11, 021.330.79.14
Fax: 021.330.87.74
E-mail: cogito.ucdc@yahoo.com

Revista Cogito este indexată
în **EBSCO, PROQUEST,**
CEEOL, INDEX
COPERNICUS, HEINONLIN
(recunoscute CNCS).

Cogita

REVISTĂ DE CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ PLURIDISCIPLINARĂ

Vol. V, nr. 3/septembrie, 2013

ISSN 2066-7094

Fiecare autor răspunde pentru originalitatea textului și pentru faptul că articolul nu a fost publicat anterior.

CUPRINS

FILOSOFIE

FILOSOFIA ABSURDULUI LA GIUSEPPE RENSI.....	7
Vasile Macoviciuc	
EXISTĂ MÂNTUIRE PRIN FILOSOFIE?	14
Gabriela Pohoată	
CELE ZECE PORUNCI ALE OMULUI DESTINAT SA FIE BUN	23
Claudia Vlaicu	

ISTORIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE

RĂZBOI ȘI DIPLOMAȚIE. ROMÂNIA ȘI ANTANTA ÎN CONTEXTUL DESFĂȘURĂRII CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI BALCANIC (II).....	33
Nicu Pohoată	
TERORISMUL CA ARMĂ POLITICĂ. ASASINAREA PRIM- MINISTRULUI ARMAND CĂLINESCU DE CĂTRE LEGIONARI: 21 SEPTEMBRIE 1939.....	47
Ilarion Țiu	
SINO-SFERA ȘI CAZUL COMPENSĂRII CHINEZEȘTI ÎN ASIA DE SUD-EST	55
Ioana-Bianca Berna	
EVOLUȚIA CONCEPTULUI DE <i>HEGEMONIE</i> LA ANTONIO GRAMSCI.....	61
Ioana Cristea (Drăgulin)	
IPOSTAZE ALE RAPOPRTULUI DINTRE GLOBAL ȘI LOCAL.....	73
Grigore Georgiu	

ȘTIINȚE ECONOMICE ȘI ȘTIINȚE JURIDICE

ANALIZA STRATEGIEI INOVAȚIONALE ÎN CONTEXTUL DEZVOLTĂRII ECONOMIEI NAȚIONALE	82
Ludmila Todorova	

**EXAMEN CRITIC AL DISPOZIȚIILOR LEGALE NAȚIONALE ȘI
EUROPENE PRIVIND RĂSPUNDEREA VÂNZĂTORULUI PENTRU
LIPSA CONFORMITĂȚII ÎN CAZUL VÂNZĂRII BUNURILOR DE
CONSUM ȘI A GARANȚIILOR CONEXE 90**

Ionuț Ciutacu,
Elena Tudor

FILOSOFIA ABSURDULUI LA GIUSEPPE RENSI

Vasile Macoviciuc*

vasilemacoviciuc@yahoo.com

Abstract: *The issue of the absurd can be taken as a core of the ideas of Giuseppe Rensi, since it allows the use of the skeptical option for the deconstruction of metaphysics and the myth of rationality, stimulating, at an attitudinal level, the experimentation of a new lucidity by which life, creation, and defiance, facing the existential tragic that is constitutive to human being, gains a meaning.*

Keywords: *Absurd, skepticism, pessimism, rational-irrational, hope, hystory, contradiction.*

Giuseppe Rensi (1871-1941) este o prezență publicistică masivă în literatura filosofică italiană din prima jumătate a secolului XX. Ea se ordonează/distribuie în două direcții pe care autorul încearcă să le armonizeze, valorificând consecințele acestei joncțiuni într-un plan atitudinal, etic; este vorba, în primul rând, de o angajare critică în plan speculativ care vizează capitole consistente din istoria filosofiei europene, dar și refuzul unui hegelianism de epocă cu evidente împliniri epigonice; în sens complementar și deopotrivă tensionat, se resimte permanenta nevoie a autorului de a se implica cu patos activist în conjuncturi socio-culturale și politice cu ecou european; dacă la nivel istorico-teoretic se dovedește utilă și fertilă delimitarea critică de speculația sterilă, în stratul convingerilor ideologice sunt inevitabile și permanente deziluziile asumate cu o luciditate lipsită de orice confort spiritual și existențial. Întâlnirea celor două traiectorii reeditează antispeculativismul și erijează ca principiu gustul pentru experiență/experimentare și evidențele fenomenice.

O sumară radiografie a acestei opere pletorice poate să identifice multiple resurse de convergență și concentrări ideatice dispuse la/către evidențierea unei unități de subterană textuală, cea mai evidentă fiind opțiunea sceptică. Însă, dacă avem în vedere multiplele consecințe atitudinale, nucleele valorice și prefigurarea unor postulate metafizice de anvergură, putem afirma că lucrarea „*La filosofia dell'assurdo*”, apărută în 1937, are valoarea unei autentice sinteze destinale, întrucât valorifică acumulările și variațiunile tematice din numeroase lucrări anterioare; selectăm, în acest sens, pe cele mai semnificative: „*Gli «anciens regimes» e la democrazia diretta*” (1902), „*Antinomie dello spirito*” (1910), „*Sic et Non*” (1911), „*Fondamento filosofico del diritto*” (1921), „*Moralismo e amoralismo giuridico*” (1914), „*La Transcendenza*” (1914), „*Principii di politica impopolare*” (1919), „*Introduzione alla sciepsi etica*” (1919), „*Lineamenti de Filosofia scettica*”

* Prof. univ. dr., Facultatea de Management, Academia de Studii Economice, București.

(1920), „*La scepsi estetica*” (1920), „*Polemiche antidogmatiche*” (1920), „*La Filosofia dell' Autorità*” (1920), „*L'orma di Protagora*” (1920), „*L'irrazionale – Il lavoro – L'amore*” (1923) – reeditată sub titlul „*Le ragioni dell'Irrazionalismo*” în 1933 și sub titlul „*Critica dell'amore e del lavoro*” în 1935 -, „*Interiora Rerum*” (1924) – considerată ca fiind prima formă, cu intensitate confesională, a lucrării despre absurd pe care o avem în vedere -, „*Realismo*” (1925), „*Apologia dell' ateismo*” (1925), „*Apologia dello scetticismo*” (1926), „*Lo scetticismo*” (1926), „*L'Amore e il Lavoro nella concezione scettica*” (1933), „*Spinoza*” (1929), „*Frammenti di una filosofia dell'errore e del dolore, del male e della morte*” (1937), „*Lettere Spirituali*” (1943).

Sinteza despre absurd, după cum afirmă tranșant autorul însuși, își propune „să ilustreze un punct de vedere: un punct de vedere sceptic și pesimist”¹; pesimismul vizează posibilitatea de cunoaștere a realității, iar scepticismul declară imposibilitatea unei asemenea cunoștințe; „intuiția sceptică susține în ultimă instanță că realitatea este irațională și absurdă și, deci, incomprehensibilă”, în timp ce „intuiția pesimistă” scoate în evidență faptul că, datorită acestei iraționalități și a absurdului, „realitatea este dureroasă și disperantă”²; argumentele pledoariei sunt de extracție teoretică – în special Nietzsche, Schopenhauer ș.a. – și existențială, însă primează dovezile istorice și biografice lecturate prin exerciții de luciditate; publicarea ideilor este privită prin consecințele sale terapeutice. Merită reținut faptul că asumarea scepticismului și pesimismului este operată în plan gnoseologic/epistemologic și nu la nivel atitudinal/comportamental; este vorba de surprinderea unor evidențe în interpretarea raporturilor dintre om și lume, de acele caracteristici/semnificații pe care realitatea și le dezvăluie atunci când este raportată la condiția umană, atitudinea – morală, în ultimă instanță – fiind construită în prelungirea acestor constatări lucide de început.

Ansamblul ideatic-argumentativ își are ca sursă înțelegerea filosofiei ca expresie/exprimare a unei structuri temperamentale preocupate să-și facă viața suportabilă. La fel ca la William James, atunci când este vorba despre concepțiile noastre despre viață, rolul demonstrațiilor logice este trecut în plan secund, nucleul fiind constituit din anumite intuiții ireductibile prin care se implică structurile de profunzime ale personalității noastre. Giuseppe Rensi situează la originea ideilor sale două fapte, respectiv contradicțiile (=divergențele sau dezacordurile) și istoria. Evitarea recunoașterii contradicțiilor este privită ca un ricoșeu psiho-spiritual în fața evidențelor realității/vieții/lumii; în funcție de poziționări afective inițiale, istoria însăși poate fi receptată ca sinteză selectivă, orizonturile factuale fiind supuse unor prealabile judecăți de valoare; datorită multiplelor articulări coerente la care se pretează, istoria este dovada indubitabilă a atotprezenței contradicțiilor. „Contradicțiile și istoria sunt *unum et idem* (unul și același lucru)”³. Discursurile privitoare la finalitatea istoriei au o funcție consolatoare; Rensi refuză „alterarea optimistă a realității” prin speranțe ilegiteime, întrucât „speranța este o inducție care, pornind de la *ceea ce nu este*, conchide că *ceea ce nu este va fi*, și pornind de la *ceea*

¹ Giuseppe Rensi, *La philosophie de l'absurde*, Éditions Allia, Paris, 1996, p. 27.

² Ibidem.

³ Giuseppe Rensi, *La philosophie de l'absurde*, ed.cit., p. 42.

ce nu are loc, concluzionează că ceea ce nu a fost va avea loc”⁴. Lumea/realitatea este percepută ca regat al hazardului, nebuniei, confuziei și răului; la o asemenea concluzie – consideră Rensi – ajunge orice om lucid, chiar dacă această luciditate este însoțită de o durere legitimă; pe de o parte, soluțiile oferite de lecturi specializate sunt nesatisfăcătoare, iar pe de altă parte, în fața alegerilor succesive și conflictuale, sub presiunea trebuințelor vieții, eul dezirant este mereu dispus să-și creeze „un *chaise longue* confortabil” pentru propria-i „siestă spirituală”⁵.

Prin însăși structura și menirea lor, filosofii slujesc nevoia umană de a atenua sau, dacă este posibil, a anula contradicțiile și, în general, sursele de disconfort; iluzia unității, universalității și absolutului îndepărtează omul de existența concretă, devalorizând-o. Speranța concentrează incertitudinea, nesiguranța, proiectând un fel de semi-realitate care nu reprezintă doar imaginația sau reveria, ci mai curând temerile cu privire la ceea ce va fi; de aceea, „speranța procedează de la nonexistență către existență”, exprimând „imposibilitatea de a accepta absența faptului sperat”⁶. De altfel, orice afirmație privitoare la realitatea în care omul trăiește exteriorizează certitudinea unei credințe, sentimente atașate unor dorințe imperative, fiind, așadar, o proiecție antropomorfică. De aceea, speranța aparține strategiilor de mascare a contradicțiilor, pentru simplul motiv că acestea – contradicțiile – produc disconfort în toate planurile. Filosofia lui Giuseppe Rensi cultivă, până la ultimele sale consecințe, tocmai acest disconfort ideatic și existențial, practicând un soi de „copernicism spiritual” prin care prezența efectivă, proximitatea, familiarul sunt receptate prin distanțare, având ca referențial incomensurabilul, diferitul, ceea ce este îndepărtat; prin acest exercițiu psiho-spiritual ni se relevă pluralitatea existențială legitimă, diversitatea adevărilor și a criteriilor valorice și, în ultimă instanță, a contradicțiilor inevitabile; „copernicismul nu este decât un capitol al scepticismului”⁷, iar, dintr-un asemenea unghi analitic, Hegel însuși este criticat pentru faptul că, deși privilegiază procesualitatea și contradicțiile, anulează consecințele atitudinal-valorice realiste prin acceptarea armonizării conflictelor și prin decretarea unui sens ascendent/progresiv al evoluției. De altfel, în chiar credințele culturale curente, se acceptă absolutul, adevărul, unitatea ca aflându-se mai presus de multiplicitățile curente, „absolutul, universalitatea, adevărul planând deasupra contradicțiilor și a diferențelor dintre faptele empirice și concrete și neavând nimic de-a face cu acestea”⁸, fiind acceptate doar ca forme ale activității spirituale. În consecință, „nu există rațiunea (unică și unitară –n.n.). Nu există decât rațiunile. Nu există rațiune; există numai opinii (doxai)”⁹; credința în rațiunea pură, atotputernică, este, așadar, un mit analog credințelor primitivului în suflet, demoni ș.a.m.d.; nici realitățile factuale, nici spiritul nu probează, cu oarece constanță și certitudine, o măsură a raționalității, ci trebuie acceptate ca fiind doar ceea ce sunt. Giuseppe Rensi apreciază că lumea pe care o

⁴ ibid., p. 45.

⁵ ibid., p. 30.

⁶ ibid., p.49.

⁷ ibid. p. 55.

⁸ ibid. p. 60.

⁹ ibid. p. 86.

avem în comun este redusă la universul percepțiilor sensibile – ceea ce înseamnă că este foarte limitată –, fiecare ins fiind captiv/prizonier într-un univers mental unic, ireductibil, care nu poate fi separat de viața cotidiană, iar această identitate monadică este relevantă nu doar empiric, ci și metafizic; eterogenitatea și incomunicabilitatea sunt constitutive rațiunii și, de aceea, calificativele de irațional/nonlogic, ne-adevăr/fals pot fi atribuite foarte ușor pentru tot ceea ce este diferit, altfel, exterior. Deci, rațiunea nu trebuie tratată/considerată ca un modul extramental, ca un etalon cert cu care să se confrunte și să se aprecieze conștiințele personale; divergențele, contradicțiile, deosebirile sunt legitime pentru simplul motiv că nu există o rațiune unificatoare, infailibilă, sustrasă oricăror discuții; în termenii lui Spinoza, spiritul aparține naturii „naturate” și nu naturii „naturante”; de aceea, omul este alcătuit din „pasiuni și tendințe”, are „elemente raționale dar mai ales este crud și credincios, egoist și altruist, senzual și mistic și toate acestea împreună”¹⁰, iar conceperea unui „spirit ca act pur, ca activitate pură” este absurdă¹¹.

Scepticismul – ca strategie teoretică și metodă a deconstrucției ideatice – este elaborat în prelungirea lui Renouvier, a scepticilor antici și a unor gânditori actuali precum Aliotta și Manacorda; în ideile acestora, Rensi identifică resursele creative ale unei îndoieli cu ecouri vitale: „scepticismul semnifică sinceritate și loialitate”¹². Acest scepticism este structural antidogmatic: „scepticismul nu este altceva decât antiraționalism și antiidealism”, fără însă a încerca să fie simpla antiteză a acestora¹³.

Istoria este prezentată de obicei ca având o coerență spirituală, o finalitate certă și sursă de certitudine vitală; însă ea trebuie privită ca serie/sistem de contradicții. În condițiile în care viața este în structura sa esențială durere/suferință, structurată de un tragic esențial/inevitabil, „istoria nu este decât voința constantă de a ieși din prezent și de a te îndepărta efectiv de acesta, întrucât prezentul/realitatea este echivalent[ă] totdeauna răului”¹⁴; „istoria nu este altceva decât efortul, van întrucât etern, de a ocoli absurdul și răul”¹⁵. Dacă, în mod evident, contradicțiile însoțesc categoria spațialității, adică concomitența, istoria trebuie să-și asume contradicțiile în termenii succesiunii temporale; absența scopului/finalității confirmă activismul iraționalității și absurdului, eforturile de ameliorare fiind episodice și locale. „Spațiul și Timpul sunt condițiile unei realități absurde și probe ale faptului că aceasta este absurdă; sunt, deci, categorii ale absurdului”¹⁶; în afara existențelor perceptibile spațio-temporal și existente în sine nu mai există nimic. „Natura nu este nici rațională, nici rea, nici injustă”¹⁷; cruzimea, iraționalitatea, nedreptatea, imperfecția există doar ca efecte ale unor aprecieri mentale. Istoria nu poate fi decât o succesiune supusă

¹⁰ Giuseppe Rensi, *Critica della morale*, Etna, Catania, 1935, pp. 166-167.

¹¹ Giuseppe Rensi, *Lineamenti de Filosofia scettica*, Nicola Zanichelli Editore, Bologna, 1921, p.273 și urm.

¹² Giuseppe Rensi, *Lineamenti de Filosofia scettica*, ed.cit., p.17.

¹³ Giuseppe Rensi, *Apologia dello scetticismo*, A. F. Formiggini Editore, Roma, 1926, p. 12.

¹⁴ Giuseppe Rensi, *La philosophie de l'absurde*, ed.cit., ibid. p. 119.

¹⁵ ibid. p. 120.

¹⁶ ibid. p. 157.

¹⁷ ibid. p. 103.

hazardului, adică de fapte absurde care definesc/însoțesc viața și, în general, realitatea irațională. „Totalitatea lumii nu poate fi percepută, nu este obiectul percepției și nu pot ca să i se aplice categoriile, prin care putem cunoaște numai ceea ce este perceptibil și, în afara percepției, rămân vide. Totalitatea [unitatea – n.n.] lumii nu este sesizabilă prin categorii cognitive și este *deci* în afara sferei a ceea ce *există*, a ceea ce este *fapt*”¹⁸. În această privință, nu există cunoștințe certe, ci doar judecăți de valoare prin care își cere drepturile perspectiva umană/antropomorfică. Prin anularea iluziei raționaliste, exercițiul evaluator trebuie să accepte anumite evidențe: modul în care se petrec lucrurile/faptele dezvăluie dominația hazardului și capriciului, umilind spiritul și contrazicând inteligența; deși totul putea să fie altfel decât cum a fost și este, cursul efectiv al lucrurilor se datorează absurdului.

Chiar dacă nu este totdeauna – în plan textual – nuanțat/precis atunci când vorbește despre iraționalitatea/absurdul existenței/naturii, Giuseppe Rensi operează cu distincții de principiu ferme între punctul de vedere al realității propriu zise și punctul de vedere uman. De pildă, constată că efortul lui Spinoza „nu este de a privi realitatea cu ochi umani, ci așa cum este realitatea în sine”¹⁹, privind „realitatea într-un mod absolut obiectiv”²⁰, astfel încât aceasta nu este nici perfectă, nici imperfectă, nici morală, nici imorală, nici fericită, nici dureroasă; de fapt, „realitatea este despiritualizată”.²¹ G. Rensi acceptă permanent distincția principială dintre „punctul de vedere al Existenței în integralitatea ei” și „punctul de vedere uman”.²²

Caracterizarea lumii/realității ca fiind irațională presupune, ca referențial, acceptarea unei anume raționalități; or, un teren sigur al raționalității – așa cum rezultă din analizele anterioare – nu poate fi identificat nici în realitate – fie aceasta naturală sau socio-culturală –, nici în spirit; pentru a ocoli această dilemă, Rensi propune acceptarea unei distincții între rațiune și puterea/capacitatea/aptitudinea de a raționa, refuzând astfel ficțiunea unei rațiuni unice și unitare în favoarea unei rațiuni impure, marcate de sensibilitate, pasiuni, voință, impulsuri și implicate adaptativ în/printr-o nemijlocire existențială constitutivă. Din acest unghi, polemizând cu idealismul/raționalismul de secrete hegeliană, Giuseppe Rensi acceptă explicit alogismul realului; realitatea „nu este rațională, nici nonrațională”²³; respingând principiul hegelian cu valoare de diagnostic, Rensi afirmă că „ceea ce este real este irațional, ceea ce este rațional este ireal”.²⁴

¹⁸ *ibid.* p. 170.

¹⁹ Giuseppe Rensi, *Spinoza*, Guerini Edizioni, Milano, 1999, www.liberliber.it, p. 1.

²⁰ *ibid.*, p. 26.

²¹ *ibid.*, p. 29.

²² Giuseppe Rensi, *Spinoza*, ed.cit. p. 54. Asupra intenției etice a „punctului de vedere uman” – mai pe larg Giuseppe Rensi, *Lettere spirituali*, Bocca Edizioni, Milano, 1943, www.liberliber.it, p. 216.

²³ Giuseppe Rensi, *L'irrazionale – Il lavoro – L'amore*, Unita Edizioni, Milano, 1923, www.liberliber.it, p.50. Termenii „rațional” și „irrațional” nu aparțin faptelor, ci minții noastre care se raportează la fapte. (cf. și pp. 51-52).

²⁴ Giuseppe Rensi, *L'irrazionale – Il lavoro – L'amore*, ed. cit., p. 66. De aceea absurdul și nedreptatea alcătuiesc esența cea mai profundă a realității, putând distinge un „absurd numenal” și un „absurd fenomenic” (cf. p. 81)

Ființa umană își elaborează strategii adaptative prin care să evadeze dintr-un prezent absurd și rău; cursul istoric îmbină repetitivitatea cu inovația/creația/noutatea, astfel încât singurul sens al istoricității îl reprezintă eternitatea absurdului. Atitudinea propusă de Giuseppe Rensi în aceste cadre/postulate ontologice constă în „a rezista la absurditatea lumii”, „această atitudine de *a rezista* într-o lume absurdă, această capacitate de a privi în față absurdul lumii”²⁵, refuzând credința și speranța sau orice alte tehnici de evadare. „Împotriva *a-raționalității* efective a naturii (...) și contra iraționalității celei mai mari părți a spiritelor, (...) nu mai există nicio posibilitate care să ne salveze de/din absurd”²⁶.

Nicola Emery constată că absurdul rensian și revolta metafizică atașată acestuia dovedesc imposibilitatea adevărului absolut și raporturile posibile ale omului cu o lume indiferentă, liniștită, insensibilă²⁷. Jean Grenier sesizează în eseurile lui Camus ecourile sensibilității absurde căreia Giuseppe Rensi îi acordase statut conceptual²⁸. Recunoscând a-raționalitatea efectivă a naturii și iraționalitatea structurală a spiritului, Giuseppe Rensi refuză remediile filosofice sau religioase de tipul speranței; luciditatea ne obligă să încercăm să „trăim aruncați și abandonati fără parașută în spațiul vid al unei lumi absurde, în interior ca și în exterior, livrați hazardului orb.”²⁹ Pe lângă aceste apropieri ideatice semnificative, trebuie subliniat faptul că limitele conceptualizării și ale inteligibilității – ca argumente decisive în favoarea susținerii absurdului relației dintre om și lume – sunt radiografiate de Camus în prelungirea lui Kierkegaard. Este știut, totuși, că Jean Grenier a fost profesor și prieten al lui Camus; același Grenier a publicat în 1926 un eseu în care analiza sensibilitatea absurdă a lui Rensi din *Interiora Rerum* (apărută în 1924). Fără a ne pune problema unor posibile influențe, este interesant de urmărit o fertilă compatibilitate ideatică, o interesantă asemănare de familie spirituală între ideile lui Giuseppe Rensi și ale lui Albert Camus. Absurdul este înțeles ca relație și nu ca atribut al lumii. Camus însuși vorbește – invocând o serie de gânditori de la Jaspers la Heidegger și de la Kierkegaard la Șestov – despre „acest univers inexprimabil în care domnesc contradicțiile, antinomia, angoasa sau neputința.”³⁰ Georges Goedert sesizează o nuanță semnificativă: „Camus nu pretinde că Sisif este fericit: trebuie să ni-l imaginăm fericit”. Această nuanță stilistică exprimă tocmai „caracterul postulatoriu pe care autorul îl dă concepției sale despre fericire.”³¹ În același sens, Pierre-Louis Rey decide: „fericirea este imperativul categoric al gândirii

²⁵ Giuseppe Rensi, *La philosophie de l'absurde*, ed.cit., ibid. p. 205.

²⁶ ibid. p. 208.

²⁷ Mai pe larg Nicola Emery, *Rensi et le miroir du nihilisme*, în Giuseppe Rensi, *La philosophie de l'absurde*, ed.cit., p. 228 și urm.

²⁸ Cf. Toby Garfitt, *Un passeur de la pensée existentielle: Jean Grenier*, în Europe. Revue littéraire mensuelle, nr. 972/avril 2010, p. 221; Jean Grenier, Giuseppe Rensi – Le scepticisme, în Giuseppe Rensi, *La philosophie de l'absurde*, Éditions Allia, 1996, pp. 9-20.

²⁹ Giuseppe Rensi, *La philosophie de l'absurde*, ed.cit., pp.208-209.

³⁰ Albert Camus, *Essais*, Gallimard, 1965, p.114.

³¹ Georges Goedert, *Albert Camus et la question du bonheur*, Edi-Centre Propr. J.P. Krippeler-Muller, Luxemburg, 1969, p.63.

camusiene.”³² Sfidarea absurdului și curajul asumării tragicului existențial este recunoscută și de Giuseppe Rensi în simbolul sisific³³.

BIBLIOGRAFIE

*** Dictionnaire Albert Camus, sous la direction Jeanyves Guérin.

Camus, Albert, (1965), *Essais*, Gallimard.

Garfitt, Toby, (2010), *Un passeur de la pensée existentielle: Jean Grenier*, în Europe. Revue littéraire mensuelle, nr. 972/avril.

Goedert, Georges, (1969), *Albert Camus et la question du bonheur*, Luxemburg, Edi-Centre Propr. J.P. Krippeler-Muller.

Rensi, Giuseppe, (1925), *Apologia dell' ateismo*, A.F. Formiggini Editore, Roma.

Rensi, Giuseppe, (1926), *Apologia dello scetticismo*, Roma, A.F. Formiggini Editore.

Rensi, Giuseppe, (1935), *Critica della morale*, Etna, Catania.

Rensi, Giuseppe, (1996), *La philosophie de l'absurde*, Paris, Éditions Allia.

Rensi, Giuseppe, (1943), *Lettere spirituali*, Milano, Bocca Edizioni.

Rensi, Giuseppe, (1921), *Lineamenti de Filosofia scettica*, Bologna, Nicola Zanichelli Editore.

Rensi, Giuseppe, (1923), *L'irrazionale – Il lavoro – L'amore*, Milano, Unitas Edizioni.

Rensi, Giuseppe, (1999), *Spinoza*, Milano, Guerini Edizioni.

³² Pierre-Louis Rey, *Bonheur*, în Dictionnaire Albert Camus, sous la direction Jeanyves Guérin, p. 93.

³³ Giuseppe Rensi, *Apologia dell' ateismo*, A. F. Formiggini Editore, Roma, 1925, p. 85 și urm.

EXISTĂ MÂNTUIRE PRIN FILOSOFIE?

Gabriela Pohoată*

gabriela_pohoata@yahoo.com

Abstract: *The idea of this text envisages the soteriological function of philosophy, which entitles us to ask ourselves some questions in this respect. We start from the premise that human reason was given to reach salvation, to achieve wisdom. If we can reach freedom, truth and happiness, wisdom and God through philosophy, doesn't salvation involve all these?*

At the basis of such a research work lies a certain understanding of philosophy, of its core and purpose for human life, especially today, in a world devoid of rationality and wisdom. All the universal philosophical thought gives us the pros and cons of salvation through philosophy. While some philosophers do not support the metaphysical path toward salvation, other philosophies are the very doctrine of salvation. The philosophical way to God differs from the religious one, implicitly the path of salvation through philosophy is distinct from the religious experience. I believe that he who reaches the consciousness of transcendence has the ontological chance of salvation through philosophy.

Keywords: *Salvation, soteriological function, philosophy, transcendence, God, philosophical faith, consciousness, the sense of existence.*

Pentru a răspunde la o întrebare atât dificilă este necesar să analizăm următoarele aspecte pe care le considerăm esențiale pentru înțelegerea problematicii cercetării noastre:

1. Ce este filosofia și care este rostul ei pentru om; funcția soteriologică a filosofiei;
2. Legătura funciară dintre transcendență ca problema fundamentală a filosofiei și mântuire;
3. Credința filosofică și mântuire prin filosofie;
4. Cine se poate mântui prin filosofie?

Nu ne propunem să realizăm o incursiune în istoria filosofiei pentru a prezenta definițiile cele mai semnificative ale filosofiei, din antichitate și până în epoca contemporană. Un asemenea demers deși ar fi interesant ne-ar îndepărta de la interogația de la care am pornit. Vom aduce în discuție acele abordări ale filosofiei din perspectiva relației cu religia. Este indiscutabil că tema mântuirii reclamă o abordare filosofico-teologică, culturală în general.

I. Pentru cercetarea noastră considerăm că este necesar să pornim de la ceea ce Hegel precizează cu claritate în *Prelegeri de filosofia religiei*¹: „Filosofia are ca

* Conf. univ. dr., Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București, România.

¹ G.W.F. Hegel, *Prelegeri de filosofie a religiei*, București, Humanitas, 1995, p.18.

obiect pe Dumnezeu și, propriu-zis, ca unic obiect. Filosofia nu înseamnă înțelepciunea profană a lumii, cum a fost ea numită prin opoziție cu credința. Ea nu este înțelepciune lumească, ci este cunoașterea nelumescului, nu este cunoaștere a maselor exterioare, a existenței empirice și a vieții, ci ea este cunoaștere a ceea ce este etern, a ceea ce e Dumnezeu și a ceea ce decurge din natura lui, iar această natură trebuie să se manifeste și să se dezvolte.” Astfel, filosofia se distinge ca demers cognitiv deoarece conține în ea un elan către un alt tip de existență, temeritatea de a accede la taina ultimă. Este „Știința despre Absolut”.²

Pentru o înțelegere corectă a distincției dintre filosofie și religie, apreciem ca fiind de referință textul lui N. Berdiaev care precizează: „Filosofia nu este, asemenea religiei, revelație a lui Dumnezeu, ea este revelație a omului, dar a omului părtaș la Logos, la Omul Absolut, la Omul total, iar nu ființa individuală închisă. Filosofia este revelația înțelepciunii în omul însuși, prin efortul său creator.”³

Cumva filosofia pornește de la om înspre Dumnezeu, în timp ce în religie drumul este invers.

Filosofia este o activitate a conștiinței, iar Dumnezeu se lasă auzit numai în liniștea vocii conștiinței. „Nu există sistem filosofic complet încheiat care să nu ajungă, mai curând sau mai târziu, la un punct limită, care este Dumnezeu – fie că acest Dumnezeu este materie, fie că este universul, ca la panteiști, fie că este o Idee supremă de bine, ca la platonicieni etc., dar toate ajung la un punct limită, izvor al întregii vieți și al întregii realități și, în același timp, fundare a întregii realități”.⁴ Pe urmele lui Hegel, marele profesor român de filosofie, Nae Ionescu susține că filosofia are ca obiect transcendența⁵, iar deosebirea dintre filosofie și religie „nu vin de la obiect, ci probabil din altă parte: întâi, de la rolul pe care obiectul îl joacă în preocuparea filosofică sau religioasă și, în al doilea rând, de la felul cum se ajunge la acest obiect pe o cale sau pe cealaltă... e calea religioasă, ajungerea la Dumnezeu se face prin identificare, iar dovedirea existenței lui Dumnezeu se face pe calea trăirii, pe câtă vreme în filosofie, punctual acesta limită, Dumnezeu este rezultatul unui întreg șir de cercetări ale rațiunii noastre”.⁶

Se poate înțelege astfel că filosofia ajunge la Dumnezeu prin posibilitățile omului de cunoaștere, calea filosofică înspre divinitate fiind una rațională, a cercetării de sine. Acest aspect a fost sesizat și de către filosoful teolog Augustin, marele descoperitor al interiorității umane, care în Confesiunile sale notează cu caracter de imperativ uman: **”Nu ieși din tine; reculege-te în tine însuși; căci în omul interior sălășluiește adevărul.”**⁷

De altfel, toți filosofii au recunoscut fie conștient, fie inconștient faptul că numai în conștiința de sine, în simțirea de sine se ascund tainele divine. Filosofia deși a disimulat natura ei, întotdeauna este pozitiv sau negativ religioasă.

² *Ibidem*, p.17.

³ Nic. Berdiaev, *Sensul creației*, București, Humanitas, 1992, p. 99-115.

⁴ Nae Ionescu, *Prelegeri de filosofia religiei*, Cluj, Biblioteca Apostrof, 1993, p.116.

⁵ Idem, *Tratat despre metafizică*, București, Ed. Roza Vânturilor, 1999.

⁶ Idem, *Prelegeri de filosofia religiei*, p.117.

⁷ Augustin, *Confesiuni*, București, Humanitas, 2002.

Filosofia greacă considerată ca cel mai nealterat model de filosofie autonomă a fost religioasă prin sursele și patosul său, reflectând concepția religioasă a grecilor. Astfel, filosofia ionienilor nu poate fi înțeleasă decât dacă se leagă cu sentimentele religioase ce le avea vechiul grec pentru natură.

Filosofia lui Platon nu poate fi descifrată decât la lumina orfismului și a misterelor sale, unde se căuta eliberarea de rău și de moarte. Filosofia lui Platon și a neoplatonicienilor se dovedește conștient religioasă. Idealismul german este circumscris protestantismului și unei anumite epoci din dezvoltarea interioară a creștinismului. Kant și Hegel nu s-au putut plasa în marginea creștinismului cu toată distanța considerabilă între conștiința lor și conștiința Bisericii.

Filosofia raționalistă a secolului al XVIII-lea, ca și filosofia pozitivistă și materialistă a sec. al XIX-lea, negativ religioase prin patosul lor, reflectă lupta contra lui Dumnezeu, contra credinței creștine, și nu există nicio autonomie, nicio puritate, nicio abnegație, în aceste mișcări filosofice. Raționalismul, criticismul, empirismul duc o luptă religioasă, dar nu se eliberează de legăturile ce țin de viață. Ateismul e în același timp, o stare de viață și o luptă religioasă, ca și credința. Aproape întreaga știință obiectivă consacrată criticii biblice și cercetărilor istorice asupra originii creștinismului a dus la luptă religioasă; a fost mișcată de un patos religios negativ. Această știință niciodată nu s-a ridicat până la cunoașterea pură și detașată deplin.

Necredința este o premisă a vieții în aceeași măsură ca și credința.⁸ Toate argumentele prezentate mai sus converg înspre ideea că filosofia este spiritul ce ia cunoștință de el însuși și nu poate fi independentă de o anume aspirație spirituală. Orientarea spiritului determină structura conștiinței, care la rândul ei determină cunoașterea. Cunoașterea filosofică nu se reduce numai la cunoașterea ființei, la răsfrângerea realității în cel ce cunoaște. Scopul său este de a cunoaște adevărul, de a găsi sensul, de a da sensul realității.

Astfel, ***dacă prin filosofie ajungem la adevăr și la libertate, la sensul vieții și fericire, nimeni nu poate contesta funcția soteriologică a acestei forme universale de cunoaștere, pentru că mântuirea filosofică reclamă credința în toate acestea. Analizând problema filosofică a mântuirii aducem în discuție exemplul lui Kierkegaard*** care abordează această problemă nu atât pe plan escatologic, cât mai ales, ca fapt care interesează omul în mod direct. Sensul mântuirii este regândit și trăit în semnificația sa de răscumpărare individuală, cu referință la propria interioritate. În *Frică și cutremur*⁹ se află indicațiile tipice pe tema mântuirii. Titlul este scos din *Scrisoarea către Filipeni* a Sfântului Paul: „lucrați la mântuirea voastră cu teamă și cutremur” (Filipeni 2,12). Cele două cuvinte indică starea de spirit în care se află Kierkegaard de fiecare dată când se apropie de tema lui Abraham, indicând riscul, pericolul care există în mișcarea mântuirii. Dumnezeu l-a încercat pe Abraham cerându-i sacrificarea fiului, și Abraham, în tăcere, s-a dus la locul indicat, spre muntele Moria. Tăcerea lui Abraham indică introducerea în religie a fricii și a cutremurării. Abraham se află astfel într-o

⁸ Nic. Berdiaev, *Spirit și libertate, Încercare de filosofie creștină*, București, Paideia, 1996, p.26.

⁹ S. Kierkegaard, *Frică și cutremur*, București, Humanitas, 2002.

dublă mișcare a credinței, în resemnare și în abandonare totală lui Dumnezeu. În felul acesta, Abraham este simbolul omenirii care se lansează în absurd și care speră atunci când speranța este de negândit, care renunță la viață pentru veșnicie și care, cu toate acestea, se întoarce la viață în credință.

Dacă experiența lui Kierkegaard despre mântuire este explicată din perspectiva religiei, o situație antinomică este cea în care se află Schopenhauer, filosof ateu, dar care nu se sfiește să dezvolte o doctrină a mântuirii, pe care a integrat-o propriei sale filosofii a voinței. Da, exista mântuire din mizerie și rătăcire, din greșeală și ispășirea acestei vieți, și ea se afla la îndemâna omului, cea mai înaltă și mai evoluată, de aceea însă și cea mai capabilă de suferință și mai încercată de suferință, obiectivare a voinței. Nu moartea este mântuire, aceasta poartă cu totul alt nume și este legată de o cu totul altă condiție. Moartea ține într-un tot de aparență, de empiric, de sfera multiplicității și a schimbării; ea nu atinge deloc realitatea transcendentă și adevărată. Ceea ce moare în noi este numai individuația; sâmburele esenței noastre, voința, care este voința de viață, rămâne complet neatins și atâta timp cât nu face decât să se afirme pe sine va și să găsească întotdeauna căile spre viață.¹⁰

Un exemplu relevant îl constituie de asemenea gândirea lui Friderich Wilhelm **Nietzsche** (1844-1900)¹¹ care este un alt reper filosofic în privința problemei soteriologice. Diferit de credință sau de practică, este acum indicat un principiu nou, cel al „voinței de putere”, conceput ca „eterna întoarcere a aceluiași”. Acesta comportă negarea valorilor tradiționale și edificarea unor valori noi. Morala veche este de fapt morala sclavilor, animați de spiritul răzbunării pentru acele valori pe care nu le posedă. Creștinismul este responsabil că a făcut posibilă o morală a supunerii. Nietzsche poate astfel să nege valorile fericirii și ale mântuirii, întrucât sunt expresie ale unei vieți de renunțare și de supunere. Apare pe aceste baze nihilismul, care se exprimă în aforismul „Dumnezeu a murit”. Această afirmație nu conține o negație a divinității, ea exprimă mai curând o critică la adaptările credinței la spiritul mundan și ecleziastic, denunțând-o de incapacitatea de a realiza cu ridicarea măștii o adevărată mântuire. Aceasta se obține de fapt acceptând viața pentru ceea ce este, adică drept bucurie și suferință, durere și pasiune. Mântuirea constă atunci în acceptarea acestei condiții de viață excepțională. Numai supra-omul poate accepta și suporta întregul și crudul adevăr al vieții și al lumii, recunoscând că la urma urmei există o veșnică repetare a întâmplărilor cosmice.

Noul secol – al XX-lea – se deschide cu strigătul „morții lui Dumnezeu”, în care se exprimă conștiința crizei a tot ceea ce secolul al XIX-lea considera ca definitiv. În timp ce în Italia filosofii neoidealismului, cu Benedetto Croce (1866-1952) și Giovanni Gentile (1875-1944), reacționează la scientism și la pozitivism, în altă parte speculația străbate alte căi: cea a contemplației și a reflecției asupra temelor existenței. Fenomenologia inaugurată de Edmund **Husserl** (1859-1938), întoarcerea la teoreticitatea pură, revendică o folosire diversă a rațiunii nu doar aceea de instrument de dominare a lumii. Rațiunea, în

¹⁰ Ah. Schopenhauer, *Scrieri despre filosofie și religie*, București, Humanitas, 1995, p.28.

¹¹ Fr. Nietzsche, *Voința de putere*, București, Ed. Aion, 1997.

fenomenologie, este necesară la cunoașterea ființei adevărate, care se prezintă în lumea vieții (*Lebenswelt*). Este rațiunea aceea care conferă o tendință finalistică spre unitatea monadologică a eu-lui și a comunităților superioare, ca familia și societatea. Mântuirea este considerată în acest context ca reconstruirea teoreticității pure. „Eroismul rațiunii” (*Heroismus der Vernunft*) sau „barbarie”: acesta este motto-ul uneia dintre ultimele opere ale lui Husserl, *Krisis*, în care mântuirea este văzută în opoziție cu pericolul obiectiv care amenință Europa.¹²

Intenția soterică în termeni de adevăr (adică totdeauna filosofici), este în centrul speculației lui Martin **Heidegger** (1889-1976)¹³. În timp ce în primele opere, ca în *Sein und Zeit*, această intenție apare ca necesitate de a face omul să aparțină banalității și decăderii vieții inautentice, într-un al doilea moment tema mântuirii apare printre acele probleme cu care este analizată lumea istorică în destinul său de decadență. De aceea s-a spus că intonarea gândirii heideggeriene devine tot mai atentă la momentul soteriologic și religios. Poate cea mai importantă poziție a acestei direcții de gândire este aceea a lui K. Jaspers¹⁴, care, în operele sale, a preamărit viața de credință ca unică posibilitate de mântuire. De fapt *credința se identifică cu condiția existenței*. Neputând face saltul în transcendență, aceasta se revelează totuși prin cifre sau situații limită, ca durerea, păcatul și moartea. Mântuirea este așadar pentru Jaspers o condiție care se naște din abandonarea totală sau „naufragiul” existenței. În orizontul filosofiei românești, Nae Ionescu vorbește despre mântuire ca experiența religioasă, negând rolul metafizicii drept cale înspre mântuire, deși în opinia sa metafizica are ca obiect transcendența. Este aici o inconsecvență a gândirii sale, care nu acordă cunoașterii filosofice rolul cuvenit în planul mântuirii, fie numai și la nivelul oamenilor superiori.¹⁵

II. Problema filosofiei trebuie tratată cu profunzime. A fi filosof înseamnă a ști că realitățile esențiale nu sunt de același fel ca cele alături de care trăim de obicei, înseamnă a căuta adevărul. Această căutare necesită trecerea spre ceva absolut nou. Adevărul nu vine din lume ci din spirit; el este cunoscut numai în transcendența lumii obiective.

Problema fundamentală a filosofiei pare să fie transcendența și, mai exact, natura transcendenței la care recurge filosoful în actul de filosofare. Transcendența filosofică rămâne și pretinde că rămâne, în interiorul omului însuși, fiind imanentă lui.

Este foarte important să arătăm în acest context că filosofia se naște când datele vieții cotidiene devin problematice, când viața devine problemă. Rezumând filosofia, Leibniz spunea că se definește în întregime prin întrebarea: ***de ce există ceva mai curând decât nimic?***¹⁶ Niciun răspuns bazat pe un lucru

¹² Ed. Husserl, *Criza științelor europene și fenomenologia transcendențială*, București, Humanitas, 2011.

¹³ M. Heidegger, *Ființă și timp*. București, Humanitas, 2003.

¹⁴ K. Jaspers, *Texte filosofice*, București, Ed. Politică, 1988.

¹⁵ Nae Ionescu, *op.cit.*

¹⁶ G. W. Leibniz, *Principes de la Nature et de la Grace fondees en Raison*, Hamburg, f. Meiner, 2.Aufl., 1982 (text paralel francez-german). P.12, 14.

lumesc nu poate oferi soluția unei astfel de întrebări. Conversia filosofică echivalează cu punerea întrebării „De ce?” care include totalitatea lumii empirice. Transcendența este punctul de vedere spre care se accede și care permite formularea acestei întrebări. Fundamentul interogației filosofice, justificarea aceluia *de ce*, se lasă înțeles ca *revelație a însăși esenței omului*. Conștiința de sine a omului dobândită prin filosofie este transcendentă în raport cu lumea naturală și nu este explicabilă prin ea. Există o analogie profundă și bogată în semnificații între conștiința de sine a lui Hristos și conștiința de sine a omului. Numai revelația despre Hristos dă cheia pentru dezvăluirea tainei conștiinței de sine a omului.¹⁷ De aceea cel ce se cunoaște pe sine cunoaște în sine totul. „Suprema conștiință de sine a omului este inexplicabilă pornind de la lumea naturală și rămâne o taină pentru această lume”.¹⁸ Natura umană devenită conștientă de propria sa esență, de existența sa de sine stătătoare și liberă, trebuie să existe veșnic doar ca natură creatoare, făuritoare. Natura umană se va justifica definitiv în fața Creatorului nu prin stingerea sa, ci prin exprimarea sa creatoare. Natura umană, izbăvită și mântuită de rău, are un conținut pozitiv și o sarcină umană pozitivă. Un astfel de conținut și o astfel de sarcină poate fi doar creația. Când Berdiaev vorbește despre creație, el nu are în vedere sensul curent, preponderent cultural al termenului...

„Omul se justifică prin creație pentru că prin creație își manifestă prestigiul «asemănării» cu Dumnezeu. Dumnezeu e, înainte de toate, Creatorul. Și dacă suntem alcătuiți după modelul său, atunci îi vom semăna cu atât mai mult cu cât vom fi noi înșine mai creatori... Omul nu imită, prin creație, lumea creată, ci o amplifică. De asemenea, el nu-l imită pe Creator, ci îl face prezent, participând la demiurgia lui. Arta omenească e un act ontologic: adaugă ființei lumii ființă nouă și celor șapte zile ale Facerii o perpetuu zi a opta. A fi om, în chip deplin, e a trăi în extazul celei de-a opta zile, a redeschide mereu ciclul primordial pe care Dumnezeu l-a pecetluit cu odihna Sa. «Opera» lui Dumnezeu a putut fi coruptă prin păcat. «Operei» omenești îi revine datoria de a restaura, împotriva păcatului, orizontul mântuirii”.¹⁹ Revelația antropologică este legată de conștiința relației dintre misterul creației și misterul mântuirii. Am putea spera astfel, la o promisiune de mântuire prin sinergia creației umane.

III. Există indiscutabil o legătură între credința filosofică și mântuirea prin filosofie. În istoria conștiinței europene s-au ciocnit și opus între ele două credințe: credința în Dumnezeu și credința în om. Această opoziție corespunde unui moment din dialectica conștiinței. La o treaptă mai înaltă de conștiință, omul înțelege că această credință în Dumnezeu implică credința în om, iar credința în om, credința în Dumnezeu.

Singura sursă a credinței în Dumnezeu este existența divinului în om. Nimic și nimic din lumea aceasta nu poate determina negarea acestei măreții a omului. Credința în Dumnezeu fără credința în om e o formă de idolatrie. Chiar ideea de Revelație devine absurdă dacă cel căruia i se revela Dumnezeu e un

¹⁷ Berdiaev, *Sensul creației*, *op.cit.*

¹⁸ *Ibidem*, p.70.

¹⁹ Andrei Pleșu, *Prefața la Sensul creației*, *op.cit.*, p.12.

neant absolut și nu corespunde deloc celui care se revela. Există mai multe trepte ale revelației care corespund gradelor de conștiință. Mântuirea vine de la Dumnezeu, din apariția lui Dumnezeu crucificat și jertfit. Omul are nevoie atât de credința în Dumnezeu, cât și de credința în capacitatea rațiunii sale de a accede la Dumnezeu, pentru a se mântui. „Înțelegerea este răsplata credinței – spunea Augustin – încercând să îmbine credința cu rațiunea: deci nu încercați să înțelegeți pentru a crede, ci să credeți pentru a putea înțelege”.²⁰ Pe de altă parte, el susținea că simpla credință este doar un soi de încuviințare oarbă. Ea trebuie consolidată și făcută inteligibilă prin intermediul rațiunii.²¹ Ideea conformității credinței cu rațiunea este dezvoltată magistral de către Leibniz în deschiderea Teodiceei²², în care rațiunea este „canonizată”: adevărata rațiune este luminată de credință, fiindcă ea descinde din divinitatea însăși.

Credința filosofică, credința omului ce gândește, se distinge oricând tocmai prin faptul că ea există ca atare numai în legătură cu cunoașterea umană. Exemplul concludent în acest sens îl poate constitui credința filosofică a raționaliștilor moderni (Descartes, Spinoza, Leibniz) în puterea rațiunii. De altfel, raționalismul modern este, la origine, o mișcare religioasă. Fiindcă Dumnezeu este obiectul central al cunoașterii, întregul raționalism modern capătă forma unei teodicee. Raționalismul, întemeiat de Descartes și continuat de Spinoza și Leibniz, a fost elaborat spre a extinde și întări credința religioasă cu mijloacele rațiunii. Credința în perfecțiunea creației divine cedează locul cel privind raționalitatea acesteia. Presupuziția tacită a raționaliștilor este identitatea dintre perfecțiune și raționalitate. Descartes, Spinoza și Leibniz nu au intenționat să submineze credința creștină, ci doar să-i confere un caracter rațional.

În lumea filosofilor există exemple de gânditori precum Socrate, Boethius, Giordano Bruno pe care îi putem considera martiri ai afirmării credinței filosofice și de ce nu sfinții istoriei filosofiei. Au crezut în ideile lor, au luptat și au murit pentru ele.

„Credința filosofică vrea să se ilumineze pe sine. Filosofând nu iau nimic așa cum este, nu las nimic neexplorat așa cum mi se impune. Acest tip de credință nu poate deveni, ce-i drept cunoaștere universală, dar trebuie să-mi devină prezentă prin autoconvingere. Și ea trebuie să fie neîncetat dusă mai departe de către conștiința, devenind tot mai clară, mai conștientă.”²³ ***Când credința filosofică conduce înspre un nivel înalt de conștientizare, se poate vorbi de mântuire. Mântuirea prin filosofie survine odată cu purificarea rațiunii, prin parcurgerea tuturor treptelor cunoașterii. Este acea stare de beatitudine a omului „îmbătat de Dumnezeu” cuprins de acel „Amor intellectualis Dei” la care se referă Spinoza în ultima parte a Eticii sale.***²⁴

²⁰ Augustin, în *Iohannis Evangelium tractatus*, XXIX, 6, apud. Diane Collinson, *Mic dicționar al filosofiei occidentale*, București, Nemira, 1987, p. 39.

²¹ *Ibidem*, p. 40.

²² Leibniz, *Eseuri de teodicee*, Iași, Polirom, 1997, p. 45-89.

²³ K. Jaspers, *Conceptul de credință filosofică*, în *Texte filosofice*, București, Ed. Politică, 1988, p. 112.

²⁴ Spinoza, *Etica*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1981.

Dacă filosofia este o „rugăciune pe care o murmurăm toată viața”²⁵ înseamnă că ne putem mântui prin filosofie în fiecare clipă, prin cunoaștere de sine; acest lucru nu poate fi obținut ușor deoarece, cunoașterea filosofică nu este o reflectare pasivă: e o pătrundere activă, o victorie în lupta contra nonsensului realității universale, o luptă care presupune o acțiune sinergică a credinței, inteligenței și a curajului.

IV. Cine se poate mântui prin filosofie?

Încercând să facă distincția dintre ignorant și spiritul superior, Spinoza, în ultima parte a operei sale fundamentale ETICA, subliniază: „În adevăr, omul ignorant, pe lângă că este tulburat în multe chipuri de cauzele externe și nu ajunge niciodată la adevărata liniște sufletească, trăiește aproape neștiutor de sine, de Dumnezeu și de lucruri, așa încât încetează de a suferi numai atunci când încetează de a nu mai fi.

Înțeleptul, dimpotrivă, întrucât îl consideram ca atare, aproape că nu se tulbura sufletește, ci, fiind printr-un fel de necesitate eternă conștient de sine, de Dumnezeu și de lucruri, nu încetează niciodată să existe și să se bucure totdeauna de adevărata liniște sufletească. Dacă drumul pe care l-am arătat că duce la aceasta pare foarte greu, el poate fi totuși găsit, și, de bună seamă, trebuie să fie greu un lucru pe care îl întâlnim atât de rar. Dacă mântuirea ar fi la îndemână și s-ar găsi fără mare osteneală, cum ar fi cu puțință să fie nebagată în seamă aproape de toți?

Dar tot ce este măreț este pe atât de greu pe cât este de rar”²⁶. Din perspectiva lui Spinoza, înțelegem așadar că ignorantul nu își pune probleme existențiale, în timp ce spiritul superior este neliniștit metafizic, este o conștiință răvășită.

Am adus în analiză acest text pentru că ilustrează în mod evident funcția soteriologică a filosofiei, motivul cercetării noastre. Îndrăznim să răspundem la interogația care conține problema acestui text astfel: se poate vorbi de mântuire prin filosofie, dar calea spre acest tip de mântuire este îndelungată și anevoioasă fiind destinată spiritelor neliniștite metafizic, aflate mereu în căutarea Adevărului, a cercetării de sine.

Nu împărtășesc ideea că trebuie așteptat sfârșitul vieții pentru a ne mântui; mântuirea nu ține de trecut sau de viitor. Te poți mântui în fiecare clipă, prin lucrare asupra sinelui, prin purificare, prin detașare de nimicniciile cotidiene și învingând latura negativă din noi, prin rațiune și voință. Este cert că lucrarea întru mântuire reclamă cunoașterea filosofică, însă darul mântuirii presupune intervenție divină. Când mântuirea filosofică se îmbină cu mântuirea prin credința în Dumnezeu putem spune că omul și-a făcut tema ontologică la modul integral, ajungând la sensul existenței. Este foarte adevărat că acest lucru este extrem de dificil, pentru că reclamă o ființare într-un plan metafizic, unde numai creația filosofică te poate înălța. Este foarte dificil să ajungi aici, dar „lupta însăși către înălțimi este suficientă pentru a umple un suflet omenesc”²⁷.

²⁵ G. Liiceanu „Declarație de iubire”, București, Humanitas, 2001.

²⁶ Spinoza, *op.cit.*, p 277.

²⁷ A. Camus, *Mitul lui Sisif*, în colecția Opere XXI, București, Ed. Rao, 2011.

BIBLIOGRAFIE

- Augustin, (1987), în *Iohannis Evangelium tractatus*, XXIX, 6, apud. Diane Collinson, Mic dicționar al filosofiei occidentale, București, Nemira.
- Augustin, (2002), *Confesiuni*, București, Humanitas.
- Berdiaev, Nikolai, (1994), *Sensul creației*, București, Humanitas.
- Berdiaev, Nikolai, (1996), *Spirit și libertate. Încercare de filosofie creștină*, București, Paideia.
- Camus, Albert, (2011), *Mitul lui Sisif (The Myth of Sisyphus)*, București, Ed. Rao.
- Heidegger, Martin, (2003), *Ființa și timp*, București, Humanitas.
- Husserl, Edmund, (2011), *Criza științelor europene și fenomenologia transcendențială*, București, Humanitas.
- Ionescu, Nae, (1993), *Prelegeri de filosofie a religiei*, Cluj, Biblioteca Apostrof.
- Ionescu, Nae, (1999), *Tratat despre metafizic*, București, Ed. Roza Vânturilor.
- Jaspers, Karl, (1988), *Texte filosofice*, București, Ed. Politică.
- Kierkegaard, Soren, (2002), *Frică și cutremur*, București, Humanitas.
- Leibniz, G.W., (1982), *Principes de la Nature et de la Grâce fondés en Raison*, Hamburg, f. Meiner, 2.Aufl.
- Leibniz, G.W., (1997), *Eseuri de teodicee*, Iași, Polirom.
- Liiceanu, Gabriel, (2001), „Declarație de iubire”, București, Humanitas.
- Nietzsche, Friedrich, (1997), *Voința de putere*, București, Ed. Aion.
- Schopenhauer, Arthur, (1995), *Scrieri despre filosofie și religie*, București, Humanitas.
- Spinoza, (1981), *Etica*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică.

CELE ZECE PORUNCI ALE OMULUI DESTINAT SA FIE BUN

Claudia Vlaicu *

vlaicu.claudia@gmail.com

Abstract: *The present paper is intended to answer, first of all, to the question related to the reason of existence, starting from the premise that the historical moment when a man understands his destiny is the one when being is revealed to him in its true historicity. Nowadays, according to the most warned spirits in philosophy we find ourselves beyond metaphysics. The possibilities including **apriori** synthetical judgements have allowed philosophy to evolve on a second direction of research, which reached its ultimate fulfillment when Hegel formulated in **The Science of Logic** the principle of contradiction as a positive factor for the dialectic spirit. In Hegel's **Logic** the accent is placed on difference, diversity and opposition. The present historical moment should have Heidegger's philosophy as a cornerstone on the long way of reflecting on the essence of man.*

The key question we are trying to answer here is the following: "Is the quality of being good human beings something that we should re-discover in our destiny? Through the positive answer it offers, the present paper invites to brief reviews on philosophy, morality, psychology and theology. At the same time it holds the interdisciplinary approach of the ten commandments open. Therefore, it does not offers an exhaustive answer to a certain question encompassed to a certain field of judgement but launches further questions and new challenges for the contemporary man.

Keywords: *reason of existence, goodness, spiritual intelligence, destiny.*

Despre necesitatea ființei de a se întreba asupra sensului ei și a necesității de a urma calea binelui.

Introducerea de față își propune, mai întâi de toate, să răspundă întrebării legate de necesitatea aflării "sensului" existenței. E oare necesar să știm de unde venim și încotro ne îndreptăm? E oare necesar să aflăm dacă ceea ce trăim în prezent și numim la modul general viață ne-a fost stabilită încă dinainte de a ne fi născut iar ceea ce trăim este în fapt doar desfășurarea a ceva ce preexistă oricărei ființări? Cât de necesar este astăzi pentru omul contemporan determinarea acestui ceva de necuprins într-o definiție, dar în mod sigur parte a oricărui tip de "analiză existențială"? Și dacă este necesar, în ce măsură este și imperativ să știm ce loc ocupă în viața fiecăruia conceptul de destin și mai ales care este de fapt locul lui în cadrul unui concept mai larg, acela de ființă?

Pe de altă parte, precizăm de la bun început că discuția despre omul bun sau

* Lect. univ. dr., Facultatea de Teologie Ortodoxă și Științe ale Educației, Universitatea Valahia, Târgoviște.

starea de bine promovată de acesta vor urma în acest articol exclusiv viziunea doctrinei ortodoxe și nu dorim să facem referire la nicio altă perspectivă decât cea creștină. Ne-ar fi, pe de altă parte foarte greu întrucât credința noastră, incluzând aici și rațiunea care ne determină să scriem acest articol aparține tot doctrinei creștine. Deci vom porni de la viziunea filosofică asupra sensului ființei, urmând a o depăși prin cele zece porunci ale omului bun din perspectiva ortodoxiei și a psihologiei practice.

Gândirea existențială ne-a obișnuit să considerăm existența din situația particulară în care ne găsim. „Viața asta nu are nici un sens”, spunea Cioran, a cărui gândire părea să facă din viața însăși o situație particulară, ”cu toate acestea fiecare din noi îi dăm unul” (Emil Cioran, Pe culmile disperării, 1999). O primă premisă de la care se pleacă este necesitatea de a da un sens existenței noastre.

Momentul istoric în care omul își înțelege destinul este acela în care ființa i se dezvăluie în adevărata ei istoricitate. Pentru spiritele cele mai avertizate la ora actuală în filosofie ne găsim într-o mișcare de depășire a metafizicii.

Gândirea filosofică s-a angajat, încă din zorii evului tragic al grecilor, pe trei căi fundamentale. Amintirea privind deschiderea acestor trei căi fundamentale ale gândirii filosofice occidentale, ni s-a păstrat în poemul „Despre natură” a lui Parmenide.

Gândirea filosofică actuală se află din nou la răscrucea celor trei căi fundamentale, a acestui trivium în fața căruia se află conștiința tragică grecească (Oedip rege).

Calea cea mai frecventată de filosofie a fost cea deschisă de Parmenide eleatul, a cărui expunere ni s-a păstrat prin poemul său „Despre natură”, în partea sa privind aletheia. Pentru Parmenide nu există nicio îndoială că drumul certitudinii și adevărului este cel ce postulează: „Ființa este și a nu fi ființă nu există”. (De la natura, fr.8). Angajat pe acest drum, Parmenide ajunge la axioma următoare: ”este necesar a spune și a gândi că fiindul este, căci ființa este, dar nimic nu este.” (Ibidem, fr.10) În felul acesta s-a stabilit identitatea gândirii cu ființa (“În fond, a gândi și a fi este același lucru” -ibidem, fr.16), iar diferența ontologică între ființă și fiind continuă să rămână voalată.

Limitele fixate de Parmenide cercetării filosofice și a adevărului pe care l-a proclamat n-au fost puse la îndoială de Aristotel, care a încorporat acest principiu în opera sa, care pune bazele metafizicii. Principiul acesta a fost formulat de Aristotel astfel:

“A spune despre ființă că nu există sau despre neființă că există, este greșit, dar a spune despre ființă că este, despre ne-ființă că nu este, este adevărat.” (Aristoteles, *Metaphysica*, IV, 7, 101 b, 26-27).

Drumul acesta nu a fost părăsit nici de scolastică; ea a păstrat acest principiu în formula sa a adevărului ca “adaequatio rei et intellectus”. Limitele acestui drum de cercetare au fost bine puse în evidență de Aristotel în cartea a-IV-a a *Metafizicii*, unde Stagiritul își confruntă gândirea cu a lui Heraclit și Anaxagora. Pentru Aristotel și pentru adepții săi, principiul identității constituie semnul neîndoios al adevărului.

În dialogul său *Sofistul*, Platon, întrebându-se ce anume este ființa, găsea că la chestiunea aceasta nu se va putea răspunde în mod satisfăcător fără o angajare

pe calea interzisă de Parmenide. În cercetarea sa privind natura neființei, Platon ajungea la concluzia că într-un anumit fel neființa există de asemenea, într-o altă manieră (Platon, Sofistul, 241 d). Interdicția lui Parmenide fiind depășită, Platon deschidea larg cale spre transcendență. Această forțare a dialecticii platoniciene a fost posibilă deoarece Anaxagora a înzestrat le nous cu o altă valoare și putere decât le nous al lui Parmenide. Le nous, după Anaxagora, „este infinit și autocrat și nu se amestecă cu nimic; este singur el însuși prin sine însuși” (Anaxagora, fr.10). Prin aceasta, Anaxagora a deschis drumul idealismului transcendental. Pe acest drum deschis de Anaxagora au mers, de asemenea, Platon, Kant, care a descoperit judecata sintetică a priori și Hegel care a construit Fenomenologia spiritului, punct culminant al idealismului modern.

Posibilitățile incluse în judecățile sintetice a priori au îngăduit filosofiei să evolueze pe o a doua cale de cercetare, cale ce a cunoscut deplina înflorire atunci când Hegel a formulat în a sa Știință a logicii principiul contradicției ca factor pozitiv la dialecticii spiritului. În logica lui Hegel accentul este pus pe diferență, pe diversitate și pe opoziție.

Problema ființei nu se poate defini nici în mod unic în termenii idealității și nici în cei ai opoziției. Contradicția însăși, considerată la modul pozitiv, se dizolvă până la sfârșit și nu ne permite să intrăm în secretele ființei. Sinteza hegeliană rămâne mereu lovită de negativitate și nu a putut depăși dificultățile legate de principiul terțului exclus.

Parmenide semnaleză o a treia cale de cercetare care să ne permită să învingem obstacolele de care se lovesc celelalte două căi. Această cale a fost interpretată de exegeții poemului său „Despre natură” ca fiind o aluzie critică la gândirea lui Heraclit. Este o cale „care se opune sie însăși” și pe care Parmenide o definește ca aceea pe care „a fi și a nu fi este și nu este același lucru” (Parmenide, De la natura, fr. 10). Apucând pe acest drum, Heraclit a gândit însă după o altă logică decât aceea a lui Parmenide și Aristotel, căci el n-a fost înțeles de aceștia. Nici logica hegeliană nu a soluționat problema căci, așa cum am spus, în afară de principiile identității și al contradicției, trebuie să fie inclus și un al treilea principiu, cel al terțului exclus, ca factor pozitiv. Acest principiu se regăsește implicat în logica existenței, așa cum s-a dezvoltat de la Heraclit și până la Nietzsche.

Necesitatea de a explicita logica aceasta prezentă la marii gânditori ai existenței precum Heraclit, Pascal, Kirkegaard și Nietzsche este fundamentală pentru relevarea aspectelor paradoxale ale ființei. Pentru a înțelege acest caracter paradoxal al ființei, trebuie să ne străduim să urmăm această a treia cale de cercetare deschisă de Heraclit, cale pe care vom ajunge la sinteza paradoxală a contrariilor.

Vorbind de logosul care guvernează totul, Heraclit spunea că trebuie urmată gândirea care știe să lege contrariile, „gândirea comună tuturor” (Heraclite, fr.11).

Pascal este cel care demonstrează în Cugetările sale, citând un alt mare filosof, Sfântul Augustin, că omul este de fapt un monstru incomprehensibil, dar că esența lui constă tocmai în incapacitatea de a înțelege din ce este alcătuit. Ființa umană este un monstrum, spunea Sf. Augustin; ea nu este capabilă de autocomprehensiune și nu poate face în legătură cu sine decât gestul deictic de -

monstratio- de a arăta. Omul este alcătuit din trup și suflet, este uniunea materiei cu spiritul, și așa cum materia nu se poate gândi pe sine însăși, nici spiritul uman nu se poate gândi pe el însuși. El doar își poate pune problema. El este “cel mai minunat scop al naturii” dar și cel mai minunat paradox al ei; esența lui pare să fie tocmai conștiința sălășluirii în sine a unității contrariilor:

“Cine n-ar crede, văzându-ne compunând toate lucrurile din spirit și trup, că acest amestec n-ar fi foarte de înțeles? Și totuși este lucrul pe care-l înțelegem cel mai puțin. Omul este pentru el însuși cel mai minunat scop al naturii, căci nu poate concepe ce este trupul și mai puțin chiar ce este spiritul și aproape deloc că un lucru oarecare cum este corpul poate fi unit cu spiritul. Aceasta este culmea dificultăților sale de înțelegere și totuși aceasta este propria lui ființă: *Modus quo corporibus adhaerent spiritus comprehendere ad hominibus non potest et hoc tamen homo est.*” (Pascal, *Cugetări*, p. 183).

Întrebarea despre ce este ființa și care este esența ei ne întoarce spre sensul ultim al ei și spre fenomenologia heideggeriană a ființei, spre înțelegerea unor concepte fundamentale ca *Sein*, *Seiendens*, *Da-sein*, *das Dasein* sau *Ek-Sistenz*.

Das Sein nu este omul, dar numai omul poate fi *Das Sein*, spune Heidegger, care caută în profunzimile ontologice și existențiale ale umanismului un sens mai adânc decât l-au avut existențialismul lui Sartre sau formule care au dominat istoria filosofiei ca: ”omul măsura tuturor lucrurilor” (Protagoras), ”omul făcut după chipul și asemănarea lui Dumnezeu” (formula biblică). Formula lui Heidegger este că ”esența prezenței noastre în lume constă în existență” e mai mult decât o definiție a omului, e o încercare de a reformula poziția omului pe dimensiunea existenței, existență în sens de proiect, de depășire, fiindcă Heidegger spune că filosofia contemporană sfârșește sub forma unei antropologii filosofice. Această antropologie filosofică este oarecum un sfârșit și gândirea lui Heidegger vrea să fie un început.

Momentul istoric actual trebuie să aibă ca reper pe drumul gândirii esenței omului, drumul gândirii lui Heidegger. El este cel care reface gândirea presocraticilor, cei care făceau primii distincția între Ființă și Fiind. Omul actual rămâne învăluit în mister și uitare, dar trebuie să-și amintească că acolo există ceva (*Das Dasein*, *Da-Sein*), să refacă legătura între Ființă și Fiind, să-și amintească că a uitat și să-și amintească ce a uitat; el trebuie să caute și să dezvolte o logică a logos-ului original, ascultând învățătura lui Heraclit: ”nu mă ascultați pe mine, ci logos-ul” (fr.50).

O expresie latină de tipul *larvatus prodeo* a devenit un motto familiar psihanalizei și lege a gândirii metafizice. Heidegger, vorbind de metafizică, o numește *Werwindung*. Ființa este și *Grund* (fundament care asigură rațiunea și de care rațiunea se asigură), dar și gabe (dare-în-dar a ființei, care are un destin numai ca destinare, vestire). Din acest motiv criza umanismului nu e depășire propriu-zisă, ci *Verwindung*, apel prin care omul e chemat să se refacă după umanism, să se reîntoarcă la el și să și-l refacă (să și-l redetineze) ca pe ceva care îi este destinat.

Cele zece porunci ale omului destinat să fie bun

Întrebarea cheie următoare este: ”Calitatea de a fi bun este oare ceva ce trebuie să re-descoperim în destinul nostru?”. Înainte de a răspunde, de data

aceasta la modul mai mult practic decât filosofic, e necesar să precizăm că, în mod natural ne dezvoltăm având cu noi o busolă morală care ne spune ce este bine și ce este rău. Ne împlinim acționând pe căi bune conform darurilor oferite de Dumnezeu. John T. Chirban¹ citează într-un articol al său despre omul bun răspunsul elevilor săi la întrebarea Ce este binele?: “Binele scoate la iveală partea din noi care este făcută din Dumnezeu - Dumnezeu este în cuvântul bun”, au răspuns aceștia. Raportându-ne în continuare la această perspectivă, afirmăm și noi, cu acești elevi că fiind conștienți de faptul că binele există în noi și că tot ce trebuie să facem este să-l scoatem la iveală și să nu-l îndepărtăm din noi mai apoi, formulăm un prim imperativ, o primă poruncă a omului destinat să fie bun:

1. CUNOAȘTE-TE PE TINE ÎNSUȚI!

Din realizarea cu succes a acestei prime porunci vor decurge și celelalte. Un om care se autoanalizează, își cercetează cugetul, cum spun Sfinții Părinți, este omul care își cunoaște calitățile, limitele și slăbiciunile. Cel mai important este să facă acest demers al autocunoașterii cu conștiința că acest pas este doar primul în calea desăvârșirii personalității sale. Cu alte cuvinte, în opinia noastră, omul este o creație menită să se mențină mai departe creator de sens și de valori pozitive prin tehnica aferezei; împrumutăm această tehnică din artă și propunem și noi ca, la rândul nostru, prin procesul de autocunoaștere, să îndepărtăm din noi acel surplus dăunător desăvârșirii personalității noastre. Cunosându-ne bine pe noi și pe semenii noștri, știm să ne ferim de ceea ce este rău (alți oameni, obiecte, instituții, energii sau orice instanță menită să propage răul).

2. SĂ FII FERICIT!

Probabil că fiecare dintre conceptele din aceste porunci ar trebui explicate pornind, ca în introducere, de la originea lor filosofică. Noi preferăm însă în continuare să le definim din perspectiva ortodoxiei și să le explicăm în termenii psihologiei aplicate. Deci calitatea de a fi fericit de aici o vom traduce în termenii ortodoxiei, de la Fericirile Bibliei până la a include aici rațiunea care îi face pe mulți părinți duhovnici să afirme că nefericirea lumească este fericirea duhovnicească. Aspectul pe care doresc să îl evidențiez aici este datoria omului bun de a-și menține starea de bunătate prin asigurarea continuității stării de fericire. Această stare este una asumată de fiecare persoană, ca și cea de bunătate. Cele două merg mână în mână sau pas la pas într-un ritm dictat de evenimentele vieții. O altă dificultate în afara de cea referitoare la asigurarea continuității acestei stări, a menținerii acesteia în dinamismul persoanei, este modalitatea sau modalitățile prin care putem face acest lucru. “Cum putem oare să ne purtăm nefericirile vieții pământești cu bucurie?” “Care sunt calitățile care să sprijine menținerea acestei stări?” Acestea decurg din poruncile care urmează.

3. SĂ FII SPIRITUAL!

Cu excepția momentelor unor experiențe unificatoare, ne trăim propriile vieți prin intermediul unor filtre culturale și spirituale. Spiritualitatea este unul dintre aceste filtre. Oamenii sunt creatori de sens, în consecință încearcă să se împlinească și spiritual. Pentru mulți dintre noi, împlinirea spirituală este foarte

¹ Formator în psihologie în cadrul Harvard Medical School și autorul a True Coming of Age: A Dynamic Process That Leads to Emotional Stability, Spiritual Growth, and Meaningful Relationships.

importantă. Suntem de acord cu W. Allport² când afirmă că întreaga credință, religioasă sau nu, este o afirmare, iar cunoașterea, deși folosită, nu este factorul decisiv. De aici decurge observația noastră că acest porunci sunt stadiale, ele se constituie ca trepte ale omului spiritual destinat să fie bun.

Omul spiritual este cel care are deschiderea către spiritualitate, către comunicare cu Divinul și menținerea laturii spirituale a personalității permanent deschisă asemenea unei porți care duce la o scară cu multe trepte. Atâta vreme cât poarta este deschisă, omul bun poate să urce treptele în ritm propriu, să poposească, să vegheze sau chiar să coboare, dar important este să mențină linia spiritualității deschisă.

4. SĂ FII BUN CU CEILALȚI!

Bunătatea față de ceilalți se traduce în acte de bunătate dar și atitudinea de a face lucruri bune. Cu alte cuvinte, a menține în noi predispoziția către bine și a transpune această pre-dispoziție în act.

5. SĂ FII IERTĂTOR!

Iertarea este faza finală a unui întreg proces de gândire; după ce omul a trecut de faza cognitivă și afectivă, urmează cea comportamentală, care implică parcurgerea cu succes a fazelor cognitive și afective legate de impactul unui eveniment de viață asupra psihicului și sufletului. Există și aici o întrebare care este prezentă în mintea cercetătorilor: "Iertarea este a sufletului sau doar se produce în mintea omului, în psihicul acestuia?" Ei bine, iertarea autentică trebuie să aibă loc în toate planurile: cognitiv, afectiv și comportamental.

6. SĂ ÎȚI DEZVOLȚI INTELIGENȚA SPIRITUALĂ!

Ultimii 20 de ani ne-au familiarizat în România cu inteligența emoțională, iar inteligența spirituală a rămas mai puțin cunoscută în rândul cercetătorilor. Este o sintagmă care a circulat mai mult în articolele electronice și există din păcate prea puține acreditări științifice ale Inteligenței spirituale (IS). Așa încât ne vedem obligați să clarificăm acest termen, foarte strâns legat de cel de Inteligență emoțională (IE).

În general, când vorbim de inteligență spirituală, avem în minte abilitatea de a acționa cu înțelepciune și compasiune, menținându-ne nealterată pacea interioară și exterioară, indiferent de circumstanțe. Inteligența spirituală este o trăsătură înăscută, dar, ca orice tip de inteligență, trebuie dezvoltată. Pentru a înțelege mai bine cum putem face acest lucru, trebuie să analizăm mai îndeaproape elementele componente ale acestui tip de inteligență.

A. IS este cel mai înalt tip de inteligență la care apelăm pentru a aborda și rezolva problemele legate de valoare și de sens, inteligența care ne ajută să situăm acțiunile noastre și viața însăși într-un context mai larg, mai bogat, mai plin de sens; este abilitatea care ne ajută să realizăm de ce alegerea unui alt drum în viață sau a unui alt tip de viață este mai plină de sens decât alte căi (Zohar & Marshall).

B. Inteligența spirituală nu este în mod necesar legată de o religie sau fundamentele acesteia. Poate fi definită sau analizată după criterii precum: sinceritatea, compasiune, respect pentru toate nivelele conștiinței, sentimental de

² Gordon W. Allport, *Structure and development of personality*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1991, p. 304.

a fi un jucător într-un mare întreg, generozitatea spiritului și acțiunii, încercarea de a fi în acord cu natura universului și a te simți bine cu tine atunci când ești singur fără a avea sentimentul că ești singur (Clive Simpkins).

C. Oamenii înzestrați cu inteligență spirituală posedă capacitatea transcendenței; ei au capacitatea de a înzestra evenimentele vieții și chiar ale fiecărei zi cu sensul sacralului; folosesc resursele spirituale pentru rezolvarea problemelor practice; tot ei sunt cei care manifestă comportamente virtuozitate (iertare, smerenie, compasiune și înțelepciune) (Robert A. Emmons).

Putem concluziona de aici câteva dintre cele mai importante calități ale omului înzestrat cu inteligență spirituală: conștiința Celuilalt; mirare, teamă, sensul numinosului, înțelepciune, perspectivă, capacitatea de a asculta, capacitatea de a nu se simți amenințat de haos, paradox sau ambiguitate, credință, angajare, devotament etc. În opinia noastră, inteligența spirituală este ultima treaptă pe calea cunoașterii. O folosim pentru a vedea posibilități nerealizate până atunci, pentru a înțelege durerea, pentru a răspunde întrebărilor filosofice clasice despre viață, pentru a da sens, în cele din urmă evenimentelor importante din viața noastră.

În concluzie, persoanele care suprapun elementele inteligenței emoționale peste cele spirituale ale celuilalt tip de inteligență sunt acele persoanele cu cele mai mari șanse de a-și dezvolta acest din urmă tip de inteligență.

EQ growth assists SQ growth, and SQ growth enhances EQ growth

7. SĂ FII CU INIMA CURATĂ!

8. SĂ FII SMERIT!

Aceste două porunci le explicăm împreună întrucât mintea și inima sunt tratate în teologia ortodoxă împreună. Sunt două faze ale unui proces, pe care îl putem numi procesul desăvârșirii (sau al individuației, cum îl numește Jung).

Ce se înțelege prin smerenie și care sunt dezastrea mândriei? Smerenia este arta care te trimite la tine, să stai cu tine, smerit în tine. Procesul care a rânduit întreaga stare de lucruri, soarta întregii creații a lui Dumnezeu și care a fost făcut printr-un act de mare smerenie, înfricoșându-se îngerii și toate puterile cerești, este întruparea Mântuitorului. Sigur, Dumnezeu fiind, vă închipuiți ce pogorământ, dincolo de orice putere de înțelegere, a făcut, pentru a lua chip de om. (Părintele Arsenie Papacioc, interviu, Despre smerenie)³

"Fericiți cei curați cu inima că aceia vor vedea pe Dumnezeu!" (Matei 5,8)

³<http://www.crestinortodox.ro/sfaturi-duhovnicesti/parintele-arsenie-papacioc-despre-smerenie>

Inima omului, după cum arată și Sfânta Scriptură, este mai adâncă decât toate (Ieremia 17, 9-10), ea poate fi izvorul cel fără de fund al tuturor răutăților (atunci când nu este păzită cu rugăciune și cu pocăință), dar poate deveni izvorul tuturor bunătăților, atunci când este curățită de păcate. Sfântul Isaac Sirul ne învață că "mintea se curățește ușor dar tot atât de ușor se întinează, iar inima cu anevoie se curățește, dar cu anevoie se întinează, deoarece cuprinde și ține toate simțirile cele dinlăuntru." Curățirea inimii este necesară pentru ca omul să se poată apropia de Dumnezeu, sa ajungă la asemănarea cu El. "Dumnezeu e puritate absoluta, e sfințenie absolută, în consecință cine vrea sa se apropie de Dumnezeu trebuie să tindă să se asemene Lui". De asemenea, aceasta mai este necesară datorită decadentei firii, prezenței răului înlăuntru care trebuie înlăturat prin diferite mijloace pentru ca omul să ajungă la starea sa originară, pură.

Inima este izvorul vieții (Pilde 4, 23). De aceea: „Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu” (Matei 5, 8). Inima este cea dintâi născută dintre măduarele trupului nostru. Ea este rădăcina vieții. Inima este centrul vieții și al sufletului nostru. Pentru aceasta și Dumnezeu ne-o cere, zicând: „Fiule, da-mi inima ta” (Pildele 23-26), iar înțeleptul Solomon zice: „Cu toata străjuirea străjuiește inima ta” (Pildele 4, 23).

Filocaliile subliniază caracterul de taină al inimii omului. În antropologia ascetică, inima este sinteza și centrul ființei umane, a funcțiilor și a facultăților spirituale omenești. Adâncul ei, considera Sfântul Marcu Ascetul, este mintea, tronul sau locul în care se sălășluiește prin Botez, Hristos Domnul și Duhul Sfânt. Tot în Filocalii aflăm ca inima este "organ al organelor in trup si mintea se folosește prin ea de el ca de un organ", "omul dinlăuntru", "casa sufletului", "alt cer în inimă", "cerul sau ochiul minții", sau "Ierusalimul și împărăția lui Dumnezeu ascunsă înlăuntru nostru".

9. SĂ OFERI FĂRĂ SĂ CERI NIMIC ÎN SCHIMB!

Din aceasta câmară a inimii izvorăsc toate gândurile noastre bune, ca potențialitate a virtuților. În ea se află energiile spirituale superioare. Ea este altarul sufletului, despre care vorbește Sfântul Marcu Ascetul sau adâncul mintii, "cerul înstelat de înțelesuri strălucitoare și atotluminoase". "Adâncul minții" îl scrutează Dumnezeu (Ieremia 17,10; Psalm 9,7; 16,3), și după mișcările din el, ne cunoaște viața, gândurile, conduita spirituală. "Inima nu este doar un punct de convergență și sinteza a variatelor lucrări ale psihicului uman, ci centru de sinteză a întregii lucrări duhovnicești creștine. Ea este, în același timp, câmpul de luptă, locul în care se înfruntă binele și răul, păcatul și virtutea. După cum știm să ducem acest război nevăzut, inima noastră se dovedește a fi centru al lucrărilor duhovnicești superioare, supranaturale (transconștientul), sau al lucrării inferioare, paranaturale și rele (subconștientul păcatelor și al patimilor). "De asemenea, inima este centrul mai presus de fire, deoarece harul lui Dumnezeu se afla în ea de la Sfântul Botez, (Galateni 3, 27), se afla în inima, unde stă ca pe un tron. Acest lucru ne învață însuși Mântuitorul, în Sfânta Evanghelie, zicând: "...împărăția lui Dumnezeu este înlăuntru vostru" (Luca 17,21).

Dacă reușim să oferim fără a cere nimic în schimb înseamnă că ajutorul nostru pornește din inimă și că reușim să menținem natura bună cu care suntem înzestrați.

10. SĂ ȘTII SĂ ASCULȚI!

A trăi autentic este din punct de vedere psihologic acea capacitate de a acționa în acord cu propriile trăsături de caracter. Când vorbim de onestitate, integritate, ne referim în primul rând la raportarea acestor trăsături la sine. Dacă suntem onești cu noi înșine, dacă ne cunoaștem îndeajuns de bine, vom ști să ascultăm vocea interioară și vom ști să-i ascultăm pe ceilalți; de asemenea, vom ști să ascultăm ceea ce trebuie să urmăm pentru a fi buni mereu. Starea de bine, precum și calitatea de a fi bun de care ne-am ocupat în acest articol sunt aspecte esențiale ale omului plecat pe calea desăvârșirii. Când vorbim deci despre a asculta ne referim la:

Ascultarea vocii interioare care ne dictează ce să facem mai departe;

Ascultarea de o instanță superioară care ne este călăuză, model (duhovnic, Sfinții Părinți, profesori, Dumnezeu, respectarea Canonului etc.);

A fi vigilenți permanent în așa fel încât să putem sesiza schimbările pe care trebuie să le facem în viața noastră pentru a ne menține buni.

În loc de concluzii, vom încheia cu cele 10 porunci paradoxale ale lui Kent Keith care vin să contrabalanseze teoriile scepticilor cu privire la natura bună a firii umane. Împărtășesc aceste porunci care trasează la modul practic o direcționare a puterii dumnezeiești și care inspiră integritate, încredere și o orientare pentru viața cotidiană:

The Paradoxical Commandments

People are illogical, unreasonable, and self-centered. Love them anyway.

If you do good, people will accuse you of selfish ulterior motives. Do good anyway.

If you are successful, you will win false friends and true enemies. Succeed anyway.

The good you do today will be forgotten tomorrow. Do good anyway.

Honesty and frankness make you vulnerable. Be honest and frank anyway.

The biggest men and women with the biggest ideas can be shot down by the smallest men and women with the smallest minds. Think big anyway.

People favor underdogs but follow only top dogs. Fight for a few underdogs anyway.

What you spend years building may be destroyed overnight. Build anyway.

People really need help but may attack you if you do help them. Help people anyway.

Give the world the best you have and you'll get kicked in the teeth. Give the world the best you have anyway.

Kent M. Keith 1968, renewed 2001

BIBLIOGRAFIE

Blaise, Pascal, (1998), *Cugetări*, Ed. Aion.

Cioran, Emil, (1993), *Pe culmile disperării*, Ed. Humanitas, Ed. A treia.

Clive Simkins, (2010), *A credible Christianity*, Cap. II. *Spiritual Intelligence*, Author House.

Danah, Zohar și Ian Marchall, (2000), *SQ-Spiritual Intelligence, the ultimate intelligence*, London, Bloomsbury.

Emmons, R.A., (2000), *Is spirituality an intelligence?* The International Journal for the Psychology of Religion, 10:27-3.

(2005), *FILOCALIA SAU CULEGERE DIN SCRIERILE SFINȚILOR PĂRINȚI, CARE ARATĂ CUM SE POATE OMUL CURĂȚI, LUMINA ȘI DESĂVĂRȘI*, vol. II, Ed. Electronică, Apologeticum.

Gordon, W. Allport, (1991), *Structure and development of personality*, București, Ed. Didactică și Pedagogică.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, (1966), *Știința logicii* (trad. rom. de D.D. Roșca), Ed. Academiei R.S.R., București.

Heidegger, M., (1999), *Introducere în metafizică*, Ed. Humanitas.

Heidegger, M., (2000), *Ființă și timp*, Ed. Humanitas.

Platon, (1989), *Opere*, vol. VI, București, Ed. științifică și enciclopedică.

**RĂZBOI ȘI DIPLOMAȚIE.
ROMÂNIA ȘI ANTANTA ÎN CONTEXTUL DESFĂȘURĂRII
CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI BALCANIC
(II)**

Nicu Pohoată*

nicu_pohoata@yahoo.com

Abstract: Romania and the Entente during the Second Balkan War

The study analyses Romania's relations with the Entente in the course of the Second Balkan War, in the context of the Great Powers' policies, positioned in opposite political-military groups with respect to the South-East European zone. Gravitating in the political orbit of the Triple Alliance, which faced a true crisis situation, Romania had a great freedom of action in the relation with the Triple Entente. But his relationship with this political-military group did not lead to a reorientation of the Romanian state's external policy towards the Entente, as was sometimes considered in the historiography of the researched theme. Basing on a rigorous analysis of historical sources, the author shows the real nature of this relationship and emphasizes the exceptional value of Romania's political-diplomatic and military actions, which led to the ending of the war and to the conclusion of peace between the conflicting states.

Keywords: mediation, arbitrage, non-intervention, European concert, Great Powers' conference, conference of the conflicting forces, the Turtucaia-Balcic line, Balkan balance, negotiations, accord, armistice, demobilization, peace.

În timp ce reprezentanții diplomați ai Rusiei și Franței în capitala României, în conformitate cu instrucțiunile primite, doreau să obțină o încetare a înaintării armatei române spre Sofia, în cancelariile diplomatice ale Marilor Puteri se desfășura o intensă activitate care viza atât modalitățile considerate necesare de urmat în vederea încetării ostilităților, cât și rolul pe care înțelegeau să și-l asume acestea în soluționarea problemelor balcanice. Erau avute în vedere atât soluția unor tratative directe între beligeranți, cât și oportunitatea organizării unei conferințe a Marilor Puteri care să impună pacea sau care, cel puțin, să ratifice hotărârile care vor fi luate de către statele participante la război în urma tratatelor lor de pace.

Dacă guvernele de la Petersburg și Paris înțelegeau să-și concerteze acțiunile pentru desfășurarea unor tratative directe între beligeranți la Niș, exercitând

* Conf. univ. dr., Academia de Poliție "Alexandru Ioan Cuza", Facultatea de Arhivistică, București; președinte al Filialei București a Societății de Științe Istorice din România.

simultan presiuni la Constantinopol și București pentru încetarea înaintării armatelor acestor state pe teritoriul bulgar¹, între Marile Puteri ale Triplei Alianțe nu exista o unitate de vederi. Germania, în timp ce accepta ideea negocierilor directe dintre beligeranți, considera acțiunea militară a României îndreptățită. Jagow avea în vedere că *“marșul românilor nu are alt obiect decât de a li se da gajuri, asigurându-le posesiunea frontierei Turtucaia-Balcic, deoarece caracterul politicii bulgare nu le-ar permite să se încredințeze numai pe asigurările Sofiei”*². Guvernul austro-ungar se arăta în schimb puțin favorabil unei înțelegeri directe între statele beligerante, considerând că *“are cuvântul său de spus într-o asemenea reglementare, ca de altfel și celelalte Mari Puteri”*³. În fapt, Viena dorea să se dea satisfacție Sofiei, pentru a se ajunge la o reglementare de către Marile Puteri a problemelor balcanice.

Interesant este de remarcat că punctul de vedere al diplomației germane era în concordanță cu acela al diplomației românești. Jules Cambon, ambasadorul Franței la Berlin, îl informa pe Pichon că Jagow a propus lui Sazonov ca *“plenipotențiarilor din statele beligerante să se reunească pentru reglementarea definitivă a păcii la București”*. Diplomatul german argumenta că în capitala României toate Marile Puteri au un reprezentat și, din acest punct de vedere, Bucureștiul *“ar părea bine plasat pentru a servi ca centru al negocierilor”*. În concepția secretarului de stat german, *“miniștrii Marilor Puteri nu vor lua parte la lucrările conferinței, dar își vor exercita în mod natural influența lor”*⁴.

Edward Grey considera necesar, în vederea soluționării problemelor balcanice, un acord prealabil între Marile Puteri. Paul Cambon, ambasadorul Franței la Londra, îl informa pe Pichon că, în concepția șefului diplomației britanice, *“cele șase Mari Puteri, și mai ales Austria și Rusia, ar putea mai întâi să se pună de acord asupra unui partaj ținând cont de două considerații:*

- 1. O frontieră comună să fie stabilită între Grecia și Serbia;*
- 2. Accesul Bulgariei la Marea Egee să fie respectat”*⁵.

În timp ce în cancelariile diplomatice ale Marilor Puteri se făceau astfel de calcule, evenimentele din Bulgaria au pus din nou în evidență importanța acțiunii militare a României. Pentru Marile Puteri ale Triplei Înțelegeri acestea aveau o semnificație particulară.

La Sofia nu s-a putut constitui un guvern filorus condus de Malinov, ajungându-se la soluția unui guvern condus de Radoslavov, favorabil unei politici de apropiere de Austro-Ungaria. Panafieu îl informa pe Pichon că noul guvern *“este dispus să intre imediat în negocieri directe cu Serbia și România, cu scopul de a cunoaște exact intențiile lor”*⁶. În aceste condiții, baronul Fasciotti, ambasadorul Italiei la București, se prezenta cu o notă din partea noului ministru

¹ *Documents diplomatiques français. 1871-1914* (se va cita *D.D.F.*), 3e série, tome VII, Paris, 1933, doc. nr. 391, p. 430. Delcassé către Pichon, 17 iulie 1913.

² *Ibidem*, doc. nr. 393, p. 431-432. Jules Cambon către Pichon, 17 iulie 1913.

³ *Ibidem*, doc. nr. 394, p. 432-433. Dumaine către Pichon, 17 iulie 1913.

⁴ *Ibidem*, doc. nr. 397, p. 435-436. Jules Cambon către Pichon, 17 iulie 1913.

⁵ *Ibidem*, doc. nr. 398, p. 436-437. Paul Cambon către Pichon, 17 iulie 1913.

⁶ *Ibidem*, doc. nr. 405, p. 441-442. Panafieu către Pichon, 17 iulie 1913.

de externe Ghenadiev, din cabinetul Radoslavov, la Titu Maiorescu, prin care, “cu frazele știute, à la Danev”, întrebă pe prim-ministrul român despre “desiderata” României, pe care promite a le “examina cu un larg spirit de conciliațiune” și-l roagă să oprească **imediat** mersul înainte al armatei române. Nota venea prin ministrul italian, deoarece Italia reprezenta interesele României în Bulgaria, după plecarea lui Ghica de la Sofia⁷. Poziția guvernului român, exprimată cu prilejul acestui “demers diplomatic” al guvernului bulgar, reiese din raportul întocmit de către prim-ministrul Titu Maiorescu, a doua zi, către regele Carol I: “*Telegrama noului ministru al afacerilor străine din Bulgaria, în care vorbește de «examinarea dezideratelor noastre» și pe care am adus-o la cunoștința Majestății Sale Regelui chiar astăzi, îndată după întoarcerea Majestății Sale din Corabia, am comunicat-o și miniștrilor austro-ungar și rus exprimându-le mirarea pentru asemenea propuneri învechite, la care nici nu voi răspunde. Dl. Schebeko, care încă ieri stăruia ca armata română să nu înainteze spre Sofia, astăzi n-a mai repetat sfatul, ci s-a mărginit să zică: «trebuie să așteptăm atitudinea noului guvern». Iar prințul de Fürstenberg s-a arătat tot așa de mirat ca și mine și a găsit telegrama ministrului bulgar cu atât mai puțin corespunzătoare împrejurărilor, cu cât ea venea după ce însuși împăratul Franz Joseph, la care regele Ferdinand al Bulgariei se adresase, îi dăduse sfatul să ofere de-a dreptul regelui Carol al României cedarea teritoriului Turtucaia-Balcic. Prințul de Fürstenberg m-a informat că ministrul austro-ungar din Sofia a fost însărcinat de contele Berchtold să comunice guvernului bulgar că Austro-Ungaria a sfătuit totdeauna guvernul bulgar să satisfacă cererile României, dar n-a fost ascultată. Grava situație în care se află astăzi Bulgaria provine mai ales din marile greșeli comise la Sofia față de România... O altă consecință a acestei politici rătăcite este și faptul că, prin actualul conflict între România și Bulgaria, libertatea de acțiune a Monarhiei austro-ungare este redusă... Numai dacă s-ar stabili o înțelegere între România și Bulgaria, ar fi dată Monarhiei puțința de a continua politica binevoitoare pentru Bulgaria*”⁸.

Reiese, credem, limpede că Austro-Ungaria nu renunțase la proiectul său mai vechi de a se ajunge, pe calea unei înțelegeri româno-bulgare, cu prețul satisfacerii revendicărilor teritoriale ale României, la atragerea Bulgariei alături de Tripla Alianță.

În noua situație creată prin constituirea în Bulgaria a guvernului Radoslavov, pentru Tripla Înțelegere sporea importanța Bucureștiului în eforturile menite să restabilească pacea în Peninsula Balcanică. Într-o telegramă a șefului diplomației franceze, Pichon, către ambasadorul Franței în România, de pe data de 18 iulie 1913 se menționa: “Asigurările pe care mi le-ați trimis din partea domnului Maiorescu sunt de natură să ne facă să sperăm că România nu va ieși din **rolul de moderator pe care ea declară că vrea să și-l asume în fața Europei** (s.n.). În aceste condiții, eu nu voi avea obiecții de a secunda vederile guvernului

⁷ Titu Maiorescu, *Însemnări politice zilnice inedite*, în vol. Titu Maiorescu, *România, Războaiele Balcanice și Cadrilaterul*, editat de Stelian Neagoe, Ed. Machiavelli, București, 1995, p. 140.

⁸ *Cartea Verde*, în vol. Titu Maiorescu, *România, Războaiele Balcanice și Cadrilaterul*, editat de Stelian Neagoe, Ed. Machiavelli, București, 1995, p. 222-223 (se va cita *Cartea Verde*).

român, în ceea ce privește alegerea Bucureștiului (ca loc al tratatelor de pace – n.n.). *Va trebui totodată ca noi să ne punem de acord asupra acestui punct cu guvernele de la Petersburg și Londra. Estimez, de altfel, că noi va trebui să ne continuăm eforturile, în orice caz, de a se face să se ajungă la tratative directe*⁹.

Era de fapt și sensul în care înțelegea să acționeze guvernul român, a cărui conduită începea să fie tot mai mult apreciată de către Marile Puteri, dornice să se ajungă la restabilirea păcii. Pe data de 18 iulie 1913 Titu Maiorescu trimitea următoarea telegramă ministrului plenipotențiar al României la Belgrad: *“Cereți părerea domnului Pasici dacă nu crede oportun a începe imediat discutarea preliminarilor de pace între reprezentanții celor cinci beligeranți pentru a evita catastrofă la Sofia și complicație europeană”*¹⁰. Blondel, într-un raport către Pichon, din aceeași zi menționa: *“În urma informațiilor pe care le-am primit în timpul nopții, am insistat pe lângă ministrul afacerilor externe asupra gravelor inconveniente pe care le-ar prezenta un marș al armatei române asupra Sofiei. Maiorescu mi-a spus că el a telegrafiat regelui rezumatul conversației pe care am avut-o ieri asupra acestui subiect și că el urmează să primească răspunsul suveranului. Regele care se întoarce de altfel în această seară la București, a adăugat el, n-are intenția de a lăsa trupele să avanseze către capitala bulgară; dar el consideră ca indispensabilă ocuparea defileelor cu scopul de a împiedica reluarea ofensivei bulgare contra armatei sârbe; o dată stăpâni pe aceste defilee, ceea ce trebuie să se fi făcut la această oră, trupele se vor opri. Această măsură, a continuat Maiorescu, se impune cu atât mai mult cu cât, pe baza informațiilor care ne vin de la Sofia, bulgarii în număr de 200.000-300.000 de oameni, concentrați în jurul Sofiei, sunt gata să-i respingă pe greci și pe sârbi dacă ei avansează și să-i atace dacă guvernul bulgar ar putea crede că noi ne retragem sau că suntem indiferenți și aceasta noi nu dorim”. Din raportul lui Blondel rezultă că Maiorescu l-a informat despre telegrama trimisă la Belgrad în vederea urgentării începerii negocierilor. Teama de “complicații europene” exprimată în ultima parte a telegramei era explicată de Maiorescu în felul următor: “Am semnalat în mod particular acest pericol domnului Pasici, căci el reiese din ultima conversație pe care am avut-o cu ministrul austriac. Această conversație mă face să mă tem ca Austria să nu vrea să profite de circumstanțe pentru a complica situația prin ingerința sa. Astfel va trebui să acționăm repede și să ne înțelegem direct fără a lăsa timpul să treacă prea mult”. Maiorescu a rămas consecvent în a propune Sinaia, ca loc al conferinței de pace, sau o altă localitate din România¹¹.*

Guvernul austro-ungar a ezitat însă să intervină în vreun fel în favoarea Bulgariei, deoarece știa că nu va fi susținut de către Germania și Italia în demersurile sale. De altfel ambasadorul Germaniei la Petersburg a recomandat guvernului rus *“să fie lăsați beligeranții să delibereze la București, iar Sazonov nu a ridicat obiecții”*. Berchtold a avut la un moment dat intenția de a propune, de comun acord cu Italia, autonomia Macedoniei, soluție care ar fi asigurat limitarea anexiunilor Serbiei și Greciei, separarea celor două state *“permițând*

⁹ D.D.F., 3e série, tome VII, doc. nr. 408, p. 444. Pichon către Blondel, 18 iulie 1913.

¹⁰ Cartea Verde, p. 223.

¹¹ D.D.F., 3e série, tome VII, doc. nr. 411, p. 446. Blondel către Pichon, 18 iulie 1913.

bulgarilor să-și conserve speranțele”, dar el însuși era neîncrezător în șansele de reușită ale unui asemenea proiect¹². De aceea, solicitarea guvernului Radoslavov adresată guvernului vienez “*de a propune Puterilor reuniunea unui congres care să regleze toate chestiunile ridicate de război și care să se pronunțe asupra autonomiei Macedoniei*” nu a primit un răspuns favorabil¹³. De altfel, în aceeași zi guvernul bulgar a făcut cunoscut că a decis să înceapă negocierile¹⁴.

Pe data de 20 iulie 1913, Billy, însărcinatul cu afaceri al Franței la Roma, transmitea următoarea telegramă lui Pichon: “*Însărcinatul cu afaceri al Rusiei a făcut cunoscut la Consulta că guvernul său nu are obiecții ca, în conformitate cu o propunere germană, reprezentanții statelor balcanice să se reunească la București pentru a discuta condițiile de pace. Totodată guvernul rus rezervă eventual Marilor Puteri dreptul de revizie*”. Răspunsul guvernului italian era favorabil reuniunii de la București, precizându-se totodată că “*Italia va merge cu Germania*”¹⁵.

În aceeași zi, prim-ministrul Titu Maiorescu trimitea prin intermediul legațiilor Italiei la București și Sofia următoarea telegramă către guvernul bulgar, care de altfel a fost făcută cunoscută și ambasadorului Franței, C. Blondel: “*Oferta pe care Bulgaria o face prin telegrama dată din Sofia la 5/18 iulie și comunicată la Legația Italiei la București la 6/19 curent, «de a ceda României partea teritoriului bulgar situată la nord-est de o linie care pleacă din Turtucaia și ajunge la Balcic», a fost deja oficial făcută în numele Bulgariei, sub o formă mai precisă, în special atribuire României orașele Turtucaia-Dobrici-Balcic, iar România a luat act de ea, adăugând – bineînțeles – numărul kilometrilor arătați în situația topografică la vest și la sud de linia mai sus specificată. Cât pentru cererea Bulgariei ca armata română să oprească marșul său și să se retragă pe țărmul stâng al Dunării, ea nu poate fi luată în considerație, România făcând să înainteze armata sa pentru a grăbi încheierea păcii între toți beligeranții. Dacă Bulgaria vrea să ajungă la același rezultat, ea trebuie să vestească despre aceasta cât mai curând România și să desemneze plenipotențiarul său pentru discutarea preliminarilor păcii între toți beligeranții. La această discuție România va proceda cu un spirit de conciliere și de nepărtinire*”¹⁶.

În urma primirii unui răspuns favorabil din partea guvernului bulgar, pe data de 21 iulie 1913 Titu Maiorescu trimitea la Sofia, prin intermediul legațiilor Italiei din capitalele României și Bulgariei, următoarea declarație: “*Am primit astăzi dimineață depeșa ce Excelența Voastră (ministrul de externe al Bulgariei – n.n.) a binevoit să-mi adreseze direct. Sunt fericit de a constata că sunteți animat de aceeași dorință de a grăbi încheierea păcii. În urma comunicărilor schimbate între noi, fie direct, fie prin intermediar, guvernul român socotește*

¹² *Ibidem*, doc. nr. 417, p. 452-453. Dumaine către Pichon, 19 iulie 1913; vezi și *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette. 1871-1914. Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes* (se va cita *G.P.*), Berlin, 1926, vol. 35, doc. nr. 13.508.

¹³ *D.D.F.*, 3e série, tome VII, doc. nr. 421, p. 455-456. Panafieu către Pichon, 19 iulie 1913.

¹⁴ *Ibidem*, doc. nr. 422, p. 456-457. Panfieu către Pichon, 19 iulie 1913.

¹⁵ *Ibidem*, doc. nr. 424, p. 459-460. Billy către Pichon, 20 iulie 1913.

¹⁶ *Cartea Verde*, p. 223-224; *D.D.F.*, 3e série, tome VII, doc. nr. 425, p. 460-461. Blondel către Pichon, 20 iulie 1913.

câștigat și în afară de discuție că Bulgaria cedează teritoriul cerut pentru noua graniță cu atribuirea în favoarea României a orașelor Turtucaia, Dobrici, Balcic și numărul de kilometri necesari la vest și la sud. Pe lângă aceasta, este bineînțeles că autonomia promisă școlilor și bisericilor aromâne, crearea unui episcopat și facultatea de subvenție sunt de asemenea câștigate, precum și obligația pentru Bulgaria de-a dărâma lucrările de fortificație și de a nu mai construi altele, obligație pe care România, având în vedere schimbarea de împrejurări, este dispusă a o limita la fortificațiile din Șumla, Rusciuk, locul intermediar și unei zone de 20 de kilometri în jurul Balcicului. Cât pentru hotărârile relative la încheierea păcii, trebuie a se face deosebire între tratativele militare și discuțiile politice. Pentru tratativele militare, România este dispusă a desemna pe reprezentantul său care va merge la locul convenit între Bulgaria, Serbia și Grecia, pentru a se înțelege cu privire la armistițiul, la pozițiile ocupate de armate, aprovizionarea etc. Dar pentru discutarea preliminarilor și pentru încheierea păcii însăși, socotim că Bucureștiul este locul cel mai potrivit și că se cade a desemna, în mod simultan cu reprezentanții militari, pe delegații care se vor duce la București în acest scop. Vom comunica de asemenea această părere guvernelor sârb și grec¹⁷.

Începea pentru guvernul român o perioadă de intense demersuri diplomatice la Belgrad și Atena, care vor duce în final la încheierea unui armistițiu la Niș și apoi la desfășurarea Conferinței de pace de la București¹⁸. În același timp, primul-ministrul român respingea cererea făcută de către guvernul turc, prin intermediul ambasadorului său la București, Sefa-bey, ca Turcia să participe la tratativele de pace din capitala României. Titu Maiorescu argumenta că *“tratările ce vor urma la București, fie pentru preliminarii, fie pentru o pace definitivă, vor privi numai schimbările teritoriale între statele creștine”*¹⁹.

Demersurile diplomatice ale statului român în vederea încheierii păcii, în cadrul cărora s-a implicat în mod direct regele Carol I, demonstrează rolul de mediator pe care și-l asumase practic România, după ce Bulgaria a solicitat insistent factorilor de decizie de la București oprirea înaintării armatei române și exercitarea unei influențe la Belgrad și Atena pentru încetarea ostilităților²⁰. Totodată, aceste demersuri diplomatice, efectuate după acceptarea cererilor guvernului român, sunt de natură a demonstra categoric rolul semnificativ pe care l-a avut România în restabilirea păcii, în condițiile în care Marile Puteri, așa cum am văzut, s-au arătat tot mai dispuse în acceptarea capitalei României ca loc al conferinței de pace, sub rezerva exprimării ulterioare a unui acord al acestora în legătură cu hotărârile care vor fi luate de către beligeranți.

Acceptând acest rol de mediator, misiune în care o mare putere ca Rusia eșuase, guvernul român respingea însă în mod ferm tentativa guvernului bulgar de a încheia o pace separată cu România. Pe data de 21 iulie 1913 Panafieu îl

¹⁷ *Cartea Verde*, p. 224-225.

¹⁸ *Ibidem*, p. 225-230.

¹⁹ *Ibidem*, p. 227.

²⁰ Vezi în acest sens schimbul de telegrame între regele Carol I și regii Bulgariei, Serbiei, Greciei și Muntenegrului, în Arhivele Naționale Istorice Centrale (se va cita A.N.I.C.), Fond Casa Regală, dosar 37/1913, dosar 40/1913, dosar 43/1913.

informa pe Pichon despre conținutul unei telegrame trimisă de către regele Ferdinand al Bulgariei regelui Carol I în care suveranul bulgar accepta situația de fapt rezultată din refuzul părții române: *“Dorința vie și profundă care mă animă de a pune definitiv capăt penibilei situații actuale mă determină să mă adresez o dată în plus Majestății Voastre, în numele meu și al guvernului meu, să-i cer încheierea păcii. Acționând astfel, noi n-avem nici o intenție de a profita de eventuala primire favorabilă pe care Majestatea Voastră ar face acestei cereri pentru a continua starea de război cu Serbia și Grecia. Guvernul meu este ferm decis, din contră, să încheie rapid pacea cu cele două state și tocmai o probează prin trimiterea la Niș a celor doi delegați ai săi însărcinați cu depline puteri în acest sens. El este gata, dacă Serbia și Grecia răspund la rândul lor prin aceeași măsură, să înceteze imediat ostilitățile și să procedeze la demobilizarea armatei”*. Oferind *“toate garanțiile”*, ca o dovadă a sincerității sale, regele Ferdinand îi cerea regelui Carol I oprirea înaintării armatei române²¹.

Marile Puteri ale Antantei au primit în mod favorabil știrile despre începutul negocierilor între beligeranți, dar persistau în ideea unei ratificări a tratatului care urma să fie semnat. Relatând conținutul unei discuții cu Sir Edward Grey, Paul Cambon, ministrul Franței la Londra, îl informa pe Pichon: *“El (Sir Edward Grey – n.n.) mi-a spus că, dacă guvernul român oferă Bucureștiul ca loc al reuniunii pentru conferința între cei cinci beligeranți și dacă Bulgaria își trimite plenipotențiarul său, noi nu avem decât să așteptăm rezultatul tratatelor. Acordul care se va stabili va trebui să fie ratificat de către Puteri. [...] Noi am căzut de acord pentru a nu vorbi decât de necesitatea unei ratificări de către Europa a aranjamentelor dintre statele balcanice. Cine spune ratificare spune posibilitate de a examina și de a revizui; dar a vorbi în prezent de revizuire ar însemna să trezim susceptibilitatea guvernelor balcanice. Noi gândim că nu este nimerit să explicăm încă de pe acum cuvântul ratificare, nici să pronunțăm cuvântul conferință, care ar implica alegerea unui loc al reuniunii”*²².

Propunerea de a se supune tratatul de pace asupra căruia vor conveni beligeranții *“examinării și aprobării”* Marilor Puteri a fost făcută de către Sir Edward Grey ambasadorilor acestora acreditați la Londra, pe data de 21 iulie 1913. Paul Cambon informa cu acest prilej pe Pichon că *“părerea lui Sir Edward Grey nu a ridicat nici o obiecție din partea ambasadorilor, care o vor supune spre aprobare guvernelor lor”*²³. Acceptată în principiu de către Marile Puteri, ideea revizuirii tratatului ce urma să fie încheiat între beligeranți nu avea însă șanse reale de reușită, datorită opoziției Germaniei în a se stabili ca loc de desfășurare a preconizatei Conferințe a ambasadorilor capitala Franței. Poziția guvernului german a fost comunicată de Pourtalès, ambasadorul Germaniei la Petersburg, lui Sazonov²⁴. Deși nu excludea ideea organizării unei astfel de conferințe, la Londra și nu la Paris²⁵, în realitate guvernul german era, într-o

²¹ D.D.F., 3e série, tome VII, doc. nr. 431, p. 466. Panafieu către Pichon, 21 iulie 1913. Conținutul telegramei era făcut cunoscut la Paris și de către Blondel; *Ibidem*, nota 1, p. 466-467.

²² *Ibidem*, doc. nr. 433, p. 468-469. Paul Cambon către Pichon, 21 iulie 1913.

²³ *Ibidem*, doc. nr. 436, p. 471. Paul Cambon către Pichon, 21 iulie 1913.

²⁴ *Ibidem*, doc. nr. 440, p. 476. Delcassé către Pichon, 22 iulie 1913.

²⁵ O astfel de poziție a fost exprimată și de Jagow lui Jules Cambon, ambasadorul Franței la

manieră generală, ostil oricărei conferințe a ambasadorilor²⁶. Secretarul de stat Jagow “*persista în a crede că un schimb de note între cancelariile Marilor Puteri ar fi suficient*”²⁷.

Atitudinea Germaniei nu făcea decât să favorizeze succesul diplomației românești. Blondel informa în mod constant Parisul asupra semnificațiilor acțiunilor diplomatice ale guvernului român. Pe data de 22 iulie 1913, într-un raport către Pichon, ministrul francez acreditat la București arăta că “*guvernul român a luat act de angajamentele guvernului bulgar în ceea ce privește frontiera dintre cele două țări. Cât despre semnarea armistițiului, guvernul român admite fără nici o dificultate ca el să fie semnat la Niș sau în orice alt oraș pe care-l vor dori beligeranții să-l desemneze. România își va trimite delegații. În ceea ce privește preliminarile de pace, guvernul român estimează că, în interesul general, ar fi bine ca ele să fie semnate la București sau în orice alt oraș românesc. România, neavând alte pretenții teritoriale – revendicările sale sunt deja admise –, va putea să-și utilizeze mai bine oficiile sale pentru a concilia interesele celorlalte părți*”²⁸.

Pe data de 24 iulie 1913 Blondel făcea cunoscut lui Pichon conținutul unei telegrame pe care Carol I a adresat-o regilor Greciei, Serbiei și Muntenegrului: “*Majestatea Sa regele Ferdinand mi s-a adresat cu rugămintea de a interveni pe lângă Majestatețile Voastre pentru a grăbi încheierea păcii. Cunoștința pe care o am despre situația generală și despre raporturile dintre Marile Puteri, care nu vor admite o prea mare micșorare a Bulgariei, mă face să vă atrag atenția Majestaților Voastre asupra stării precare în care se găsește această țară și asupra interesului pe care noi îl avem de a ajunge în cel mai scurt timp posibil la un armistițiu, după ce se vor fi stabilit în mod prealabil măsurile militare cele mai urgente. Nu mă îndoiesc că Majestatețile Voastre nu văd în demersul meu decât o nouă probă a prieteniei pe care v-o port, așa cum vor constata că interesele noastre comune sunt ca echilibrul în Peninsula Balcanică, cerut de Europa întregă, să nu fie prea mult tulburat. Orice nouă vărsare de sânge nu ar putea decât să agraveze situația*”. Blondel adăuga că “*se așteaptă aici pentru sfârșitul de săptămână sosirea plenipotențiarilor celor patru state. Reuniunea se va ține la București*”²⁹.

Aceste demersuri diplomatice ale României erau absolut necesare pentru restabilirea păcii, în condițiile în care discuțiile pentru încheierea armistițiului trenau, iar sârbii se pregăteau să declanșeze o nouă ofensivă asupra armatei bulgare. Blondel transmitea în aceeași zi lui Pichon informații despre preocupările factorilor de decizie de la București în acest sens: “*Regele și guvernul sunt foarte preocupați de pregătirile de atac ale Marelui Stat Major sârb, care a cerut cooperarea armatei române. Regele tocmai a trimis pe unul din miniștri săi pentru a-mi atrage atenția asupra gravelor complicații în fața cărora s-ar afla Serbia dacă ea s-ar lăsa antrenată într-o agresiune care ărea*

Berlin, pe data de 19 iulie 1913. *Ibidem*, nota 1, p. 469.

²⁶G.P., vol. 35, doc. nr. 13554.

²⁷D.D.F., 3e série, tome VII, doc. nr. 445, p. 480-481. Jules Cambon către Pichon, 23 iulie 1913.

²⁸*Ibidem*, doc. nr. 438, p. 474-475. Blondel către Pichon, 22 iulie 1913.

²⁹*Ibidem*, doc. nr. 455, p. 492. Blondel către Pichon, 24 iulie 1913.

să împiedice deschiderea negocierilor de pace. [...] Guvernul se teme ca atitudinea Serbiei să nu fie de natură a provoca o intervenție austriacă”³⁰.

Marile Puteri ale Antantei erau preocupate nu numai de perspectivele încheierii unui armistițiu între statele beligerante creștine, situație în care diplomația românească juca un rol important, ci și de obiectivul evacuării Adrianopolului de către trupele turcești, pentru a se impune astfel respectarea hotărârilor Conferinței de pace de la Londra. Demersurile diplomatice ale acestora, în mod deosebit ale Rusiei, care vizau inclusiv efectuarea unor demonstrații navale ale Marilor Puteri pentru a intimida guvernul de la Constantinopol, nu erau însă menite să aibă succes, datorită opoziției categorice a Germaniei, secondată de Austro-Ungaria³¹, ceea ce crea riscul dezmembrării “concertului european”, printr-o acțiune unilaterală a Triplei Înțelegeri.

Treptat devenea tot mai evident faptul că România reprezenta factorul cel mai însemnat care putea să contribuie, în maniera cea mai semnificativă, la restabilirea păcii. Conștiente de acest lucru, Marile Puteri căutau însă să influențeze diplomația românească în funcție de propriile lor interese. Blondel relatează în acest sens, într-un raport către Pichon: “Răspunsurile regilor Greciei și Serbiei nu par să fie de natură a spera într-o promptă încetare a ostilităților. Temerile pe care le inspiră reaua credință din trecut a Bulgariei le obliga, spun ei, să nu consimtă la încetarea ostilităților decât după ce preliminariile de pace vor fi semnate. Dacă ei persistă în această intenție, nu va fi o salvare decât într-o foarte promptă decizie a delegaților care sunt așteptați la București: la aceasta va lucra guvernul (român – n.n.). **Eforturile Austriei și Italiei se concentrează de câteva zile pentru a determina România să ia net partea Bulgariei contra Serbiei și Greciei** (s.n.). Ministrul Italiei se face, cu diverse ocazii, cel mai cald apărător al Bulgariei și nu ascunde **speranța de a se vedea constituită o alianță între Bulgaria, România și Austria** (s.n.). Atitudinea intransigentă a Serbiei ar putea, dacă ea nu renunță, să favorizeze proiectele Austriei ajutată de Italia. [...] În același timp, **Rusia își împarte sentimentele pentru sârbi sau bulgari, susținând când pe unii, când pe alții** (s.n.), nedând impresia unei voințe definite și lăsând să se înțeleagă că ea privește cu invidie România care joacă rolul de mediator în care ea nu a reușit. Se pare că la Petersburg nu se apreciază la justa valoare importanța prieteniei românești care, sub inspirația noastră, se afirmă în favoarea Rusiei; se admite utilitatea intervenției românești, dar pare să se vadă mai degrabă ca servind unor interese de moment, decât să asigure continuitatea unei colaborări în avantajul căreia eu continui să cred (s.n.)”³².

Despre un schimb de telegrame între regele Carol I și regii Muntenegrului și Greciei informa și Delaroché-Vernet, ministrul Franței la Cetinje, pe data de 25

³⁰ *Ibidem*, doc. nr. 459, p. 495-496. Blondel către Pichon, 24 iulie 1913.

³¹ *Ibidem*, doc. nr. 454, p. 489-491. Paul Cambon către Pichon, 23 iulie 1913; doc. nr. 462, p. 498. Boppe, însărcinatul cu afaceri al Franței la Constantinopol, către Pichon, 24 iulie 1913; doc. nr. 465, p. 500-504. Paul Cambon către Pichon, 24 iulie 1913; doc. nr. 466, p. 504-505. Pichon către Delcassé, 25 iulie 1913.

³² *Ibidem*, doc. nr. 467, p. 505-506. Blondel către Pichon, 25 iulie 1913.

iulie 1913. În telegrama suveranului român se cerea grăbirea încheierii păcii, invocând, între altele, faptul că *“Marile Puteri nu vor admite o prea mare micșorare a Bulgariei”* și necesitatea menținerii unui echilibru în Peninsula Balcanică. Dacă regii Muntenegrului și Greciei se arătau în principiu a fi de acord cu trimiterea plenipotențiarilor pentru încheierea păcii, suveranul grec se pronunța pentru necesitatea obținerii unor *“garanții reale”* din partea Bulgariei, prin acceptarea de către Sofia a condițiilor impuse, înaintea semnării armistițiului. De altfel, acesta comunica regelui Muntenegrului: *“Eu am convingerea profundă că, dacă noi nu ne vom impune condițiile noastre pe câmpul de bătălie, noi vom pierde, dacă nu în întregime, cel puțin o mare parte din fructele victoriei”*³³.

Ațiunea diplomației românești în vederea încheierii păcii era în deplină concordanță cu aceea a Triplei Înțelegeri. Dacă însă România își concentra atenția asupra necesității încetării ostilităților între statele creștine beligerante, prin temperarea zelului războinic al sârbilor, grecilor și muntenegrenilor, Marile Puteri ale Antantei aveau în vedere în principal obținerea evacuării Adrianopolului de către turci, asigurându-se astfel respectarea tratatului de la Londra. Cunoscându-se opoziția Germaniei față de acest proiect, ambasadorul Franței la Londra, Paul Cambon, și șeful diplomației britanice, Sir Edward Grey, au avut discuții pe această temă cu ministrul Germaniei la Londra, prințul Lichnowsky. Paul Cambon avea în vedere *“eventualitatea unei intervenții ruse în Turcia pentru a determina evacuarea teritoriilor bulgare și a Adrianopolului”*. Sir Edward Grey estima că *“ar fi imposibil ca Rusia să nu apere Bulgaria”*; el nu credea *“nici într-o înțelegere a Puterilor pentru o acțiune colectivă, nici în posibilitatea unei acțiuni separate a Triplei Înțelegeri”*. Șeful diplomației engleze sugera că ar trebui să se ajungă la o înțelegere între Berlin și Petersburg în legătură cu modalitatea unei intervenții a Rusiei, lăsându-se *“carte albă”* acestei puteri, dar cu angajamentul său de a nu acționa în Asia, ci numai în Europa³⁴.

Diplomația rusă a fost informată în legătură cu conținutul acestor discuții, prin ambasadorul Rusiei de la Londra, dar nu era dispusă să le dea curs, probabil intuind că Germania se va opune unei intervenții ruse. În plus, trebuia cunoscută atitudinea Austro-Ungariei. Poziția diplomației vieneze a fost exprimată de către contele Thurn, ambasadorul Austro-Ungariei la Petersburg, în cursul unei întrevederi pe care a avut-o cu Sazonov. Diplomatul austriac *“a lăsat să se înțeleagă că, urmând Germania, Austro-Ungaria nu se va asocia unei demonstrații navale”*. Totuși considera că *“este timpul ca ostilitățile să înceteze peste tot (s.n.)”*. Contele Thurn sugera că se impune o acțiune diplomatică conjugată a Rusiei și Austro-Ungariei cu scopul de a face presiuni la Constantinopol și, respectiv, la Belgrad, sintetizând: *“Acționați contra Turciei. Noi vom apăsa asupra Serbiei”*. Delcassé îl informa pe Pichon că *“Sazonov n-a scris acestei acțiuni izolate și paralele”*. El mai credea într-o posibilă acțiune colectivă a Marilor Puteri pentru a soma Poarta să evacueze Adrianopolul și a o determina să se retragă pe linia Enos-Midia, iar, *“la nevoie”*, să se ceară categoric

³³ *Ibidem*, doc. nr. 468, p. 4506-507. Delaroche-Vernet către Pichon, 25 iulie 1913.

³⁴ *Ibidem*, doc. nr. 469, p. 508. Paul Cambon către Pichon, 25 iulie 1913.

cabinetelor de la Atena și Belgrad să oprească operațiunile militare și să semneze “preliminariile” de pace la București³⁵. Dincolo de un anumit dezacord între pozițiile Angliei și Franței, pe de o parte, și Rusiei, pe de altă parte, conținutul discuției dintre contele Thurn și Sazonov ne relevă faptul că declarația ambasadorului austriac făcea parte dintr-o manevră diplomatică imaginată de Berchtold pentru a împiedica Rusia să acționeze din punct de vedere militar contra Imperiului Otoman³⁶.

Dacă diplomația rusă rămânea reticentă în a accepta sugestiile Vienei, în schimb politica duplicitară a lui Berchtold avea efecte la Sofia. Matharel, atașatul militar al Franței în capitala Bulgariei, îl informa pe Etienne, ministrul de război din cabinetul francez, că “politică Bulgariei se orientează net către Tripla Alianță”³⁷.

Împărtășind întru totul punctul de vedere al lui Sir Edward Grey, Pichon depunea eforturi pentru a influența în acest sens diplomația rusă. Pe data de 26 iulie 1913, în cursul unei întrevederi cu ambasadorul Rusiei la Paris, Izvolski, șeful diplomației franceze declara că “dacă un acord s-ar putea stabili între Petersburg și Berlin în vederea unei intervenții a Rusiei în Europa, pentru a asigura respectarea tratatului de la Londra, noi vom fi primii care-l vom aprecia”³⁸.

Între timp, eforturile diplomației române în vederea încheierii păcii își arătau roadele. Blondel informa în acest sens pe Pichon că pe data de 28 iulie 1913 delegații Serbiei, Bulgariei, Muntenegrului și Greciei vor veni la București. Totodată arăta însă că guvernul român nu acceptă să întreprindă vreo acțiune împotriva Imperiului Otoman. “Mai multe ziare din Viena – se arăta în textul telegramei menționate – au emis părerea că România va trebui să fie însărcinată, în calitate de mandatară, de a face, pe calea armelor, să fie convinsă Turcia. Această sugestie este foarte rău apreciată aici și estimez că nici un guvern român nu ar putea, fără a întâmpina în cadrul opiniei publice opoziția cea mai violentă, să accepte această misiune”³⁹.

Ideea unei intervenții armate a României împotriva Imperiului Otoman, pentru ca acesta să abandoneze Adrianopolul, credem că nu era decât o manevră a diplomației austriece care să înlăture perspectiva unei intervenții a Rusiei. În fapt, pentru a nu se ajunge la un conflict cu Tripla Înțelegere, Puterile Centrale aveau în vedere o soluție de compromis în “problema Adrianopolului”. Contele Berchtold și ambasadorul german de la Viena, Tschirschky, au declarat că cele două imperii aliate, Germania și Austro-Ungaria, sunt hotărâte, “din considerație pentru demnitatea Europei, să nu lase Turcia în posesia Adrianopolului și că ele se vor ralia oricărui aranjament care, ameliorând frontiera turcă în Tracia, să dea Porții un minimum suficient de satisfacție”. Dumaine, ambasadorul Franței la Viena, arăta că Tschirschky, “vorbind pentru cele două guverne, insista pentru a câștiga timp, altfel spus pentru a împiedica orice demonstrație precipitată și izolată din partea Rusiei”. Ambasadorul german mai declara că guvernul turc va ceda numai în urma unor demersuri individuale, deoarece o acțiune colectivă a

³⁵ *Ibidem*, doc. nr. 470, p. 509. Delcassé către Pichon, 25 iulie 1913.

³⁶ *G.P.*, vol. 35, doc. nr. 13588.

³⁷ *D.D.F.*, 3e série, tome VII, doc. nr. 471, p. 513. Matharel către Etienne, 25 iulie 1913.

³⁸ *Ibidem*, doc. nr. 472, p. 514. Pichon către Delcassé, 26 iulie 1913.

³⁹ *Ibidem*, doc. nr. 473, p. 514. Blondel către Pichon, 26 iulie 1913.

Marilor Puteri este lipsită de eficacitate⁴⁰.

Diplomația italiană acționa în perfect acord cu cea germană, refuzând să se asocieze unei demonstrații navale a Marilor Puteri împotriva Imperiului Otoman, idee pe care continua să o susțină Sazonov. Însărcinatul cu afaceri al Franței la Roma, Billy, îl informa astfel pe Pichon că o solicitare în acest sens făcută de diplomația rusă la Consulta a rămas fără rezultat, răspunsul primit fiind acela că guvernului italian i-ar fi *“foarte dezagreabilă o demonstrație de acest gen”*. Totuși, *“dacă Germania ar participa, Italia o va urma”*⁴¹.

Practic, ca urmare a divergențelor de poziții între Marile Puteri, pentru a se ajunge la o acțiune menită să impună Imperiului Otoman respectarea tratatului de la Londra, se ajunsese într-un impas. Interesant este să remarcăm, din acest punct de vedere, că, în această situație, era luată tot mai mult în discuție ideea asumării de către România, în numele “concertului european”, a unei misiuni în acest sens. Delcassé, după ce arăta într-un raport către Pichon dificultățile care decurg pentru Rusia din imposibilitatea asigurării unui consens al Marilor Puteri pentru o intervenție la Constantinopol, menționa că, în pofida stării de spirit din societatea românească, ostilă unei acțiuni antiotomane, România *“ar fi dispusă să primească un mandat din partea Europei”*. Delcassé conchidea că, avându-se în vedere *“forța sa intactă și rolul pe care I-ar permite să-l joace”*, ar fi aproape cert că *“simpla punere în mișcare a armatei române ar determina pe turci să se replieze pe linia Enos-Midia”*⁴².

La fel de interesant ni se pare să remarcăm că, deși dintre Marile Puteri Rusia era aceea care se preocupa cel mai mult pentru abandonarea Adrianopolului de către turci, guvernul bulgar se orienta tot mai mult spre o apropiere de Austro-Ungaria. Într-un lung raport către Pichon, Panafieu, ministrul Franței la Sofia, arăta, printre altele: *“Din punct de vedere extern, nu mai este nevoie de a repeta că toate simpatiile guvernului actual merg către Austria”*, iar *“politica rusofilă a dat faliment”*⁴³. Era ceea ce de fapt dorea de multă vreme guvernul de la Viena care, în condițiile în care se pregătea începerea tratativelor de pace în capitala României, dorea să facă cunoscut la București faptul că punctul său de vedere va trebui să fie luat în considerație. Conteul Berchtold a adresat în acest sens o telegramă ministrului austro-ungar Fürstenberg, pentru a se aduce la cunoștința guvernului român că *“Austro-Ungaria consideră că aranjamentele care vor interveni la București între statele beligerante vor trebui să fie ratificate de Marile Puteri”*, iar în situația în care aceste aranjamente i-ar leza interesele sale, *“Austro-Ungaria își rezervă întreaga sa libertate de acțiune”*. Blondel, comentând demersul guvernului austriac, arăta că *“D-l Maiorescu se străduiește să facă să intervină între delegații statelor (balcanice – n.n.) o înțelegere bazată pe echitate, cu scopul de a îndepărta ingerința Puterilor, pe care ar dori să o evite cu orice preț”*⁴⁴.

⁴⁰ *Ibidem*, doc. nr. 474, p. 515. Dumaine către Pichon, 26 iulie 1913.

⁴¹ *Ibidem*, doc. nr. 476, p. 516. Billy către Pichon, 26 iulie 1913.

⁴² *Ibidem*, doc. nr. 477, p. 517. Delcassé către Pichon, 26 iulie 1913.

⁴³ *Ibidem*, doc. nr. 478, p. 521. Panafieu către Pichon, 26 iulie 1913.

⁴⁴ *Ibidem*, doc. nr. 479, p. 521. Blondel către Pichon, 27 iulie 1913. Vezi textul telegramii transmise de către Berchtold lui Fürstenberg în *Österreich-Ungarns Aussenpolitik von der Bosnischen Krise 1908*

Marile Puteri ale Triplei Înțelegeri aveau în vedere să intervină deocamdată doar pentru a se ajunge la încetarea ostilităților, căutând în acest scop să obțină și acordul Triplei Alianțe pentru o acțiune împotriva Imperiului Otoman. Sazonov preconiza exercitarea de constrângeri financiare asupra Imperiului Otoman, cu scopul abandonării teritoriilor ocupate peste limitele fixate în tratatul de la Londra. Edward Grey, pe de altă parte, avertiza guvernul de la Constantinopol că “*nu trebuie să spere nimic*”, având în vedere “*pretinsele divergențe între Marile Puteri*”. Mai mult de atât, diplomația engleză sonda intențiile Austro-Ungariei și Germaniei în cazul unei acțiuni militare a Rusiei contra Imperiului Otoman. Guvernul austro-ungar a răspuns că nu va împiedica o astfel de acțiune, dar “*își rezervă dreptul de a lua din partea sa măsurile de care le va considera utile pentru a proteja Bulgaria*”. Guvernul german condiționa o intervenție rusă de limitarea acesteia la partea europeană a Imperiului Otoman, de caracterul ei temporar și de avertizarea prealabilă a Marilor Puteri⁴⁵. Delcassé însă se temea că “*Germania se mărginește la a lua act de declarația rusă, rezervându-și dreptul de a interveni, dacă circumstanțele i-ar părea favorabile, când Rusia se va găsi din plin angajată*”. Pentru a se înlătura un astfel de inconvenient, **Delcassé susținea ideea unei acțiuni militare a României împotriva Imperiului Otoman**. “*Ar fi preferabil – scria diplomatul francez lui Pichon – ca odată pacea prompt semnată cu Bulgaria, România să poată fi determinată, în virtutea unui mandat al Europei sau prin orice alt mijloc* (s.n.), *să facă Turcia să simtă ascuțișul sabiei sale*”⁴⁶. Delcassé, făcând această propunere șefului diplomației franceze, pierdea însă din vedere totala lipsă de receptivitate manifestată la București față de o asemenea acțiune militară. Dacă în timpul Primului Război Balcanic regele Carol I acceptase în principiu ideea unei cooperări a armatei române cu cea bulgară în vederea îndepărtării stăpânirii turcești asupra Adrianopolului, cu condiția cedării Silistrei de către Bulgaria, credem că în noile condiții create de aplicarea Protocolului de la Petersburg și de desfășurarea celui de-al Doilea Război Balcanic, când trupele române ocupaseră deja teritoriul revendicat până la linia Turtucaia-Balcic, fiind exprimat clar și acordul guvernului bulgar pentru cedarea acestui teritoriu, o astfel de propunere nu putea să fie primită favorabil de către factorii de decizie din capitala României.

Chiar și în aceste condiții, diplomația turcească căuta să înlătore un astfel de pericol, prin promovarea unor relații bune cu România. Deosebit de elocventă este, în acest sens, scrisoarea sultanului Mehmed al V-lea adresată regelui Carol I pe data de 28 iulie 1913. Sultanul ținea să justifice și să explice de ce a reocupat o parte din vilaietul Adrianopole, “*teritoriu restrâns și atașat prin legături indisolubile de patria otomană*”; în același timp, arăta regelui Carol I că și el dorește o pace durabilă în Balcani și că, în fond, înțelegea de ce regele României voia ca Bulgaria să nu fie totuși prea mult micșorată teritorial⁴⁷.

bis zum Kriegsausbruch 1914. *Diplomatische Aktenstücke des Österreichisch-Ungarischen Ministeriums des Aussern*, Viena și Leipzig, 1930, vol. VI, doc. nr. 8016.

⁴⁵ *Ibidem*, doc. nr. 480, p. 522. Jules Cambon către Pichon, 27 iulie 1913.

⁴⁶ *Ibidem*, doc. nr. 481, p. 523. Delcassé către Pichon, 27 iulie 1913.

⁴⁷ A.N.I.C., Fond Casa Regală, dosar 45/1913; scrisoare din 28 iulie 1913, semnată Mehmed V către Carol I.

Temperarea excesului de zel al statelor învingătoare în cel de-al Doilea Război Balcanic era necesară și guvernul român a înțeles acest lucru, în virtutea statutului de mediator pe care și l-a asumat. În felul acesta nu numai că era înlăturat pericolul intervenției Marilor Puteri, dar era asigurată înfăptuirea obiectivelor pentru care România intrase în război, în rândul cărora asigurarea unui echilibru de forțe în sud-estul Europei deținea un loc de prim ordin. De altfel, conduita diplomației românești a fost bine înțeleasă în acele împrejurări și apreciată ca atare. Descos, ministrul Franței la Belgrad, îl informa pe Pichon, în acest sens, pe data de 28 iulie 1913, că, potrivit unei aprecieri a însărcinatului cu afaceri al Italiei din capitala Serbiei, nu lipsită totuși de exagerare, “*românii sunt acum furioși contra sârbilor și contra grecilor și mai mult sunt gata să apere Sofia contra lor decât să-i susțină contra bulgarilor*”⁴⁸.

Aprecierea ni se pare semnificativă și din perspectiva studierii “*originilor*” Primului Război Mondial. Dacă, într-adevăr, în timpul Primului Război Balcanic posibila intrare în război a României ar fi dus la declanșarea unui conflict generalizat, situație care, pentru a fi evitată, Marile Puteri au recurs la medierea diferendului româno-bulgar în cadrul Conferinței ambasadurilor de la Petersburg, întreaga acțiune diplomatică și militară a României în timpul celui de-al Doilea Război Balcanic demonstrează rolul semnificativ pe care l-a avut statul român în evitarea unei conflagrații mondiale, posibilă în cazul în care “concertul european” nu mai funcționa, iar implicarea militară a unei Mari Puteri prezenta riscul extinderii conflictului.

Este limpede, din perspectivă istorică, că sub auspiciile României, s-au pregătit condițiile pentru încheierea unei păci destinată instaurării unui climat de colaborare între statele din Sud-Estul Europei, punându-se capăt unui război care amenința pacea întregului continent. Odată cu venirea la București a delegațiilor statelor beligerante, pe data de 28 iulie 1913, se creau premisele pentru rezolvarea pe calea tratativelor a complicatelor probleme care dăduseră Peninsulei Balcanice tristul renume de “*butoi cu pulbere al Europei*”.

⁴⁸ D.D.F., 3e série, tome VII, doc. nr. 482, p. 524. Descos către Pichon, 28 iulie 1913.

TERORISMUL CA ARMĂ POLITICĂ. ASASINAREA PRIM-MINISTRULUI ARMAND CĂLINESCU DE CĂTRE LEGIONARI: 21 SEPTEMBRIE 1939

Ilarion Țiu*

ilarion.tiu@gmail.com

Abstract: *On 21st of September 1939, after Poland had been attacked by Germany (on 1st of September 1939), a terrible news worried the Western chancelleries about the fate of Eastern Europe. The Romanian Prime Minister, Armand Călinescu, had been killed by a group of legionnaires. Armand Călinescu was not only the chief of Romanian Government, but also the leader of an authoritarian regime. From his capacity as a prime-minister, he was standing soldier by soldier with King Carol II stripping out some democratic liberties and arresting those who disagree them. Therefore, we can consider the assassination of Armand Călinescu a political crime within a state in which police law enforcement was very high. In that historical context, this situation increased the instability in this area.*

It is interesting to note that the assassins of Armand Călinescu surrounded in a particular way. They forced the entrance of the Romanian Broadcasting Radio and announced the assassination. They called themselves “the Revengers” and motivated their deed as penalty for the assassination of their leader, Corneliu Codreanu, the chief of Legionary Movement (30 of November 1938). As a reply, in the next days, the most important leaders of the Legionary Movement was executed by the authorities even they weren’t involved in the death of Armand Călinescu.

Apparently, the authoritarian regime of King Carol II seemed to stand firm even it faced up to political terrorism. Of course, the reaction of the government wasn’t justified because as a counterattack were killed people without any involvement in Prime-Minister’s assassination. Because the legionnaires were hold up by Germans, King Carol II was forced to change the policy regarding the legionnaires. The legionnaire’s prisons conditions were improved and those free one were invited to negotiate with the Government for endorsement King’s regime and sustain internal and external policy.

Keywords: *Terrorism; Romanian Legionary movement; Romanian prime-minister Armand Călinescu assassination; King Carol II of Romania dictatorship; World War II.*

Armand Călinescu era un vechi adversar al legionarilor, înainte de a ajunge ministru de Interne, și mai apoi prim-ministru, în timpul dictaturii regelui Carol al II-lea. Pedepsirea lui fizică era pregătită de legionarii radicali încă din

* Lect. univ. dr., Facultatea de Științe Politice (Departamentul de Comunicare și Relații Publice), Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București.

primăvara anului 1937. „Responsabilii“ misiunii erau studenții de la Facultatea de Medicină. În ianuarie 1939, la București a fost descoperit complotul pregătit de studentul Nadoleanu, apropiat al „Comandamentului de prigoană“ al Mișcării legionare ilegale. Ulterior, la Constanța, au fost identificați membri ai FdC (Frățiile de Cruce) care dețineau armament și muniție, în scopul declarat al asasinării demnitarului. Dar cele mai importante pregătiri au fost făcute la Berlin de către Miti Dumitrescu, care avea în țară o echipă radicală compusă din fostul comandament local clandestin al județului Prahova.

Strategia privind pedepsirea morții lui Corneliu Codreanu a avut mai multe etape. Înainte de a fi arestat, „Căpitanul“ lăsase dispoziții să fie răzbunat în cazul în care va fi asasinat în închisoare. Planurile din iarna anului 1938-1939 au fost deconspirate de autorități în totalitate, iar unii dintre organizatori, cum ar fi Nadoleanu, au fost asasinați la puțin timp după descoperire.

„Comandamentul“ organizației din Germania (alcătuit din legionari exilați) își fixase drept obiectiv răzbunarea lui Corneliu Codreanu încă de la constituire, însă au apărut disensiuni asupra măsurilor care urmau să fie luate. Unii se temeau, iar alții nu doreau acțiuni extremiste¹.

Miti Dumitrescu venise la Berlin pentru a se convinge că mai trăiește Corneliu Codreanu², iar la plecarea din țară lăsase o echipă de legionari prahoveni cu misiunea de a-l urmări în permanență pe Armand Călinescu³. Grupul din județul Prahova fusese foarte activ după reorganizarea făcută de Horia Sima în vara anului 1938 prin schimbarea vechilor șefi de județe, acționând totodată eficient în secret. Cu toate că a asigurat tranzitul comandanților legionari refugiați prin Polonia, grupul nu a fost descoperit, chiar dacă în Bucovina legăturile fuseseră identificate de autorități. În același timp, erau și foarte extremiști, luând parte la planurile de sabotaj din toamna anului 1938 prin strângerea de fonduri din cotizațiile muncitorilor de pe Valea Prahovei și prin participarea la efortul de înarmare. Însă în februarie 1939 Miti Dumitrescu a fost nevoit să fugă din România, odată cu descoperirea de către poliție a cuibului clandestin ce funcționa în str. Pretorienii nr. 8 din București. Înainte de a pleca, Dumitrescu a predat arsenalul ce-l avea în „administrare“ lui Cezar Popescu, originar din Ploiești, student la Facultatea de Medicină din București în 1939. Miti Dumitrescu „moștenise“ muniția de la lt. Nicolae Dumitrescu, fiind compusă din 20 de grenade și 20 de pistoale Steyer și Beretta. Cezar Popescu a primit misiunea de a-i urmări activitatea lui Armand Călinescu⁴.

În Germania, principalul colaborator al lui Miti Dumitrescu a fost Constantin Papanace (în plus, locuiau împreună la Amalienhof). Ion Dumitrescu-Borșa l-a susținut pe Miti Dumitrescu, cu condiția să organizeze asasinarea simultană a lui Carol al II-lea și Armand Călinescu, pentru a se evita represaliile. Miti Dumitrescu a fost de acord cu planul lui Ion Dumitrescu-Borșa de asasinare

¹ Dumitrescu-Borșa, Ion, f.a., *Cal troian intra muros. Memorii legionare*, București, Ed. Lucman, p. 269-271.

² Sima, Horia, *Sfârșitul unei domnii sângeroase (10 decembrie 1939 - 6 septembrie 1940). Lupta Mișcării Legionare contra regimului Carol II, f.l.*, Ed. Metafora, 2004, p. 85.

³ Chioreanu, Nistor, *Morminte vii*, Iași, Institutul European, 1992, p. 48.

⁴ Chivulescu, Nicolae, *Armand Călinescu, om de stat și conducător de țară*, București, Ed. Lucman, 2005, p. 299.

regelui și a lui Armand Călinescu în același timp, dar susținea că era prioritară asasinarea celui din urmă, deoarece dacă ar fi supraviețuit lui Carol al II-lea ieșea întărit și organiza represiunea. Legionarul prahovean plănuia asasinarea regelui la 20 iulie 1939, la Curtea de Argeș, sau la 27 august, la Sinaia, cu ocazia concursurilor sportive de la Predeal⁵.

Horia Sima avea altă strategie pentru răzbunarea morții lui Corneliu Codreanu, respectiv lovitura de stat. El a prezentat „Comandamentului“ de la Berlin în luna iunie un plan de lovitură de stat după modelul revoluției bolșevice din 1917: din locuri izolate, grupuri de legionari trebuiau să îi dezarmeze pe jandarmi pentru a se înarma, apoi să ocupe la nivel local prefecturile de poliție, după care se îndreptau spre București, unde urmau să ocupe Prefectura Poliției Capitalei, Palatul Telefoanelor, Radioul, ministerele și Palatul Regal. Planul a provocat rumoare printre membrii „Comandamentului“ și nu a fost acceptat ca soluție de acțiune⁶.

La sfârșitul lunii iunie 1939, Miti Dumitrescu a plecat spre România, însoțit de Ilie Smultea și Victor Silaghi. Cei doi aveau experiență în trecerea frauduloasă a frontierei, iar Victor Silaghi era vorbitor de limba maghiară, fiind ardelean. De la Viena, Miti Dumitrescu a fost însoțit numai de Victor Silaghi, trecând din Ungaria în Iugoslavia, iar apoi în România prin vechiul punct de tranzit folosit de legionari de la Beba Veche. Victor Silaghi a trecut înapoi în Iugoslavia, iar împreună cu Ilie Smultea s-au întors la Berlin⁷. Ion Dumitrescu-Borșa a întreținut permanent corespondență cu Miti Dumitrescu⁸, iar „Comandamentul“ nu a ridicat obiecții față de finalizarea asasinatelor.

Horia Sima nu a renunțat la strategia sa de organizare a unei lovituri de stat. Ca și în toamna și iarna anului 1938, el se baza pe organizațiile din Banat, Prahova și Corpul „Răzleți“. Întreținea corespondență prin curieri cu aceste organizații după plecarea la Berlin. În luna iulie, în Capitala germană a sosit ing. Ion Nicolau, șeful Corpului „Răzleți“, care a făcut „Comandamentului“ un raport asupra situației din țară. După discuțiile cu Ion Dumitrescu-Borșa, ing. Ion Nicolau a avut câteva întrevederi secrete cu Horia Sima, care i-a prezentat planul său de răsturnare a regimului autoritar. Prin Nicolau, Horia Sima i-a transmis prof. Ion Protopopescu de la Timișoara să restructureze organizația din Banat cu noi „cadre“ și să fie eliminați membrii cunoscuți, pentru a nu exista pericolul unor noi arestări. Reorganizarea urma să se facă în scopul înarmării și pregătirii loviturii de stat. Încă din martie, celulele teroriste din Banat reușiseră să aducă clandestin arme din Iugoslavia și existau legături prin care se putea continua înarmarea. Ing. Ion Nicolau a primit misiunea de a organiza acea acțiune în cel mai mare secret, iar pentru restul țării să se păstreze legăturile, fără a se pregăti nimic. De asemenea, șeful Corpului „Răzleți“ a aflat despre misiunea lui Miti Dumitrescu, cu care trebuia să intre în legătură pentru a-i informa pe cei de la Berlin despre stadiul pregătirilor.

⁵ Dosar Horia Sima (1940-1946), 2000, ed. Dana Beldiman, București, Ed. Evenimentul Românesc, p. 143-144.

⁶ Dumitrescu-Borșa, Ion, *op.cit.*, p. 282.

⁷ Sima, Horia, „Despre injurii și semnificația lor“, în *Țara și Exilul*, an XI (ianuarie-februarie), 1975, p. 9.

⁸ Dumitrescu-Borșa, Ion, *op.cit.*, p. 282; Sima, Horia, „Despre injurii...“, în *loc.cit.*, p. 9.

La sfârșitul lunii iulie 1939, Ilie Smultea a fost trimis de Horia Sima la Timișoara pentru a lua legătura cu prof. Ion Protopopescu și a observa aplicarea pe teren a dispozițiilor trimise prin ing. Ion Nicolau. Smultea fusese fostul șef al organizației Caraș a Partidului „Totul pentru Țară” și un apropiat colaborator al lui Horia Sima. De asemenea, cunoștea foarte bine organizația clandestină din Banat. Cei de la Berlin aflaseră că în luna august Carol al II-lea urma să facă vizite în Banat, la unele obiective industriale, astfel că Horia Sima a stabilit că atunci trebuia declanșată lovitura de stat, prin asasinarea monarhului. Ilie Smultea a observat greutatea în planul „insurecției”, deoarece legionarii din Banat se înarmaseră insuficient. Bani din cotizații în vara anului 1939 erau foarte puțini, insuficienți chiar pentru cei din închisori, motiv pentru care ajungeau rareori și la Berlin. În aceste condiții, Ilie Smultea s-a întors în Capitala germană⁹.

La 15 august, Horia Sima a plecat chiar el spre țară, folosind aproximativ vechea rută de tranzit. De această dată, dispunea de un pașaport falsificat, care aparținuse studentului german de origine română Otto Schneider, mutat definitiv în Germania. Organizația Timișoara găsisse o nouă filieră de tranzit, pe la Lățunaș, deoarece cea de la Beba Veche fusese folosită de multe ori. În Iugoslavia, Horia Sima s-a întâlnit cu Ion Boian, care l-a însoțit până la Timișoara, la locuința prof. Ion Protopopescu. Motivația care o avea pregătită în caz că ar fi fost prins era că s-a întors pentru a împiedica un război între România și Germania, conform tratatului româno-polonez. La Timișoara a stat între 2 și 14 septembrie, timp în care a aflat de la șefii cuiburilor clandestine că nu poate fi declanșată o lovitură de stat, mai ales că la 7 septembrie începuseră concentrările. Totuși, la plecarea din Banat spre București a lăsat dispoziție ca planurile să fie aplicate când regele va vizita obiectivele industriale de acolo, dar fără mari perspective de înfăptuire.

În aceste condiții, singurul plan plauzibil era cel pe care trebuia să-l realizeze Miti Dumitrescu. Acesta reușise să studieze foarte bine posibilitățile de acțiune, lucrând într-o discreție perfectă. Chiar și lui Horia Sima i-a fost greu să-l găsească pe șeful echipei, abia reușind să-i transmită mesajul de autorizare a acțiunii. Ultimul dintre liderii legionari care s-a întâlnit cu Miti Dumitrescu a fost ing. Ion Nicolau, care i-a comunicat dispozițiile lui Horia Sima, fără ca acesta să afle data și locul asasinatului, nici numărul de legionari care au fost mobilizați¹⁰.

Pregătirea asasinării lui Armand Călinescu (prim-ministru din 7 martie 1939) nu a fost făcută prin metode noi față de vechile tentative. Tehnica a fost una cunoscută de autorități încă din 1937, respectiv urmărirea itinerarelor zilnice ale demnitarului, pentru a se crea unele stereotipuri ale activității sale.

Miti Dumitrescu lăsase un grup de supraveghere încă din februarie 1939, care până în iulie 1939 – când s-a întors șeful echipei în țară – cunoștea programul zilnic al primului ministru. Sosit în România, Dumitrescu l-a convocat pe Cezar Popescu la o întâlnire clandestină, ce a avut loc la biserica Sfântul Constantin din Ploiești. Popescu i-a comunicat că muniția lăsată în grija lui în februarie 1939 este la loc sigur, iar împreună cu alți patru legionari l-au monitorizat pe Armand Călinescu, cunoscându-i itinerariul zilnic. „Colegii” lui Cezar Popescu erau: Traian Popescu

⁹ *Dosar Horia Sima (1940-1946)*, p. 143-145.

¹⁰ *Ibidem*, p. 146-147.

(fratele său), student în anul IV la Facultatea de Medicină; Ion (Nelu) Moldoveanu, student la Politehnică; Ion (Jean) R. Ionescu, student la Drept și Ion (Jean) Vasiliu, desenator – toți originari din Ploiești. Echipa nu a avut contacte cu alte structuri legionare din București sau din provincie.

Planul lui Cezar Popescu prevedea atacarea mașinii primului ministru în plină stradă, când acesta se îndrepta de la Președinția Consiliului de Miniștri spre casă. Miti Dumitrescu a corectat planul, propunând cumpărarea unei mașini de către atentatori, care să tamponeze automobilul în care se afla Armand Călinescu, să-l oblige pe acesta să iasă și apoi să-l împuște. Cezar Popescu a primit 34.000 lei ca să achiziționeze mașina, misiune dusă la capăt de Traian Popescu și Nelu Moldoveanu, care au cumpărat automobilul de la un șofer din Urlați (jud. Prahova) pe nume Lazăr Ureche.

După definitivarea planului, Miti Dumitrescu a plecat la munte în Bucegi, în localitatea Valea Coștilei. La 20 septembrie 1939 a „coborât” la Bușteni, de unde a fost preluat cu mașina cumpărată în scopul atentatului de către Traian Popescu și Nelu Moldoveanu. Au dormit peste noapte în automobil, la periferiile Ploieștiului, iar în dimineața de 21 septembrie au intrat în oraș, luându-l pe Cezar Popescu de la locuința sa, unde erau depozitate la acel moment armele și grenadele folosite în atentat. La plecarea din Ploiești a fost preluat și Jean Vasiliu, echipa fiind completată în București cu Jean Ionescu. Până la orele 13.00 atentatorii s-au plimbat pe la periferiile Capitalei, după care l-a amiază au parcat mașina pe str. Făgăraș, în apropiere de str. Știrbei Vodă. La ora 12.55 s-au îndreptat spre podul Elefterie (actualul pod Eroilor), urmărind pe Bulevardul Carol al II-lea (actualul bulevard Eroilor) mașina în care se afla primul ministru. Conform planului au tamponat puternic mașina din față, care din cauza impactului a lovit o căruță ce venea pe contrasens. Automobilul în care era Armand Călinescu a ajuns pe partea stângă a carosabilului în incident, moment în care agentul ce-l păzea a ieșit din automobil cu pistolul scos, dându-și seama că nu era vorba despre un accident auto ci despre o tentativă de atentat. Agentul Androne a fost imediat secerat de gloanțe, după care șoferul mașinii a ieșit afară, fugind îngrozit de scena la care era martor. Rămas singur, Armand Călinescu a încercat și el să fugă din mașină, însă atentatorii au deschis ușa mașinii și au tras 21 de gloanțe în primul ministru, care i-au atins plămânul, rinichiul și de trei ori cutia craniană¹¹.

După acest moment, asasinii au obligat un șofer care trecea pe bulevard să se dea jos din mașină și s-au îndreptat spre sediul Societății Române de Radiodifuziune, unde au citit în direct scrisoarea „Răzbunătorilor”. Și-au „justificat” fapta afirmând că „sufletul” neamului românesc „trebuie curățat de necinste”, deși susțineau că „violența în sine nu schimbă nimic, dar este o dureroasă necesitate”. În „afacerea” asasinatului au mai fost implicați alți trei legionari: Marin Stănculescu, Ovidiu Isaia și Gheorghe Petrovicescu. Aceștia fie i-au găzduit pe făptași, fie au tăinuit planul lor.

Modalitatea de comportament după asasinat a fost caracteristică misticismului legionar, întâlnit și în cazurile I.G. Duca și Mihail Stelescu. Deși ar fi avut șanse să fugă și să scape cel puțin pentru moment, s-au predat fără nici un

¹¹ Chivulescu, Nicolae, *op.cit.*, p. 300-302.

fel de opoziție. În finalul scrisorii citite la radio afirmau: „legionarul privește cu pieptul deschis urmările faptelor sale – el răspunde – vom răspunde și noi”¹².

Asasinatul a reprezentat un șoc pentru societatea românească și prin modul în care a fost prezentat: atentatori l-au citit în direct la radio, întrerupând emisiile¹³. Intrarea în postul de Radiodifuziune a fost o întâmplare, deși Mișcarea legionară beneficia încă din iarna anului 1938 de un plan de ocupare al acestei instituții. În 1939, emisiunile erau în general în direct, chiar și unele momente muzicale fiind difuzate „live”. Cei de la poarta instituției așteptau în acel moment un taraf, iar în clipa în care atentatorii au ieșit din mașina cu care s-au deplasat, nici unul dintre agenții de pază nu s-a alertat. După ce au reușit să treacă de poartă au ajuns repede în studioul de emisie, probabil cunoscând planul clădirii, anunțând omorârea lui Armand Călinescu și citind scrisoarea.

Asasinarea primului ministru a fost succedată de o campanie de reprimare a Mișcării legionare. Pe lângă liderii organizației de la nivel central, în represalii autorităților au inclus câte trei legionari din fiecare județ. Acțiunea a fost dispusă de noul guvern condus de gen. Gheorghe Argeșeanu, în care ministru de Interne era Gabriel Marinescu. În noaptea de 21 spre 22 septembrie 1939 practic a dispărut fizic elita legionară „istorică”.

Uciderea lui Corneliu Codreanu nu decapitase complet potențialul mișcării, deoarece existau alte „cadre” capabile să mobilizeze masele de legionari, dacă ar fi ieșit din închisoare. La Râmnicu Sărat, Gheorghe Clime numise pe Ion Banea șef al Mișcării legionare după moartea lui Corneliu Codreanu, probabil pentru a exista doi „succesori legitimi”, în cazul în care fostul șef al Partidului „Totul pentru Țară” ar fi murit în detenție.

Cele mai importante execuții au avut loc la Râmnicu Sărat: Gheorghe Apostolescu, Ion Banea, Alexandru Cantacuzino, Gheorghe Clime, Paul Craja, Banica Dobre, Gheorghe Furdui, Gheorghe Istrate, Mihail Polihroniade, Aurel Serafim, prof. Sima Simulescu, Alexandru Christian Tell, Nicolae Totu¹⁴. Unii supraviețuitori ai penitenciarului de la Râmnicu Sărat au susținut ulterior că înainte de execuții, care au avut loc spre zorii zilei, Gheorghe Clime a fost bătut pentru a mărturisi că el a organizat atentatul. După câteva minute în care acesta nu a recunoscut nimic, au fost scoși din celulă și ceilalți, unul câte unul, și împușcați¹⁵. La Spitalul Militar Brașov au căzut victime represaliilor șapte legionari, dintre care cei mai importanți au fost Traian Cotigă și Gheorghe Proca (colaborator al lui Horia Sima în „Comandamentul de prigoană”, care a participat și la trecerea comandanților legionari în Polonia). În lagărul de la Vaslui au fost efectuate 32 de execuții, printre care Ion Belgea și Ion Antoniu, iar la Miercurea Ciuc au murit 44 de legionari, cei mai importanți fiind Afilon Dorca (membru în grupul lt. Nicolae Dumitrescu) și Iordache Nicoară¹⁶. Supraviețuitorii de la Vaslui

¹² „Un document al timpului și un răspuns detractorilor Mișcării. Scrisoarea echipei care a pedepsit pe Armand Călinescu adresată legionarilor”, 1981, în *Țara și Exilul*, an XVII, nr. 9-10 (iulie-august), p. 1-2.

¹³ Dorian, Emil, *Jurnal din vremuri de prigoană*, București, Ed. Hasefer, 1996, p. 109.

¹⁴ *Legiunea în texte originale și imagini*, f.a., ed. Lucian Borleanu, București, Ed. Lucman, p. 203.

¹⁵ „Cum au fost martirizați legionarii de la Râmnicu Sărat”, 2001, în *Permanențe*, an IV, nr. 9.

¹⁶ *Legiunea în texte originale și imagini*, p. 203-206.

au afirmat că regimentul local de infanterie a înconjurat clădirea lagărului, iar celor 32 de legionari citați li s-a spus că urma să fie transportați la Miercurea Ciuc, însă au fost executați¹⁷.

Nu în toate județele țării au fost efectuate cele trei execuții conforme dispoziției: în județele Cluj, Prahova, Bihor, Brăila, Teleorman, Muscel, Romanați, Trei-Scaune, Satu-Mare, au fost supuse represaliilor două persoane, în județele Roman, Vaslui, Sălaj, Suceava, Buzău câte una, iar în județul Brașov numărul celor pedepsiți a fost ridicat la patru. Au fost situații, ca în județul Cahul, unde legionarii au fost executați după termenul din circulara guvernului. În total au fost executați 147 legionari¹⁸.

Corpurile celor nouă legionari implicați în asasinarea lui Armand Călinescu au fost expuse la locul atentatului¹⁹, gest imitat și de unele autorități locale în cazul „loturilor de trei”²⁰. Memorialiștii perioadei au afirmat că brutalitatea guvernului a provocat o profundă impresie. Uneori, copiii de școală au fost duși să vadă corpurile pătrunse de gloanțe ale celor nouă asasini²¹. Conform unor surse, în județele în care nu au fost găsiți la domiciliu legionari cunoscuți au fost executați deținuți de drept comun, așa cum s-ar fi întâmplat la Craiova (jud. Dolj)²². Unii legionari au scăpat de represalii prin intervenția autorităților locale, sau a superiorilor militari din unitățile în care erau concentrați²³.

În septembrie 1939, presiunea autorităților asupra Mișcării legionare a atins nivelul maxim de la înființarea organizației naționaliste extremiste. Organizația avea toate șansele să se stingă și să intre în anonimat, dacă nu ar fi ajutat-o situația internațională să revină pe scena politică. La sfârșitul lunii septembrie, deznodământul războiului din Polonia era foarte clar, iar guvernul nu putea face abstracție de dispariția acestui stat și apropierea graniței Germaniei față de România. În a doua decadă a lunii septembrie, în cercurile intelectuale din București circula zvonul că germanii bucovineni ar fi urmat să se răscoale în urma înaintării frontului germano-polonez, posibilitate care a fost sistată de fixarea graniței URSS pe fosta frontieră româno-polonă. Unele voci au pus atentatul asupra lui Armand Călinescu pe seama diversiunii germane, care ar fi pregătit echipa de legionari²⁴. Indiferent de veridicitatea acestor zvonuri, este cert că starea de spirit a populației era agitată, iar guvernul trebuia să admită relaxarea conflictului cu legionarii.

La începutul lunii octombrie, represaliile aplicate la moartea lui Armand Călinescu au fost înlocuite prin înțelegeri cu legionarii, deoarece guvernul nu

¹⁷ Călescu, Emil, 2001, „Însemnări din prigoană. Transportul-fantomă. Masacrele din lagărul Vaslui, 21 septembrie 1939”, în *Permanențe*, an IV, nr. 10.

¹⁸ *Legiunea în texte originale și imagini*, p. 206-210.

¹⁹ „Răzbunătorii” uciși și azvârliți pe caldarâm, 2004, <www.fgmanu.org/imag/01/Perioada_Capitanului/Image133.jpg> (3 septembrie 2013).

²⁰ Sturdza, Ilie-Vlad, 2002, *Pribeag printr-un secol nebun. De la Legiunea Arhanghelul Mihail la Legiunea Străină*, București, Ed. Vremea, p. 25; *Scene de groază în toată țara. Trupurile legionarilor uciși sunt expuse pe străzi și în piețe*, 2004, <www.fgmanu.org/imag/01/Perioada_Capitanului/Image132.jpg> (3 septembrie 2013).

²¹ Dorian, Emil, *op.cit.*, p. 85.

²² Boilă, Zaharia, *Amintiri și considerațiuni asupra Mișcării Legionare*, Cluj-Napoca, Ed. Apostrof, 2002, p. 79.

²³ Chioreanu, Nistor, *op.cit.*, p. 47; *Dosar Horia Sima (1940-1946)*, p. 148.

²⁴ Dorian, Emil, *op.cit.*, p. 85.

cunoștea poziția Germaniei față de aceștia. Carol al II-lea a renunțat și la ultimul om de oțel al regimului din guvern, Gabriel Marinescu, care a fost schimbat de la Ministerul de Interne. Paralel cu acceptarea legionarilor ca forță politică, au început negocieri și cu național-tărăniștii și național-liberalii. Conducătorii legionari supraviețuitori ai detenției au început să poarte tratative cu reprezentanții guvernului. Primul dispus să renunțe la opoziția față de Carol al II-lea a fost Vasile Noveanu, fostul șef al județului Arad, care a fost urmat după un timp de Ilie Gârneață și Corneliu Georgescu (doi dintre fondatorii Mișcării legionare). Astfel că, în condiții excepționale, Mișcarea legionară a ieșit întărită politic după asasinarea lui Armand Călinescu.

BIBLIOGRAFIE

A. Articole în periodice

Sima, Horia, (1975), „Despre injurii și semnificația lor“, în *Țara și Exilul*, an XI (ianuarie-februarie).

„Un document al timpului și un răspuns detractorilor Mișcării. Scrisoarea echipei care a pedepsit pe Armand Călinescu adresată legionarilor“, 1981, în *Țara și Exilul*, an XVII, nr. 9-10 (iulie-august).

„Cum au fost martirizați legionarii de la Râmnicu Sărat“, 2001, în *Permanențe*, an IV, nr. 9.

Călescu, Emil, (2001), „Însemnări din prigoană. Transportul-fantomă. Masacrele din lagărul Vaslui, 21 septembrie 1939“, în *Permanențe*, an IV, nr. 10.

„Răzbunătorii“ uciși și azvârliți pe caldarâm, 2004, <www.fgmanu.org/imag/01Perioada_Capitanului/Image133.jpg> (3 septembrie 2013).

B. Documente editate

Dosar Horia Sima (1940-1946), 2000, ed. Dana Beldiman, București, Ed. Evenimentul Românesc, 344 p.

Legiunea în texte originale și imagini, f.a., ed. Lucian Borleanu, București, Ed. Lucman, 288 p.

C. Memorii

Boilă, Zaharia, (2002), *Amintiri și considerațiuni asupra mișcării legionare*, Cluj-Napoca, Ed. Apostrof.

Chioreanu, Nistor, (1992), *Morminte vii*, Iași, Institutul European.

Dorian, Emil, (1996), *Jurnal din vremuri de prigoană*, București, Ed. Hasefer.

Dumitrescu-Borșa, Ion, f.a., *Cal troian intra muros. Memorii legionare*, București, Ed. Lucman.

Sima, Horia, (2004), *Sfârșitul unei domnii sângeroase (10 decembrie 1939 - 6 septembrie 1940). Lupta Mișcării Legionare contra regimului Carol II*, f.l., Ed. Metafora.

Sturdza, Ilie-Vlad, (2002), *Pribeag printr-un secol nebun. De la Legiunea Arhanghelul Mihail la Legiunea Străină*, București, Ed. Vreimea.

D. Lucrări de specialitate

Chivulescu, Nicolae, (2005), *Armand Călinescu, om de stat și conducător de țară*, București, Ed. Lucman.

SINO-SFERA ȘI CAZUL COMPENSĂRII CHINEZEȘTI ÎN ASIA DE SUD-EST

Ioana-Bianca Berna*

bianca.berna@yahoo.it

Abstract: *The Sinosphere – is not only a doctrine that has reached a similar characterization in other cultures, than the Chinese one. For the Chinese, it is a norm, encompassing and indicating of other norms, used in producing well-adjusted relationships between the Chinese people and the cultural cradle that made their cultural identities reverberate in non-extinguishing. Moreover, it is a viewpoint of extraordinary ideologies and perceptual frames, formed both by experience and knowledge, not needing to conform to any historical circumstances set its way. Throughout this article, we will be trying to satisfactorily involve such recognition of the similarities of construing and add personal ones that fit the threshold of newness, required for anyone daring to add novel quantities of evaluation, when talking about China.*

Keywords: *China, Sinosphere, Connecting Experiences, Immigrants, Culture and Civilization.*

Excesul de experiențe conectoare – Garanții de soliditate ale aplicării Sino-sferei.

Influența Chinei asupra teritoriilor vecine a regresat în cursul perioadei dificile a secolului al XIX-lea și a începutului secolului XX¹. Pragul mâhnirii era formidabil, accentuat de pierderea statutului și a poziției privilegiate în sistemul internațional. De secole, China era înscrisă în rândul marilor puteri. Așa cum s-a întâmplat și în cazul altor mari puteri, forța și influența Chinei urmau să se estompeze. Până la acel moment, China a acumulat poziții cheie în cadrul unui context civilizațional exclusivist pe plan internațional. Peisajul produselor conceptuale flexibile era majestuos și impresionant. China nu era un revendicator neîndrituit. Modurile de a exprima construirea statutului nu duceau lipsă de observații inovatoare și interesante și nici de puncte de vedere analitice.

* **Cadru Asociat, Departamentul de Relații Internaționale și Integrare Europeană, Școala Națională de Studii Politice și Administrative.**

¹ Prin referire la pierderile teritoriale și la nenumăratele înfrângeri militare care au estompat reputația internațională a Chinei în secolele XIX și XX. Până atunci, China a reușit să se distingă prin intermediul identității pe care și-a dorit-o pe plan internațional. Cuantificările acestei reușite s-au încheiat abrupt odată cu umilirea Chinei de către puterile regionale (de ex: Japonia) și de către răufăcătorii Europeni care începeau să se orienteze către potențialul de resurse al Asiei și să dezvolte strategii comune pentru instaurarea propriei dominații. China nu s-a destabilizat în urma unor asemenea tentative, însă a urmat o cale identitară descendentă; Exista curentul decăderii care nu putea fi neutralizat de principiile și uzanțele feudalismului; Această îmbinare nefericită era păstrată de China; Necesitatea înțelegerii schimbării nu a fost obținută rapid ci, mai degrabă cu prețul pierderii de statut;

Bineînțeles, lipsa importanței acestor moduri de exprimare presupunea apariția unei auto-îndoieli colective și a unor noi principii².

Până la momentul în care măreția internațională a Chinei a cunoscut metamorfozarea, exista o rezistență conceptuală a epocii imperiale care merită să fie luată în discuție. Conceptul care degajă o specializare aparte este **sino-sfera**. Semnificația unui asemenea concept ar consta, înăuntrul unei semi-analize, în sfera de influență a Chinei. Gradul de utilizare a acestui concept nu îl face excepțional și nici nu creează neclarități cititorului care dorește să capteze esența conceptului. Pentru doritorii de nuanțe lingvistice, conceptul de sino-sferă este un concept bogat în conținut, fiind însoțit de un permanent empirism. Acesta este compus din elemente trans-istorice care pretind conexiuni ancestrale cu procesul de construcție identitară a Chinei, petrecut în urmă cu milenii. **Sino-sfera** înseamnă arealul vast care atestă influența emblematică a Chinei. Cu mult timp înainte de emanciparea principiului egalității între națiuni, China se auto-percepea și era percepută de alte națiuni ca centrul lumii terestre – **Regatul de Mijloc**. Asemănător, națiunea chineză era singura națiune din lume care era îndreptățită să interacționeze coerent cu forțe supranaturale și să transmită mesaje sale în sfera terestră. Această structură – similară unei coloane – compusă din întrepătrunderi analoage de puncte de vedere, a fost transferată în politicile inter-statale. State și națiuni, împreună cu elementele lor coalescente nu erau privite pe picior de egalitate. Mai ales acele state și națiuni care aveau legături de cultură și civilizație cu statul chinez; China era considerată punctul focus al afacerilor globale. Fiind centrul de greutate în politica mondială, China a încurajat utilizarea ierarhiei pentru a menține o analiză critică asupra Regatului Mijlociu. În lipsa rezistenței care producea disrupție, gradul de supunere solicitat a fost acordat Chinei. În mod firesc, China a evaluat oportunitățile pe care i le conferea poziția sa. China a cultivat, sub protecția sa, o varietate de culturi și civilizații, în special în zonele vecine. **Sino-sfera** este înrădăcinată istoric și aplicată în concret prin interacțiunile culturale și lingvistice. Principala atracție a dezvoltării unui asemenea areal de influență este China. Termenii și natura existenței erau date de China. Sistemul parteneriatului inter-statal nu era instabil ci mai degrabă trainic. Turbulența a izbucnit totuși, cu aceeași forță care caracteriza interacțiunile din cadrul sino-sferei.³ China a trudit pentru a impune aceste limite obligatorii ale influenței sale în întreaga lume: ”Din punct de vedere istoric, de asemenea, China a revendicat jurisdicția sa asupra chinezilor din întreaga lume. Termenul **huaqiao** sau **sojourners**, au devenit cunoscute în China la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX. La începutul secolului XX, termenul **huaqiao** devenea termenul prin care erau desemnați toți chinezii din teritoriile de dincolo de mare”⁴. Poziția puternică și influentă a Chinei s-a

² Avem în vedere supozițiile politice care au urma celui de-al Doilea Război Mondial în China vis-a-vis de triumful comunismului și de înlocuirea domniei imperiale cu regimul republican și sistemul instituțional; Atingerea unui nou consens a semnificat depășirea uneia dintre cele mai importante perioade de dezvoltare și de afirmare globală a Chinei și a națiunii chineze;

³ Răscoalele erau o funcție obișnuită, derivată din ierarhia impusă; Ierarhia conducea la ordine; Dar ierarhia conducea și la impunerea subordonării și a obligativității plății tributului către cele mai înalte niveluri ale ierarhiei;

⁴ Li Peter, Li Eva Xiaoling, *Changes in Chinese Overseas Population, 1955 to 2007*, Canadian

confruntat cu importante opoziții din cauza diseminării unor idei contrare în teritoriile apropiate – teritorii în care China în mod natural și-a proiectat preceptele: teritoriile rămase din Asia de Est și de Sud-Est. Transferul acestor categorii de precepte a fost sprijinit de indigenii chinezi care au influențat teritoriile. După cum explica Joel Kotkin, preocuparea și înclinația Chinei erau determinate de incursiunea etnicilor chinezi în aceste teritorii. Aceștia erau extensii ale Chinei, purtători ai elementelor sale de cultură și civilizație: ”Rădăcinile sino-sferei se găsesc în expansiunea dinastiei Han în partea sudică a Chinei în cursul dinastiei Tang (618-907). Până în secolul 12, populația din sudul Chinei – recent devenită sino-chineză a început să avanseze către sud. Acolo, au fost create colonii comerciale ca Vietnam, Burma, Malaya și insula Java. În anii 1600, locuitorii chinezi au înfrânt indigenii din Taiwan, instaurând o altă bază puternică în Marea Chinei de Sud [...] De acolo, în cursul legendarei expediții condusă de eunucul Admiral Zheng Hein, la începutul secolului al XV-lea, sfera de influență maritimă a Chinei s-a extins până la Oceanul Indian și dincolo de acesta. [...] Cu toate că ambițiosul regim chinez s-a retras din expansiune și aproape că și-a abandonat copiii suferinzi, coloniile – și dintre ele în special Asia de Sud-Est a/au supraviețuit. Au fost dezvoltate afaceri și industrii compatibile cu noile lor cămine, menținându-se moștenirea culturală și lingvistică”⁵. În consecință, China a reușit să își transforme cultura și civilizația într-un epifenomen demn de venerație, utilizând în acest scop și chinezii de dincolo de mare. Procesul a fost inițiat în cursul Chinei Imperiale, deși, inițial nu a fost apreciat ca fiind folositor imaginii puternice și influente pe care China și-o aroga. În acele vremuri, China dezavua contaminarea culturii și civilizației sale de către alte artefacte inferioare, oricare ar fi mijloacele sau modurile utilizate în acest sens. Pătura de mijloc ce susținea influența Chinei era alcătuită din componente monolitice care erau șlefuite în lăuntru zidurilor imperiale. Diversitatea locurilor care purtau amprenta culturii și civilizației chinezești se considera că era dată de teritoriile înconjurătoare. Răspândirea diferitelor elemente de cultură și civilizație chineză se considera că va ajunge în teritoriile apropiate odată cu cel de-al doilea val de aprobări⁶. Discrepanțele dintre chinezii etnici și chinezii conducători erau prezentate ca fiind complete și insurmontabile. Din acest motiv, chinezii care decideau să părăsească fundamentele nucleului chinezesc de cultură și civilizație erau considerați trădători în China Imperială. Nu numai că aceștia se identificau cu elemente ale culturilor inferioare, ci erau în poziția să trădeze rafinamentul cultural pe care China îl oferea⁷.

În noile contexte culturalo-civilizaționale, aceștia erau considerați ca reminiscențe ale Chinei. Privitor la imigrare, imigranții erau considerați ca

Review of Sociology, Vol. 48, No.2, May 2011;

⁵ Kotkin Joel, *Inside the Sinosphere: China`s New Diaspora Economy*, 23rd of August 2011, <http://www.forbes.com/sites/joelkotkin/2011/08/23/inside-the-sinosphere/>, data accesării 24 iunie 2013, ora accesării: 14:12 p.m.;

⁶ Se considera că asemenea acte nu sunt riguroase în interpretarea faptului că vestigiile civilizației chinezești au fost adoptate și transmise în nucleul de cultură și civilizație chinezesc;

⁷ Acești indivizi dețineau un statut intermediar între elementele externe și cele adânc înrădăcinate în cultura și civilizația chineză; Totuși, nu era în avantajul lor analiza non sincronă între elementele de cultură și civilizație chineză și alte procese de aculturalizare;

transfugi, nefiind luat în calcul faptul că prezența lor în habitatul cultural înconjurător era o consecință naturală a constantului expansionism imperial chinezesc. Nici anturajul etnicilor chinezi nu a fost surprinzător! Dezvoltarea extensivă a diferitelor ramuri industriale a facilitat flexibilitatea deplasării oamenilor din întreaga lume⁸: ”Din punct de vedere istoric, emigrația chinezilor în Asia de Sud-Est a fost organizată de dezvoltarea Chinei Imperiale și de intensificarea relațiilor comerciale cu regiuni externe Chinei; migrația chinezilor către America de Nord, Australia și țările europene în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea a fost catalizat de industrializarea vestului și de creșterea cererii de forță de muncă din Orient în perioadele de penurie⁹.

Dintre toate migrațiile chineze transnaționale, migrația inter-regională a fost cea mai veche. Dacă acesteia i se acordă relevanță marginală, atunci putem să limităm înțelegerea acestei mișcări timpurii precum aceea a unei migrații trădătoare. La început, migrațiile au fost antrenate de teritoriul extins al Chinei, de extinderea elementului etnic în cele câteva teritorii ocupate ale Chinei Sudice: ”din punct de vedere istoric, din regiunile Guangdong, Fujian și Zhejiang situate pe coasta sudică a Chinei proveneau majoritatea migranților, din această cauză, putem observa cele cinci principale grupuri etnice chinezești din Asia de Sud-Est: Hokkien, Teochew, Cantonese, Hakka și Hainanese. În consecință, primul grup de cetățeni chinezi care s-a alăturat valului trans-național de migranți din 1970 provenea din cele trei provincii chinezești cu deschidere la mare; acesta a fost urmat de studenți migranți care proveneau din marile orașe ca Beijing și Shanghai. Pe de altă parte, China de Nord-Est a devenit, de la jumătatea anilor 1980, o regiune exportatoare de migranți. Totuși, migranții originari din cele trei provincii ale Dongbei-ului (Liaoning, Jilin and Heilongjiang) se diferențiază de omologii lor din Fujian și Zhejiang”¹⁰.

Provinciile din aceste zone erau populate, în perioada Chinei Imperiale, în majoritate de alți etnici decât de chinezi. Compozitul lor etnic era depărtat de cel chinezesc, incluzând mai ales comercianți, oficialități din statele tributare Chinei Imperiale și alte categorii de etnici provenind din statele tributare. De regulă, devenirea lor consta într-un melanj etnic interesant. Alte zone ca America de Nord, Australia, Europa – erau alese pentru îndeplinirea altor scopuri: nevoia de a interacționa cu alte culturi și de a observa un alt model de dezvoltare.

China a reușit să își păstreze integritatea față de elementele altor culturi și civilizații similare. Perspicacitatea de a se diferenția de alte elemente de cultură și civilizație nu era apreciată de factorii decizionali care formulează politicile chinezești, aidoma descoperirilor de cultură și civilizație. De asemenea, îndepărtarea elementelor etnice chinezești de zidurile Chinei Imperiale nu era socotită ca un fapt aducător de beneficii.

⁸ Prin referire la interacțiunile timpurii dintre state produse la scară globală;

⁹ Li Peter, Li Eva Xiaoling, *Changes in Chinese Overseas Population, 1955 to 2007*, Canadian Review of Sociology, Vol. 48, No.2, May 2011;

¹⁰ Chin James K., *Chinese Transnational Migration in the Region: An Update*, Brief Report Prepared for the NTS-Asia Annual Convention, Marina Mandarin Singapore, 3rd-4th of November, 2009, <http://www.rsis-ntsasia.org/activities/conventions/2009-singapore/James%20Chin.pdf>, data accesării 29 iulie 2009, ora accesării: 12:43 p.m.;

Îmbinarea etnică s-a produs, încurajată sau nu, inspirată sau nu. În timp ce alte continente au fost alese pentru a experimenta mirajul interacțiunii cu alte stiluri și standarde de viață, cu alte elemente de cultură și civilizație, Asia urmărea stabilitatea. Asia de Sud-Est s-a situat pe aceleași coordonate¹¹. Dacă alte zone geografice atrăgeau imigranții din cauze economice și industriale, Asia de Sud-Est atrăgea imigranți chinezi pentru că aceștia comportau trăsături similare de cultură și civilizație. India rezona foarte bine cu spațiul cultural al Asiei de Sud-Est iar China se prezenta ca și o cultură ultra-sociabilă în sub-regiune. Atestări ale legăturilor culturale ale Chinei – fondate prin mișcările de masă – cu Asia de Sud-Est sunt prezumate a exista încă din secolul al XIX-lea. Aproape sigur, predicțiile prelungirii prezenței etnicilor chinezi în Asia de Sud-Est puteau fi extrase științific mult mai devreme¹². Cu precădere în Asia de Sud-Est, aplicarea conceptului de sino-sferă a însoțit studiile de caz privitoare la mișcările entice chinezești dar și experiențele conectoare cu Asia de Sud-Est. Cazurile de schimbare demografică nu au calificat alte modificări demografice din cadrul regiunii Sud-Est Asiatice¹³.

Opinii personale

Oricare ar fi fost concluziile anterioare pe acest subiect, ele ar fi dus la premisele unei îndelungate prezențe a Chinei în Asia de Sud-Est și ale Asiei de Sud-Est în tentativele Chinei de a-și implementa propria cultură și civilizație. Niciodată China nu considerat că procesul de implementare va reuși în totalitate și că procesul de transformare culturală din Asia de Sud-Est va înceta complet. Cultura și civilizația pot fi însușite în cadrul paradigmatelor de gândire, cunoaștere și protecție a normelor Chinei Imperiale. Aidoma Indiei, China a reușit să impună un model cultural, de securitate și de politică externă în Asia de Sud-Est. În pofida faptului că este malițios să aplicăm sino-sfera în cadrul unui model universal, conceptul a fost introdus cu succes în Asia de Sud-Est! Până în prezent, aplicabilitatea sino-sferei nu a alterat preeminența Chinei în Asia de Sud-Est.

BIBLIOGRAFIE

Fee, Lian Kwen, We Koh Keng, (2004), *Chinese Enterprise in Colonial Malaya: The Case of Eu Tong Sen*, Journal of Southeast Asian Studies, Vol.35,

¹¹ Locuitorii chinezi din Asia de Sud-Est nu agreau alte elemente de cultură și civilizație. Aceștia priveau poziționarea lor ca o prelungire naturală a ambientului lor de cultură și civilizație;

¹² Grație legăturilor comerciale, a oficialilor birocratici chinezi care condiționau utilizarea puterii diplomatice de stabilizare a unor legături cu oficialii Asiei de Sud-Est; De cele mai multe ori, interacțiunile dintre China și oficialii Asiei de Sud-Est erau subordonate Chinei;

¹³ Acestea s-au produs simultan, atestând prezența Chinei în sub-regiunea Asiei de Sud-Est; Totuși ele nu au avut o rezonanță politică deosebită; Cel mai important aspect pe care dorim să îl subliniem este faptul că mișcările etnicilor chinezi din Asia de Sud-Est nu erau menite să modifice prin influențe chinezești populația și națiunile din Asia de Sud-Est; Conservând (parțial și nu total) stilul de viață chinezesc și o multitudine de componente aparținând moștenirii culturale chinezești, emigranții au reușit să fie incluși în cadrul populației locale și să stabilească relații atât cu Statul chinez cât și cu noile țări gazde; China era importantă ca etalon de comparație a propriilor lor identități; Statele gazdă au devenit importante prin prisma noilor elemente culturale, sociale, juridice promovate; Un exercițiu al pierderii esenței chinezești realizat de generațiile succesoare ale imigranților chinezi a fost îngăduit de China Imperială.

No.3, Journal of Southeast Asian Studies, October 2004, Vol.35, No.3;

Kotkin, Joel, (2011), *Inside the Sinosphere: China`s New Diaspora Economy*, 23rd of August 2011,

<http://www.forbes.com/sites/joelkotkin/2011/08/23/inside-the-sinosphere/>, data accesării 24 iunie 2013, ora accesării: 14:12 p.m.;

Li, Peter, Li Eva Xiaoling, (2011), *Changes in Chinese Overseas Population, 1955 to 2007*, Canadian Review of Sociology, Vol. 48, No.2, May 2011;

Martin, Jacques, (2008), *As China`s Power Grows, the Diaspora starts to flex its Worldwide Muscle*, The Guardian, 11th of June 2008, <http://www.theguardian.com/commentisfree/2008/jun/11/china.comment>, data accesării: 9 iulie 2013, ora accesării 12:22 p.m.;

Wang, Zhengxu, Ying Yang, (2008), *Is China`s Soft Power Dominating Southeast Asia? Views From The Citizens*, Briefing Series – Issue 44, October 2008, The University of Nottingham, China Policy Institute.

EVOLUȚIA CONCEPTULUI DE *HEGEMONIE* LA ANTONIO GRAMSCI

Ioana Cristea (Drăgulin)*

dragulinioana@yahoo.com

Abstract: *In this study the author aims to carry out a brief analysis of the evolution of the concept of hegemony in Antonio Gramsci's works. As this contribution is going to show, the Sardinian theorist took over the term hegemony from the works of Gheorghii Valentinovici Plehanov, P. Axelrod, Y. Marov, V. I. Lenin, etc. Gramsci's original contribution resided in the fact that he transformed this term into a concept that underlay his entire theoretical system regarding the Risorgimento.*

Keywords: *hegemony, political hegemony, leadership, domination, proletarian dictatorship.*

Introducere

Dezbaterea privind *Risorgimento-ul* s-a dezvoltat pe parcursul întregii perioade a formării statului italian, a continuat în perioada fascistă și a fost un subiect viu și după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial.

În perioada interbelică, din punct de vedere istoriografic și ideologic tema risorgimentală a fost analizată de un număr impresionant de istorici, publiciști, oameni de cultură, etc. În perioada interbelică, această temă deosebit de importantă în spațiul teoretic peninsular s-a regăsit în lucrările a patru reprezentanți de marcă a culturii italiene: Adolfo Omodeo¹, Gioachino Volpe², Benedetto Croce³ și Antonio Gramsci⁴. Teoreticianul sard a explicat acest proces

* **Drd., Școala doctorală de Știință Politică, Universitatea din București.**

¹ Adolfo Omodeo l-a avut ca maestru pe Giovanni Gentile la Universitatea di Palermo. A scris mai multe lucrări importante ce au avut ca temă creștinismul și fenomenul risorgimental. În domeniul studiului creștinismului cele mai importante lucrări publicate de autor sunt: *Storia delle origini cristiane* (1925) și *La mistica giovannea* (1930), în timp ce în cadrul temei risorgimentale cea mai importantă lucrări sunt: *L'Età del Risorgimento italiano* (1925) și *L'opera politica del conte di Cavour* (1942).

² Gioachino Volpe a fost reprezentantul grupării naționaliste și monarhice care după încheierea Primului Război Mondial s-a apropiat și sprijinit fascismul. Ce-a mai importantă lucrare a sa pe tema risorgimentală este *L'Italia in Cammino* (1927).

³ Benedetto Croce a fost personalitatea timpului care a avut o influență majoră asupra lui Antonio Gramsci. Lectura pe care Croce a realizat-o în analiza fenomenului risorgimental este diferită de cea a stângii italiene care considera că fascismul este urmarea firească a societății burgheze și a regimului politic liberal. Pentru autor, *Risorgimento-ul* italian a fost o etapă luminoasă în procesul de dezvoltare câștigare a libertății și a libertăților de către italieni, iar acest fenomen nu ar fi putut să aibă loc dacă nu ar fi existat revoluția franceză de la 1789. Această concepție se regăsește în una dintre cele mai importante lucrări ale sale intitulată *La Storia d'Italia* (1928).

⁴ Antonio Gramsci, Gramsci s-a născut în Sardinia în anul 1891. A studiat la Universitatea din Torino, la Facultatea de Litere și Filosofie, fără să își dea însă licența. În anul 1910 s-a înscris în

fundamental pentru apariția, constituirea națiunii și a statului italian prin introducerea conceptului de *hegemonie*.

Hegemonia reprezintă conceptul cheie în jurul căruia Antonio Gramsci a dezvoltat construcția teoretică privind explicarea fenomenului risorgimental, al inegalităților existente între nordul și sudul Italiei și a fracturilor civilizaționale existente între cele două spații geografice peninsulare.

Abordarea temei risorgimentale de către Gramsci nu a fost rodul unei simple creații intelectuale. Pentru acesta, istoria a fost un mijloc de luptă. Ca să îl cităm pe Palmiro Togliatti, Gramsci: a fost „un teoretician al politicii, un practician al politicii, adică un combatant”⁵. Pentru acesta, interesul pentru istorie s-a datorat unei motivații diferite decât aceea pe care o poate avea un istoric neangajat politic. Scopul cercetărilor sale a fost:

„Aceste eseuri trebuie să fie elaborate pentru un anumit tip de public, având ca scop să distrugă concepțiile învechite, scolastice, retorice, absorbite în mod pasiv de cultura populară, pentru a suscita, deci, un interes cu caracter științific pentru problemele analizate, efort necesar pentru a fi prezentate ca subiecte vii ce operează și în prezent, ca forțe în mișcare, întotdeauna actuale”⁶.

Un element important care trebuie să fie adus în discuția noastră este succesiunea publicării celor două contribuții ce au atras atenția specialiștilor și care stau la temelia operei lui Gramsci.

Prima dintre acestea este un eseu publicat în anul 1926, intitulat *Alcuni temi della questione meridionale*. Acest manuscris a fost recuperat de Camilla Ravera și înmânat lui Togliatti imediat după arestarea militantului sard. Eseul a fost publicat pentru prima dată în revista *Lo stato operaio*⁷. Interesul lui Gramsci pentru această temă a fost mai vechi. O primă prezentare a ideilor sale au apărut în anul 1916, într-un articol intitulat „Il Mezzogiorno e la guerra”. Pe parcursul acestuia se poate identifica tema meridională gramsciană văzută din două perspective: ca o paradigmă euristică și ca orientare politică.

A doua contribuție teoretică a fost publicată postum, imediat după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial (1949), se intitulează *Il*

Partidul Socialist, iar în august 1917 a devenit secretarul regional al secției din Torino. La 1 mai 1919 a înființat ziarul *Ordine Nuovo* iar în 1921 a fost unul dintre creatorii Partidului Comunist Italian, care s-a născut ca urmare a unei sciziuni care a avut loc în interiorul Partidului Socialist. A fost arestat la ordinele guvernului fascist în noiembrie 1926 fiind condamnat în 1928 la 20 de ani de închisoare, pedeapsă care a fost redusă ulterior la 10 ani. A murit pe 27 aprilie 1937, la 10 zile după ce și-a ispășit pedeapsa. Scrierile pe care teoreticianul marxist le-a scris în închisoare între anii 1929-1935 au fost publicate imediat după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial cu titlul *Quaderni del Carcere*.

⁵ Palmiro Togliatti, *Appunti preparatori della relazione al I convegno di studi gramsciani*, Roma, gennaio 1958, p.35.

⁶ Antonio Gramsci, *Quaderni del Carcere*, vol. III, edizione critica dell'Istituto Gramsci, a cura di Valentino Gerratana, Torino, Einaudi, 2007, p.1960.

⁷ Ulterior, textul a fost republicat în A. Gramsci, *La questione meridionale*, în F. De Felice e V. Parlato (a cura di), Roma, Editori Riuniti, 1974, pp.131-160 și în A. Gramsci, *La costruzione del Partito Comunista 1923-1926*, Torino, Einaudi, 1971, pp.137-158, Antonio Gramsci, *La questione meridionale*, în Marcello Montanari (acura di), Bari, Palomar, 2007. Ultima publicare a textului poate fi regăsită în Antonio Gramsci, *Antologia*, în Antonio A. Santucci (a cura di) cu o prefață realizată de Guido Liguori, Roma, Editori Riuniti university press, 2012.

Risorgimento (Risorgimento-ul). Specialiștii în Gramsci au observat că eseul din 1926 a fost elaborat ulterior celui publicat în 1949.

Risorgimento-ul a fost publicat la dorința lui Togliatti. Concepția teoretică gramsciană a fost preluată de stânga radicală, fiind promovată cu tărie imediat după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial de Partidul Comunist Italian (PCI) prin intermediul lui Togliatti, secretarul general al partidului.⁸ Interesul pentru opera gramsciană era ambivalent: pe de o parte, Gramsci a fost, așa cum am mai arătat anterior, „un luptător politic” ce a murit în închisorile fasciste⁹, pe de altă parte, gânditorul sard era, la acea dată, cel mai important teoretician comunist italian. De aceea, în momentul în care Togliatti s-a prezentat în fața membrilor celui de-al V-lea Congres al PCI (Roma, 1946), cu proiectul creării unui „partid nou”,¹⁰ acesta a preluat masiv din viziunea gramsciană asupra fenomenului risorgimental. Putem spune că, din punct de vedere ideologic, „noul” partid de mase, de extremă stânga, ce își propunea să atragă voturile a milioane de italieni¹¹ și-a fundamentat critica îndreptată împotriva societății liberale anterioare primului război mondial, pe viziunea gramsciană asupra perioadei creării și organizării statului italian¹².

Desigur, această lipsă de sincronizare în publicarea concepțiilor teoretice gramsciene se datorează faptului că o parte importantă din opera sa a fost realizată în închisoare și publicată ulterior în *Quaderni del Carcere* (Caietele din închisoare).

⁸ Palmiro Togliatti, (1893-1964) este considerat a fi liderul istoric al Partidului Comunist Italian. În anul 1921 a fost unul dintre membrii fondatori ai PCI pe care l-a condus până la moarte. A fost reprezentatul comuniștilor italieni în Comintern până în 1943 și Cominform până în 1947. Între 1944-1945 a fost vicepreședinte al guvernului italian, între 1945-1946 a fost ministrul justiției și ulterior a fost membru în Adunarea Constituțională.

⁹ Gramsci a fost arestat pe data de 8 noiembrie 1926 cu toate că era deputat și se bucura de imunitate parlamentară. Pe data de 4 iulie 1927 a fost condamnat de „Tribunalul special fascist” la 20 de ani, 4 luni și 5 zile de închisoare. În data de 19 iulie 1927 a ajuns la închisoarea din Turi (Bari), unde a început să scrie *Quaderni del Carcere*. Perioada petrecută în închisoare i-a provocat îmbolnăvirea de arterioscleroză, hipertensiune și gută care i-a înrăutățit boala de care suferea în copilărie „morbul lui Pot”. Pe 25 octombrie Mussolini îi va acorda libertatea condiționată, însă va fi eliberat pe deplin doar pe 21 aprilie 1937. Datorită condițiilor precare de sănătate, Gramsci a murit în dimineața zilei de 27 aprilie, la vârsta de 46 de ani.

¹⁰ Palmiro Togliatti, *Rapporto al V Congresso del Partito comunista italiano*, în Idem, *Opere 1944-1955*, vol. V, (a cura di Luciano Gruppi), Roma, Editori Riuniti, 1984, pp.183-187.

¹¹ PCI după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial poate fi considerat cel mai important partid de mase din Italia. Din punct de vedere al numărului de membri de partid, PCI era cel mai mare. În primul deceniu de existență numărul a depășit 2.000.000. În comparație, celelalte două partide aflate pe eșicherul politic italian au avut un număr mult mai mic de înscriși. P.C.I (1946) - 2.068.272/ Partidul Socialist Italian (P.S.I) - 860.300/ Creștin Democrația (D.C) - 602.652 ; P.C.I (1947) - 2.252.446/ P.S.I - 822.000/ D.C - 790.771; P.C.I (1948) - 2.115.232/P.S.I - 531.031/ D.C - 1.095.359; P.C.I (1949) - 2.027.271/ P.S.I - 430.258/ D.C - 766.023; P.C.I (1950) - 2.112.593/ P.S.I - 70.000/ D.C - 882.674; P.C.I (1951) - 2.097.830/ P.S.I- 720.000/ D.C - 917.095; P.C.I (1952) - 2.093.540/ P.S.I- 750.000/ D.C - 954.723; P.C.I (1953) - 2.134.285/ P.S.I - 780.000/ D.C - 1.141.181; P.C.I (1954) - 2.145.317/ P.S.I - 754.000/ D.C - 1.252.524; P.C.I (1955) - 2.090.006/ P.S.I - 770.000/ D.C - 1.186.785; P.C.I (1956) - 2.053.353/P.S.I - 710.000/ D.C - 1.377.286; Datele au fost preluate de pe <http://www.cattaneo.org/it/archivi-menu/adele-menu.html> (accesat 12.06.2013), domeniul „Iscritti ai principali partiti italiani dal 1945 al 2004”.

¹² Ioana Cristea (Drăgulin), „Antonio Gramsci și Risorgimento” în *Bibliotheca Historica, Philosophica et Geographica*, vol. XI, Collegium Mediense II, Comunicări Științifice, nr. 11, 2012, pp. 128 - 133.

Evoluția conceptului de hegemonie la Antonio Gramsci

Termenul de *hegemonie* nu a fost inventat de Gramsci, însă conceptul de *hegemonie* a fost inventat de acesta.

Termenul de *hegemonie* derivă de la cuvântul grec *égesthai*, și înseamnă „a conduce”, „a fi condus”, „a fi șef”. Prin termenul de *éghemonia*, în spațiul elen se înțelegea că cineva deține conducerea supremă a armatei. *Hegemon* era condotierul, conducătorul, comandantul suprem¹³.

Pentru prima dată, substantivul *hegemonia* și adjectivul *hegemon* au fost utilizate de Gramsci de patru ori într-un articol publicat în revista *Ordine Nuovo* intitulat „La Russia, potenza mondiale” publicat pe 14 august 1920¹⁴. Observația autoarei acestei analize este că, apariția acestui termen într-un articol ce avea ca subiect Rusia bolșevică nu a fost întâmplătoare.

Importanța identificării momentului apariției acestui concept pentru prima dată în opera gramsciană este dată de posibilitatea de a înțelege sensul pe care acesta l-a folosit la început și de a vedea evoluția acestuia pe parcursul următoarelor articole sau studii publicate¹⁵.

Una dintre primele observații ce ar trebui să apară când ne referim la conceptul de *hegemonie* este că a fost folosit în *Quaderni del Carcere* în mod polivalent¹⁶.

Între anii '90 ai secolului al XIX-lea și anul 1917, termenul de *hegemonie* a fost folosit în interiorul mișcării socialiste ruse cu terminologia de *gegemoniya*. Aceasta a apărut pentru prima dată la teoreticianul marxist rus Gheorghii Valentinovici Plehanov în lucrări publicate în anii 1883-1884. Plehanov a susținut necesitatea imperativă pe care o are proletariatul de a lupta în plan economic cu patronatul și în plan politic cu țarismul. În anul 1884, Plehanov analizând societatea rusă a declarat că burghezia este, încă, prea slabă pentru a putea să își asume lupta împotriva țarismului. De aceea era obligatoriu ca proletariatul să susțină lupta revoluționară a burgheziei.¹⁷

Referindu-se la puterea politică, Plehanov a folosit termenul de *dominație* în argumentarea poziției conform căreia proletariatul trebuie să sprijine în cadrul unei mișcări revoluționare burghezia. Numai în acest fel aceasta din urmă ar fi putut să devină *conducătoare*¹⁸. Un deceniu mai târziu, teoreticianul marxist rus și-a schimbat opinia, considerând că proletariatul ar putea să aibă un rol independent și *conducător*, în lupta împotriva absolutismului țarist. Ulterior această concepție a fost preluată de P. Axelrod, Y. Marov, V. I. Lenin și alți marxiști. Într-o scrisoare adresată lui Plehanov, Lenin cerea înființarea unui ziar politic ca mijloc pentru a pregăti o „reală hegemonie” a proletariatului în Rusia¹⁹.

¹³ A. Macciocchi, *Per Gramsci*, Bologna, Il Mulino, 1974, p.254.

¹⁴ G. Ferrata, *2000 pagine di Gramsci*, vol I, Milano, Il Saggiatore, 1964, p.96.

¹⁵ Dario Ragazzini, *Società industriale e formazione umana nel pensiero di Antonio Gramsci*, prefazione di Mario Alighiero Manacorda, Roma, Editori Riuniti, 1978, p.6.

¹⁶ G. Nardone, *Il pensiero di Gramsci*, Bari, De Donato, 1971, pp.127-128.

¹⁷ G.I. Plehanov, *Izbrannye Filosofskie Proizvedeniya*, Moscova, 1956, p.372 în Perry Anderson, *Ambiguità di Gramsci*, Bari, Laterza, 1978, p.22.

¹⁸ Idem, *Sochineniya* (ed. Ryazanov), vol. II, Moscova, 1923, pp. 55,63, 77; vol. III, p.91, în Perry Anderson, *Ambiguità di Gramsci*, Bari, Laterza, 1978, p.23.

¹⁹ V.I. Lenin, *Opere complete*, vol. XXXIV, Roma, Editori Riuniti, 1958, pp.40, 41.

După încheierea Revoluției din octombrie 1917, termenul a încetat să mai fie de actualitate în Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste (URSS), însă s-a menținut în documentele Internaționalei Socialiste atunci când au fost analizate evenimente internaționale. În primele două Congrese mondiale ale celei de-a III-a Internaționale (1919, Moscova și 1920, Petrograd), Cominternul a adoptat o serie de teze în care au folosit termenul de *hegemonie*. Astfel, acesta a fost internaționalizat. Sensul pe care acesta l-a primit, a fost acela că este datoria proletariatului de a-și exercita *hegemonia* asupra altor grupuri exploatare, cu scopul ca acestea să se transforme în aliați de clasă²⁰.

În anul 1922, în timpul celui de-al IV-lea Congres, semnificația termenului de *hegemonie* a fost extins:

„*Burghezia a avut întotdeauna tendința de a separa politica de economie, înțelegând perfect că dacă va reuși să închidă masele proletare într-un cadru corporatist, atunci nici un pericol nu va amenința propria hegemonie*”²¹.

Este posibil ca prin intermediul documentelor ce s-au publicat după acest congres, Gramsci să fi intrat în contact cu termenul de *hegemonie*. Nu trebuie să pierdem din vedere că acesta a fost membru al delegației PCI la acest congres, rămânând la Moscova până în anul 1923. Este de presupus că aici a intrat în contact și cu scrierile lui Plehanov, Axelrod, Martov și Lenin²².

Însă, așa cum declara însuși Gramsci a preluat termenul din lucrările lui Lenin:

„*Principiul teoretico-practic de hegemonie reprezintă aportul deosebit de important pe care Ilici îl aduce la teoria praxisului*”²³.

Gramsci aduce în discuție conceptul de *hegemonie* atunci când analizează *Risorgimento-ul* menținând o anumită distanță față de factorul economic și întărirea factorului ideologic²⁴.

Referindu-se la aportul deosebit în structurarea semnificației pe care Lenin a adus-o conceptului de *hegemonie*, Gramsci, a considerat că marele merit al lui Lenin a fost acela de a surprinde valoarea extraordinară și decisivă a luptei culturale și ideale în promovarea claselor subordonate și afirmarea unui nou sistem economic-social. De aceea, conceptul de *hegemonie* la Lenin, așa cum a fost interpretat de Gramsci nu trebuie să fie văzut ca o exprimare a unei *dominații* cât, mai ales afirmarea unei capacități superioare de interpretare a istoriei și de a oferi soluții problemelor care se pun²⁵.

În *Questione meridionale* conceptul de *hegemonie* apare ca o articulare a dictaturii proletariatului în momentul în care va ajunge la stadiul de a *conduce* și de a *domina*, însă pe parcursul *Quaderni del Carcere* acest sens restrictiv

²⁰ Perry Anderson, *op.cit.*, p.29.

²¹ ***, *IV congresso dell'Internazionale comunista. Tesi, manifesti, risoluzioni*, Roma, 1971, p.55.

²² Perry Anderson, *Ambiguități de Gramsci*, *op.cit.*, p.30.

²³ Antonio Gramsci, *Quaderni del Carcere*, *op.cit.*, vol. II, pp.1249-1250.

²⁴ Alberto Caracciolo, *Atti del Convegno tenuti a Roma*, Roma, Istituto Antonio Gramsci, 1958, p.90.

²⁵ Aldo Tortorella, „Egemonia”, în Antonio Gramsci (a cura di. Carlo Ricchini, Eugenio Manca, Luisa Melograni), *Le sue idee nel nostro tempo*, Roma, Editrice l'Unita, 1987, p.93.

dispare²⁶. Această evoluție este interesantă și a fost explicată de Luciano Gruppi. În momentul în care Gramsci afirmă că „Principiul teoretico-practic de hegemonie reprezintă aportul deosebit de important pe care Ilici îl aduce la teoria praxisului”, termenul folosit de Lenin nu este cel de *hegemonie*, ci de *direcție*²⁷. De aceea, consideră Gruppi, că sensul pe care îl dă Gramsci conceptului de *hegemonie*, preluându-l pe cel de *direcție* de la Lenin este acela de *dictatură a proletariatului*²⁸.

Preluând sensul pe care Lenin îl dă termenului de *direcție*, Gramsci folosește conceptul de *hegemonie* „avându-se în vedere baza socială a *hegemoniei* proletariatului”. Pentru acel moment al analizei conceptul de hegemonie reprezenta „o formă a dictaturii proletariatului de realizare a conducerii întregii mișcări revoluționare de către clasa muncitoare, acțiune sprijinită pe sistemul de alianțe politice ale muncitorilor din Nord cu țărani din Sud”²⁹.

Norberto Bobbio susține că semnificația conceptului de *hegemonie ca direcție culturală* nu o exclude pe aceea de *direcție politică*. Mai mult, *hegemonia* în sensul gramscian al înțelegerii deține o semnificație mult mai cuprinzătoare. Aceasta include atât conceptul de *direcție culturală* cât și pe cel de *direcție politică*. În acest mod, Gramsci nu se limitează doar la demersul creării unei voințe colective dar își propune elaborarea, și difuzarea unei noi concepții asupra lumii³⁰.

Gânditorul sard a extins ulterior semnificația conceptului de *hegemonie* ce în prima accepție exprima rolul proletariatului în interiorul unei mișcări conduse de burghezie împotriva regimului feudal spre un sens mai larg, ce privește mecanismul dominației burgheze în raport cu proletariatul în cadrul unei societăți capitaliste. Această trecere a semnificației s-a realizat pe baza introducerii unei analize diferențiate a structurilor de putere burgheze din Occident.³¹

Hegemonia apare ca un rezultat al unei realități istorice foarte clare, și anume aceea a existenței problemei meridionale în Italia. Conceptul reprezintă o sinteză a unei analize gramsciene asupra structurii sociale italiene în care, în viziune marxistă sunt identificate rolurile specifice ale intelectualității, țăranilor, muncitorilor, a forțelor politice, etc.³².

Conceptul de *hegemonie* devine, așa cum a observat Bobbio, inelul de legătură „între determinate condiții obiective și *dominația* de fapt a unui anumit *grup conducător*: acest element de legătură se exprimă în interiorul societății civile”³³.

²⁶ Ioana Cristea Drăgulin, „Concepte fundamentale la Antonio Gramsci în analiza fenomenului risorgimental”, în *** *Colegium Mediense*, Comunicări Științifice, vol. XII, Mediaș, 2013, p. 146.

²⁷ V.I. Lenin, „Due tattiche della social democrazia nella rivoluzione democratica”, în *Opere scelte*, Roma, 1965, pp. 317-423.

²⁸ L. Gruppi, „Lenin e il concetto di egemonia”, în „Lenin teorico e dirigente rivoluzionario”, *Quaderni di Critica marxista*, nr.4, 1970, p.206.

²⁹ Gheorghe Lencan Stoica, *Gramsci, cultura și politica*, București, Ed. Politică, 1987, p.141.

³⁰ Norberto Bobbio, *Gramsci e la concezione della società civile*, Milano, Feltrinelli, 1976, p.39.

³¹ Perry Anderson, *Ambiguità di Gramsci*, op.cit., p.34.

³² Dario Ragazzini, *Società industriale e formazione umana nel pensiero di Antonio Gramsci*, op.cit., p.7.

³³ Norberto Bobbio, *Gramsci e la concezione della società civile*, op.cit., p.49.

De aceea, conceptul de *hegemonie* începe să reprezinte capacitatea de a înțelege procesele reale, identificate din punct de vedere istoric, în care au fost individualizate forțele sociale care pot și trebuie să fie implicate în procesul revoluționar³⁴.

Observăm că Gramsci folosește termenul de *forțe sociale*. Pentru Gruppi, acest termen este foarte important deoarece a permis dezvoltarea teoriilor gramsciene. Prin intermediul acestor *forțe sociale* este deschisă calea către alianțe între diferitele straturi sociale pentru a se încerca o unificare a cererilor sociale ale acestora într-o propunere organică ce pune în discuție marile probleme sociale. Numai așa *forțele sociale* puteau să se transforme din grupuri *subalterne* în grupuri *conducătoare* așa cum arată Gramsci:

„Proletariatul poate să devină clasa conducătoare și dominantă în măsura în care reușește să creeze un sistem de alianțe în clase ce îi va putea permite să mobilizeze împotriva Statului burghez și a capitalismului marea majoritate a populației ce muncește”³⁵.

Iar aici sensul poate fi văzut în sens restrictiv adică a proletariatului dar luând în vedere particularitățile Italiei risorgimentale sensul este mult mai larg și prevedea și includerea, am putea spune obligatorie în viziunea lui Gramsci a populației rurale.

De aceea, *hegemonia* nu este sinonim cu conceptul de *dictatură a proletariatului*. Aici, conceptul de *hegemonie* are un sens mai larg, înglobând și aspecte ale culturii³⁶.

Este mai degrabă, așa cum arată specialiștii gramscieni, capacitatea de a conduce ce furnizează *dictaturii proletariatului* bazele *sociale* necesare³⁷. Din aceste considerente, conceptul de *hegemonie* nu poate fi redus la semnificația strâmtă a „dictaturii proletariatului” sau a unei simple „dictaturi de partid”³⁸.

Pornind de la conceptele de clasă dominantă și clasă conducătoare, Gramsci consideră că este aproape obligatoriu să existe o *hegemonie politică* chiar și „înainte de a ajunge la putere”³⁹.

O altă semnificație a conceptului de *hegemonie* la Gramsci poate fi ca *direcție*, ca *dominație*⁴⁰ sau poate avea ambele valențe în același timp⁴¹.

„...supremația unui grup social se manifestă în două moduri, ca «dominație» și ca o «conducere intelectuală și morală». Un grup social este dominant în raport cu grupurile adversare atunci când tinde să «lichideze» sau să supună prin forță grupurile adversare și este conducătoare a grupurilor asociate sau aliate”⁴².

³⁴ L. Gruppi, *Il concetto di egemonia la Gramsci*, Roma, Editori Riuniti, 1972, p.76.

³⁵ Antonio Gramsci, „Alcuni temi della quistione meridionale”, în *C.P.C.*, pp.140, 144-145.

³⁶ Gheorghe Lencan Stoica, *op.cit.*, pp.143-144.

³⁷ Ibidem, p.139.

³⁸ Aldo Tortorella, „Egemonia”, *op.cit.*, p.93.

³⁹ Antonio Gramsci, *Quaderni del Carcere*, vol. I, *op.cit.*, p.41.

⁴⁰ Dario Ragazzini, *Società industriale e formazione umana nel pensiero di Antonio Gramsci*, *op.cit.*, p.11.

⁴¹ L. Gruppi, „Il concetto di egemonia”, în „Prassi rivoluzionaria e storicismo in Gramsci”, în *Critica marxista-Quaderni*, 1967, p. 3.

⁴² Antonio Gramsci, *Quaderni del Carcere*, vol. III, *op.cit.*, p. 2010.

Aserțiunea gramsciană ce se referă la raportul dintre grupuri este deosebit de interesantă. Autorul sard consideră că raporturile diferitelor grupuri din interiorul societății umane se bazează pe principii de forță. Gândirea marxistă este prezentă, deoarece *lupta de clasă* imaginată de Marx este văzută de Gramsci prin intermediul conceptului de *hegemonie*. Spațiul social este un câmp de luptă în care diferitele grupuri sau clase sociale apelează la violență. Pe filieră marxistă, Gramsci nu își poate imagina o societate burgheză bazată pe principiul distributivității. Pentru acesta, conflictul dintre clase conduce la o *hegemonie politică* în care clasele sau grupurile *subordonate* sunt supuse prin forță. Este afirmarea principiului *revoluției active*. Cu toate acestea, în perioada pe care Gramsci a petrecut-o în Rusia sovietică este evident că a fost influențat atunci când a introdus și ulterior dezvoltat termenul, conceptul de *hegemonie*.

În *Caietul al treilea* (Q 3), este explicat mecanismul prin care un grup social *dominant* este conducător al grupurilor *asociate* și *aliate*. Pentru înțelegerea mecanismului, Gramsci apelează la expresia bolșevică „alianța de clasă a proletariatului”. Aceasta este realizată împreună cu alte clase grupuri exploatate, aici are în vedere cu precădere masele rurale, cu scopul de a lupta împotriva opresiunii.

Teoreticianul sard militează pentru realizarea unor alianțe între grupul *dominant* și grupurile *asociate* și *aliate*. Acesta nu este promotorul segregării față de alte grupuri, considerând că, pentru a cuceri puterea politică și ași impune *hegemonia*, grupul *dominant* trebuie să facă „concesii” și „sacrificii”. Proletariatul, în calitate de *clasă dominantă* trebuie să instaureze acest raport cu celelalte clase pentru ași putea impune *hegemonia*⁴³.

Pentru Gramsci, *Noua Politică Economică* (NEP) instituită de Lenin, în care doctrina marxistă realiza un compromis cu economia de piață a fost această expresie a „compromisului”. Însă nuanțarea pe care Gramsci o aduce este că acest compromis nu trebuie să știrbească elementele esențiale ale doctrinei.

„Impunerea *hegemoniei* presupune, fără dubii, că trebuie să se țină cont de interesele și tendințele grupurilor asupra cărora se exercită *hegemonia*, pentru a se realiza un echilibru, un compromis, din partea grupului conducător însă este mai mult decât clar că, acestea nu pot să afecteze elementele esențiale ale intereselor grupului conducător, deoarece *hegemonia* are un caracter etico-politic⁴⁴.”

Revenind la spațiul italian, analizând modul în care *clasa dominantă* și-a exercitat *hegemonia politică* după încheierea Primului Război Mondial, Gramsci era deosebit de dur, și se afla din punct de vedere ideologic axat pe principiul *luptei de clase*.

„...*Clasa dominantă italiană nu a avut nici măcar ipocrizia să își ascundă propria dictatură; poporul muncitor a fost considerat de aceasta ca fiind un popor de rasă inferioară, care poate fi guvernată fără menajamente, ca o colonie africană...*”⁴⁵.

Această analiză deosebit de dură a regimului politic burghez liberal impunea soluții de compromis la nivelul acțiunii politice. Pornind de la analiza teoretică a

⁴³ Perry Anderson, *Ambiguități di Gramsci*, pp. 30, 31.

⁴⁴ Antonio Gramsci, *Quaderni del Carcere*, vol. III, *op.cit.*, p. 1591.

⁴⁵ Idem, (articol nesemnlat), „Lo stato italiano”, în *L'Ordine Nuovo*, 7 februarie, 1920.

raporturilor dintre grupul dominant și celelalte grupuri, Gramsci aplică raționamentul la întreaga societate italiană.

El consideră că folosirea violenței este necesară și obligatorie din partea proletariatului și a claselor rurale în lupta împotriva inamicului comun; regimul burghezo-liberal. În primii ani de la încheierea Primului Război Mondial, Gramsci a considerat că, după eșecul procesului risorgimental, era necesar ca prin intermediul compromisurilor realizate între proletariat și clasa rurală să se poată realiza o mișcare politică suficient de puternică pentru a putea să își impună *hegemonia*. Numai în acest mod se putea realiza o „dictatură a proletariatului” în raport cu burghezia și o „hegemonie a proletariatului” în raport cu clasa rurală⁴⁶.

„Dacă uniunea dintre două forțe este necesară pentru a o înfrânge pe a treia ... aceasta se poate realiza doar prin intermediul compromisului, pentru ca forța să fie folosită împotriva celorlalți...”⁴⁷

Motivația urmării acestui drum provine din analiza perioadei risorgimentale. În *Quaderni del Carcere*, Gramsci revine frecvent la raportul dintre iacobini și burghezie. Acesta afirmă că:

„...iacobinii (...) au făcut din burghezie clasa conducătoare și hegemonă...”⁴⁸.

Această scurtă frază este deosebit de interesantă. Unul din punctele fixe de la care a pornit analiza întregii perioade în care s-a creat statul italian a fost reprezentat de Revoluția franceză de la 1789. Ne putem pune întrebarea, de ce apare această fascinație? De ce iacobinii revin pe parcursul scrierilor sale, am putea spune chiar obsesiv. Gramsci elaborează teoriile sale într-o perioadă în care fenomenul risorgimental se desăvârșise. Vorbim de primii ani de după încheierea primului război mondial. În acest scurt arc de timp, în spațiul public, au apărut partide politice ce au produs mișcări sociale ce au pus la îndoială modelul ideologic burghez, liberal (PCI și Partidul Național Fascist). De aceea, imaginea pe care Gramsci o are despre fenomen este reflexivă. Prin intermediul conceptului de *hegemonie*, Gramsci surprinde complexitatea raporturilor dintre forță și consens existente în perioadele prerevoluționare și postrevoluționare (când unul dintre cele două aspecte primează în procesul de instituire sau conservare a blocului istoric)⁴⁹.

El a pornit de la analiza naturii statului și a societății italiene specifice epocii sale. Însă pentru a înțelege rezultatul a fost nevoit să se întoarcă la origini. Acest salt în timp i-a permis să observe defazarea istorică dintre spațiul italian și cel francez. Pornind de la această observație, teoreticianul sard a realizat o analiză comparată între mișcările revoluționare și al forțelor sociale participante. El prezintă în oglindă parcursul și evoluția de la o societate medievală către statul modern pornind de la exemplul francez. De ce a preluat modelul francez? Deoarece autorul sard a fost fascinat de iacobini. Explicația acestei atitudini s-a datorat faptului că, iacobinii au reușit prin acțiunile lor politice să schimbe

⁴⁶ Perry Anderson, *Ambiguități di Gramsci*, op.cit., p.32.

⁴⁷ Antonio Gramsci, *Quaderni del Carcere*, vol. III, op.cit., pp. 1612-1613.

⁴⁸ Ibidem, pp. 44, 51.

⁴⁹ Gheorghe Lencan Stoica, op.cit., p.144.

realitățile feudale ale Franței lui Ludovic al XVII-lea. Prin intermediul mișcărilor revoluționare, aceștia au reușit să impună o majoră transformare întregii societăți franceze, impunând prin programul politic și prin acțiunile în spațiul public un ritm accentuat de modernizare. Franța a parcurs drumul către modernitate într-o perioadă scurtă de timp, trecând prin perioade traumatice, care au schimbat definitiv realitățile sociale.

Analizând raportul dintre cele două mari facțiuni politice ale timpului ce în mod general sunt cunoscute în istoriografia italiană sub titulatura de partide: *Partidul Acțiunii*, cunoscut ca și partidul radicalilor și *Partidul Ordinii* cunoscut și ca reprezentând partidul moderaților, Gramsci a observat că aceștia din urmă au reușit să stabilească direcția politică a Risorgiment-oului printr-o „atracție puternică și spontană, asupra întregii mase de intelectuali italieni”. De ce au reușit moderații să stabilească această direcție politică? Deoarece erau „o avangardă reală, organică a elitelor fiind în același timp parte a acestora”.

Aceasta este una dintre contribuțiile originale pe care Gramsci l-a adus, în spațiul teoretic în raport cu alți gânditori marxști. Modul în care a fost analizată problema atragerii intelectualilor de partea moderaților elimină condiția obligatorie a atracției ce poate fi realizată de o *putere dominantă*, și deci de o *clasă dominantă* a elementului economic. El explică atracția pe care mișcarea moderată a exercitat-o în rândul elitelor prin elementul de organicitate și de apartenență la un grup social.

Concluzii:

Așa cum consideră V. Gerratana, unul dintre cei mai importanți specialiști în studiul teoriilor gramsciene:

„...nu este nici un dubiu că în Quaderni se regăsește o teorie generală a conceptului de hegemonie, (...) unde aceasta are funcția unei categorii interpretative de care Gramsci se folosește pentru a aprofunda analiza statului modern”⁵⁰.

Acest concept este deosebit de important pentru întreaga viziune teoretică gramsciană. Așa cum am demonstrat pe parcursul acestui studiu cu caracter teoretic conceptul de *hegemonie* este folosit pentru a demonstra evoluția proceselor în perioada risorgimentală.

Acest termen nu este inventat de Gramsci. Lenin, ca și mulți alți socialiști au folosit acest concept înaintea acestuia. Așa cum am arătat, conceptul de *hegemonie* este folosit de cei doi autori întărindu-se elementul ideologic în dauna celui economic. Însă, dacă la Lenin conceptul de *hegemonie* este alăturat și chiar asimilat cu cel de *dictatură a proletariatului*, la Gramsci conceptul este folosit pentru a sprijini și a legitima *dictatura proletariatului*. Este o nuanță importantă care îl depărtează pe Gramsci de teoriile leniniste clasice. Mai mult, în analiza fenomenului risorgimental conceptul își schimbă sensul. Apare ca un *raport de forță* dintre diferitele componente reformatoare aflate în interiorul societății la

⁵⁰ V. Gerratana, „La nuova strategia che si fa luce nei Quaderni”, în *Rinascita*, 4 februarie 1977, p. 18.

momentul declanșării evenimentelor ce au condus la apariția statului italian. Iar acest raport este explicat prin intermediul conceptului de *hegemonie* și cu toate conceptele ce au derivat de aici.

BIBLIOGRAFIE

- (articol nesemnat, 1920), „Lo stato italiano”, în *L'Ordine Nuovo*, 7 februarie.
- (Drăgulin), Cristea, Ioana, (2013), „Antonio Gramsci și Risorgimento” în *Bibliotheca Historica, Philosophica et Geographica*, vol. XI, Collegium Mediense II, Comunicări Științifice, nr. 11, 2012.
- (Drăgulin), Cristea, Ioana, (2013), „Concepte fundamentale la Antonio Gramsci în analiza fenomenului risorgimental”, în *** *Colegium Mediense*, Comunicări Științifice, vol. XII, Mediaș.
- ***, (1971), *IV congresso dell'Internazionale comunista. Tesi, manifesti, risoluzioni*, Roma.
- Anderson, Perry, (1978), *Ambiguità di Gramsci*, Bari, Laterza.
- Bobbio, Norberto, (1976), *Gramsci e la concezione della società civile*, Milano, Feltrinelli.
- Caracciolo, Alberto, (1958), *Atti del Convegno tenuti a Roma*, Roma, Istituto Antonio Gramsci.
- Ferrata, G., (1964), *2000 pagine di Gramsci*, vol I, Milano, Il Saggiatore.
- Gerratana, V., (1977), „La nuova strategia che si fa luce nei Quaderni”, în *Rinascita*.
- Gramsci, Antonio, (2007), *Quaderni del Carcere*, vol. II, III, edizione critica dell'Istituto Gramsci, a cura di Valentino Gerratana, Torino, Einaudi.
- Gramsci, Antonio, „Alcuni temi della quistione meridionale”, în *C.P.C.*.
- Gruppi, L., (1967), „Il concetto di egemonia”, în „Prassi rivoluzionaria e storicismo in Gramsci”, în *Critica marxista-Quaderni*.
- Gruppi, L., (1970), „Lenin e il concetto di egemonia”, în „Lenin teorico e dirigente rivoluzionario”, *Quaderni di Critica marxista*, nr.4.
- Gruppi, L., (1972), *Il concetto di egemonia la Gramsci*, Roma, Editori Riuniti.
- Lenin, I.L., (1965) „Due tattiche della social democrazia nella rivoluzione democratica”, în *Opere scelte*, Roma.
- Lenin, I.V., (1958), *Opere complete*, vol. XXXIV, Roma, Editori Riuniti.
- Macciocchi, A., (1974), *Per Gramsci*, Bologna, Il Mulino.
- Nardone, G., (1971), *Il pensiero di Gramsci*, Bari, De Donato.
- Plehanov, G.I., (1956), *Izbrannye Filosofskie Proizvedeniya*, Moscova, în Perry Anderson, *Ambiguità di Gramsci*, Bari, Laterza, 1978.
- Ragazzini, Dario, (1978), *Società industriale e formazione umana nel pensiero di Antonio Gramsci*, prefazione di Mario Alighiero Manacorda, Roma, Editori Riuniti.
- Stoica, Lencan, Gheorghe, (1987), *Gramsci, cultura și politica*, București, Ed. Politică.
- Togliatti, Palmiro, (1958), *Appunti preparatori della relazione al I convegno di studi gramsciani*, Roma.

Togliatti, Palmiro, (1984), *Rapporto al V Congresso del Partito comunista italiano*, în Idem, *Opere 1944-1955*, vol. V, a cura di Luciano Gruppi, Roma, Editori Riuniti.

Tortorella, Aldo (1987), „Egemonia”, în Antonio Gramsci (a cura di. Carlo Ricchini, Eugenio Manca, Luisa Melograni), *Le sue idee nel nostro tempo*, Roma, Editrice l'Unita.

IPOSTAZE ALE RAPOPRTULUI DINTRE GLOBAL ȘI LOCAL

Grigore Georgiu*

grigore.georgiu@comunicare.ro

Abstract: *Globalization, the new technologies and the increased intercultural communication have favored the acculturation and hybridization processes of cultural models. Some theorists believe that the term „glocalization” is more appropriate to describe the configuration of current cultures, the global/local interpenetration, the combination between native elements and influences, between modern and traditional, between forms belonging to elite culture and products related to cultural.*

Keywords: *globalization, intercultural communication, glocalization, hybridization, amalgam culture.*

Globalizarea și problematica ei culturală

Interacțiunile și interdependențele dintre societăți au crescut în epoca modernă până la pragul critic în care teoreticienii au decis că lumea a intrat într-o nouă eră, pentru care s-au propus diverse denumiri: civilizație postindustrială, societate informațională, globalizare, epoca postmodernă, societate bazată pe cunoaștere. Denumirile diferă, dar ele surprind aceeași problematică: tranziția de la modernitate la postmodernitate coincide cu o schimbare de paradigmă culturală. Lumea s-a schimbat din temelii într-o perioadă istorică relativ scurtă, sub presiunea unor forțe combinate, pe care nu le putem aminti aici. După opinia unui istoric, care operează cu durate lungi, în spiritul lui Braudel, globalizarea și noile tehnologii au provocat o „ruptură” nu doar în raport cu secolul al XIX-lea, ci cu întreaga istorie umană, derulată din neolitic până în prezent, întrucât aceste schimbări „reprezintă cea mai profundă revoluție din societate din epoca primitivă și până acum”¹.

E o apreciere ușor hiperbolizată, dar ea are multe temeuri. Într-adevăr, e greu să ne dăm seama de caracterul gigantic al acestor schimbări. Să e gândim că utilizarea curentului electric datează de vreo 150 de ani, că au trecut doar 45 de ani de când omul a pus piciorul pe Lună și că în urmă cu 20 de ani abia apăruseră calculatoarele personale și telefoanele mobile. Azi nu ne putem imagina viața fără ele, fără Internet, Facebook, Google și carduri bancare sau fără posibilitatea de a circula dintr-un colț într-altul al lumii. Pentru că globalizare înseamnă relații, legături, rețele, interconexiuni, comunicare interactivă, transformarea lumii într-un întreg funcțional. Este rezultatul cumulativ al proceselor de modernizare, care au determinat o creștere fără precedent a interacțiunilor dintre societăți, culturi,

* Prof. univ. dr., Facultatea de Comunicare și Relații Publice, Școala Națională de Studii Politice și Administrative, București.

¹ Eric Hobsbawm, *Secolul extremelor*, București, Ed. Lider, 1999, p. 15.

state, regiuni. John Tomlinson, autorul unei sinteze pe această temă, susține că există o legătură organică între tendințele culturii moderne și globalizare. „În centrul culturii moderne se află globalizarea; în centrul globalizării se află practicile culturale”.² Ne-am obișnuit să privim globalizarea ca un proces preponderent economic, dar practicile economice se îmbină cu cele culturale, după cum comportamentele oamenilor sunt orientate de credințe și valori înrădăcinate adânc în subiectivitatea lor. Astfel, s-a acumulat o vastă literatură care ne îndeamnă să asociem globalizarea cu fenomene precum liberalizarea schimburilor comerciale, extinderea firmelor multinaționale și slăbirea statelor-națiuni, deteritorializarea capitalului și a elitelor economice, fluxul global al tranzacțiilor financiare, migrația forței de muncă dinspre societățile periferice spre cele dezvoltate, accesul la informații prin noile tehnologii de comunicare etc.

În textul de față ne interesează însă problematica culturală a globalizării, astfel încât este firesc să ne întrebăm care este corelativul cultural al acestor procese? Ce schimbări declanșează în universul cultural noile tehnologii și practici economice? Ce se întâmplă în interiorul culturilor, cum se modifică identitatea lor când sunt prinse în „plasa” atâtor influențe și interacțiuni? Cum știm, în mod paradoxal, globalizarea a dus la renașterea identităților locale, etnice și naționale, iar amplificarea comunicării interculturale a stimulat interesul pentru cunoașterea și explicarea diferențelor culturale. Mai mult, a apărut o piață globală a bunurilor simbolice – pe suportul și în prelungirea pieței economice – pe care se întâlnesc și se confruntă idei, teorii, moduri de gândire, opere, valori, credințe și imagini diferite ale lumii. Noile rețele de comunicare, fenomenul migrației, de o amploare fără precedent, mobilitatea studenților, turismului cultural, răspândirea firmelor multinaționale, deplasarea specialiștilor și a oamenilor de afaceri dintr-o parte într-alta a lumii au favorizat procesele de aculturație și de hibridare a modelelor culturale. Fiecare actor social care iese din spațiul său cultural, din varii interese, experimentează întâlnirea cu „celălalt” și contribuie la cimentarea punților dintre culturi, la derularea cotidiană și atât de profitabilă a dialogului intercultural. Condiții pentru succesul acestui dialog sunt acceptarea și înțelegerea diferențelor culturale, depășirea atitudinilor etnocentriste și a barierelor de comunicare, dar, „mai presus de toate, străduința permanentă de a vedea lucrurile din punctul de vedere (cultural) al celuilalt”³.

În acest context, culturile interiorizează și contopesc în structura lor internă surse spirituale diverse, indigene și exterioare, tradiții locale și influențe multiple. Aflate sub presiunea încrucișată a acestor fluxuri și rețele globale, culturile suferă schimbări în configurația lor internă, adăunează trăsături și elemente noi, astfel încât nu mai putem separa elementele originale de ingredientele împrumutate. De fapt, toate culturile, cele de ieri și cele de azi, sunt astfel de sinteze în care s-au contopit elemente eterogene. Dar astăzi, comunicarea interculturală se desfășoară la o altă scară. Contactele dintre culturi nu au avut niciodată o suprafață atât de mare și o intensitate atât de profundă. Pentru a reconstitui configurația complexă și neomogenă a identităților culturale, avem nevoie de o abordare comparativă și

² John Tomlinson, *Globalizare și cultură*, Timișoara, Ed. Amarcord, 2002, p. 9.

³ Richard Lewis, *Să cunoaștem mai bine popoarele lumii*, București, Ed. Niculescu, 2005, p.

interculturală, care să privească culturile ca „noduri” (puncte de intersecție) ale unei vaste rețele, ca rezultat cumulativ al unor interacțiuni, influențe, aculturații, interferențe. Istoriile interculturale au devenit indispensabile astăzi, când scara la care se desfășoară cele mai importante procese nu mai e „naționalul”, ci „globalul”⁴.

Glocalizarea sau amestecul lumilor

Din teoriile asupra globalizării rezultă imagini diferite asupra acestui proces. Unele au pus accentul pe ideea de rețea (interconexiuni, interdependențe, interacțiuni la distanță), altele pe ideea de amalgam (diferențe, hibridări, interferențe, amestec, mozaic, „bolul de salată”, noul Babel). Cea de a doua imagine dezvăluie natura problematică a globalizării. Ea ne arată o lume eterogenă, neunitară, neuniformă, mozaicată, cu discrepanțe, desincronizări, decalaje și inegalități economice flagrante. Având în vedere procesele de interferență, multiplicarea influențelor exercitate asupra culturilor, schimbul intens de valori, modele și bunurilor simbolice, teoreticienii au propus noi abordări și conceptualizări. Astfel, pentru a se referi la interferențele dintre valori și practici culturale, la hibridarea culturilor, George Ritzer consideră că termenul de „glocalizare” este cel mai potrivit, întrucât surprinde „întrepătrunderea” dintre global și local. Acest concept este util pentru a studia „amestecul culturilor provocat de globalizare și apariția, prin integrarea globalului și localului, a unor noi culturi-hibrid unice, care nu pot fi reduse nici la cultura locală, nici la cea globală”.⁵ Iar hibridarea este văzută ca „un proces creativ din care rezultă noi realități culturale și o eterogenitate continuă”. Fenomenul e ilustrat de autor cu situații din zona consumului și a divertismentului, ca de exemplu: „argentinienii care ascultă rap asiatic interpretat de o trupă sud-americană într-un club londonez al cărui patron e din Arabia Saudită”.⁶

Evident, noul context al globalizării oferă un mediu favorabil pentru ca unii actori importanți (state, corporații transnaționale, instituții bancare, industrii culturale) să-și extindă sfera de influență și de dominație, cu intenția de a obține o hegemonie globală. Pentru a exprima această tendință, autorul tezei despre „mcdonalizarea societății” a creat un termen nou, cel de *glocalizare* (pornind de la verbul *to grow*, a crește, a spori). El se referă „la ambițiile imperialiste ale națiunilor, corporațiilor, organizațiilor etc. și la dorința, dacă nu chiar nevoia lor de a se impune în diverse arii geografice”.⁷ Un instrument eficient al acestei tendințe de dominație este extinderea planetară a unor „catedrale ale consumului” (mall-uri, restaurante fast-food, cazinouri-hotel etc.), care au ca efect previzibil uniformizarea practicilor de consum, atenuarea diferențelor culturale, devalorizarea și ștergerea identităților locale.

Fiecare cultură este acum rezultatul unei combinații unice dintre global și

⁴ Jacques Demorgon, *L'histoire interculturelle des sociétés*, Editions Economica, Paris, 2002, p. 323.

⁵ George Ritzer, *Globalizarea nimicului. Cultura consumului și paradoxurile abundenței*, București, Humanitas, 2010, p. 29.

⁶ *Ibidem*, p. 30.

⁷ *Ibidem*, pp. 32-33.

local, dintre influențe multiple și energia creatoare a națiunilor. Într-o reprezentare schematică, globalul și localul ar fi termenii complementari ai lumii de azi, doi poli ai unei axe pe care putem distribui elementele culturale în funcție de natura și proveniența lor. Între cei doi poli pot exista situații diferite, zone de acord și de rezonanță, altele de interferență și de amalgamare, după cum pot exista stări de tensiune sau de conflict. De fapt, raportul dintre global și local este similar în multe aspecte cu raporturile cunoscute dintre unitate și diversitate, universal și particular, întreg și parte. Față de ecuația global-local există abordări și atitudini diferite, motivate teoretic și ideologic, în funcție de semnificațiile care sunt acordate celor doi termeni. E important mai ales cum definim globalul (probleme globale, valori universale) și ce entități sau instanțe îl reprezintă (organizații internaționale, țări dezvoltate, corporații transnaționale etc.). Sau e vorba de „forțe ale globalizării”, cum ar fi „piața globală”, forțe impersonale, obiective (zic anumiți ideologi), care se impun într-un mod constrângător tuturor actorilor sociali.

În cele mai multe cazuri este vorba de acordul dintre principii și acțiune, de adaptarea unor strategii globale la situații locale, cum ar fi „adaptarea tehnicilor agricole pentru a se potrivi condițiilor locale”.⁸ Dar, în realitate, raportul dintre global și local reproduce raportul dintre centru și periferii. Exemplu clasic este cel al unor corporații transnaționale care extind o afacere poluantă, fără a ține cont de interesele comunității locale. În fine, sloganul ecologist „gândește global, acționează local” („think globally, act locally”) transmite un mesaj profund eronat, consideră Bauman, întrucât este o iluzie că ar exista „soluții locale la probleme globale”, acestea din urmă putând fi „rezolvate numai prin acțiuni globale”, cu participarea tuturor țărilor și a factorilor responsabili.⁹ Desigur, lucrurile sunt interpretabile și nu le putem aprofunda în acest context.

În plan cultural însă, raportul global-local are anumite caracteristici și se manifestă printr-o serie de paradoxuri. Regula generală este aceea că o operă cu rădăcini locale poate beneficia de o răspândire globală și de o recunoaștere universală, în funcție de valoarea ei intrinsecă, de expresivitatea și semnificația ei. Cert este însă că atât în zonele culturale centrale, cum sunt marile orașe, cât și în cele periferice regăsim combinații între global și local, între modern și tradițional, între elemente autohtone și altele străine, între forme care aparțin culturii de elită și produse care țin de *popular culture*. Fenomenul din urmă este larg răspândit și constă mai ales în faptul că „opere ale culturii înalte, de elită sau canonice, sunt transferate și acclimatizate în registrul popularului”, fiind destinate astfel consumului de masă.¹⁰ Obiecte, obiceiuri și practici de proveniență diferită se amestecă și formează aliaje inedite, configurații hibride. Așa cum, într-o reclamă recentă, vedem un păstor cu turma de oi pe un vârf de munte (practică locală) lăudând virtuțile telefonului mobil (instrument al globalizării), prin care e conectat la întreaga lume.

⁸ John Tomlinson, *op.cit.*, p. 275.

⁹ Zygmunt Bauman, *Identity. Conversations with Benedetto Vecchi*, Cambridge, CB2 IUR, UK, Polity Press, 2004, p. 88.

¹⁰ Monica Spiridon, *Popular culture: modele, repere și practici contemporane*, Craiova, Scrisul românesc Fundația – Ed., 2013, p. 152.

Imaginea dominantă asociată cu această „minunată lume nouă” este cea de amalgam, mozaic, amestec (sau „intertextualitate”, ca procedeu de care abuzează literatura postmodernistă). Încă de acum câteva decenii, criticul de artă René Berger susținea că trăim într-un „univers-amalgam”, care se reproduce într-o „conștiință amalgam” și într-o „cultură-amalgam”. Este o lume a reproducerilor, a duplicatelor și a simulacrelor, o lume în care valorile se amestecă, în care Gioconda devine marcă de fulare sau este reprodusă pe cutii de brânză, astfel încât asistăm la „un fenomen de hibridare generalizată, căruia mijloacele tehnice sunt pe cale de a-i da o putere fără egal”.¹¹ În același registru, pentru a ilustra teza că asistăm la o hibridare culturală și la un „amestec al lumilor”, Bauman pune în discuție și acest exemplu semnificativ. El spune că, în 1994, pe o stradă din Berlin, era afișat un poster care exprima acest amestec al identităților în „modernitatea lichidă”: „Cristosul vostru este evreu. Mașina voastră este japoneză. Pizza pe care o mâncați este italiană. Democrația voastră – grecească. Cafeaua – braziliană. Vacanța – turcească. Numerele voastre – arabe. Literele – latine. Tot ceea ce vă înconjoară este străin”.¹² Amalgamul acesta are virtuți și riscuri. Teoriile recente despre declinul lumii occidentale pornesc de la proporțiile îngrijorătoare ale acestui amestec etnic și cultural, generat de imigranții veniți în valuri masive și care aduc cu ei credințe, atitudini și practici culturale din societățile non-occidentale. Până acum, ponderea celor veniți „nu a depășit pragul dincolo de care s-ar putea pune sub semnul întrebării persistența tiparului occidental”.¹³ Dar mâine, se întreabă autorul citat, „va fi tiparul originar suficient de puternic pentru a nu se lăsa deformat și a imprima și celorlalți modelul său de bază?”¹⁴

Abordări privind impactul globalizării asupra culturilor

Impactul globalizării și al revoluției digitale asupra culturilor a fost interpretat prin mai multe paradigme. Menționăm câteva dintre acestea: a) tendința de uniformizare a culturilor, de atenuare sau ștergere a diferențelor; b) neoimperialismul cultural (american, în speță), o nouă formă de hegemonie (alături de cea economică) a centrului asupra periferiilor, prin intermediul culturii media; c) apariția unei culturi globale, fără pecete identitară; d) un proces de hibridare a culturilor, ca urmare a interacțiunilor multiple dintre ele; e) o redefinire a identităților culturale sub presiunea noilor contexte, în versiuni care combină în mod inedit aspecte globale și locale.

Primele trei abordări au în comun ideea de uniformizare și de atenuare a diferențelor culturale. Ultimele două, care pot fi unificate, par a avea câștig de cauză în mediile academice și științifice, întrucât au virtuți explicative mai ample și sunt mai adecvate cu realitățile lumii de azi. Aceste abordări se deosebesc în funcție de ponderea pe care îl acordă globalului și localului, unității și diferenței. Teza uniformizării și a omogenizării culturale este cunoscută și a fost intens problematizată. Din interacțiunea modelelor culturale diferite, printr-un proces

¹¹ René Berger, *Mutația semnelor*, București, Ed. Meridiane, 1978, pp. 47-48.

¹² Zygmunt Bauman, *op.cit.*, p. 27.

¹³ Lucian Boia, *Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine*, București, Humanitas, 2013, p. 83.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 85-86.

de imitație și aculturație generalizată, rezultă inevitabil și o anume uniformizare a acestora, o atenuare sau o pierdere a unor elemente identitare. Totuși, uniformizarea a afectat mai ales cultura de consum, divertismentul industrializat, cultura media sau aspectul funcțional și exterior al comportamentelor (vestimentație, modă, anumite practici cotidiene). În straturile lor mai profunde (valori, mentalități, atitudini), culturile își păstrează diferențele și nucleele creatoare originale.

Teza care privește globalizarea ca un proces de americanizare, de răspândire a stilului de viață american are, de asemenea, o îndreptățire limitată. Sunt cunoscute abordările lui Ritzer despre mcdonalizarea societății și cele recente despre *globalizare* (amintite mai sus), ca și poziția altui analist care susține că „globalizarea înseamnă de fapt americanizare; globalizarea are urechile lui Mickey Mouse, bea Pepsi sau Coca Cola, se hrănește cu Big Macs, lucrează pe laptopuri IBM”.¹⁵ Să nu uităm, însă, că globalizarea a devenit acum altceva față de ceea ce era în faza sa inițială. E un proces obiectiv, care, odată dezlănțuit, acționează independent de contextul de geneză. Trebuie să avem în vedere, însă, capacitatea diferită a societăților de a dezvolta răspunsuri și strategii adecvate, competitive și creatoare, în termenii actualității, față de fluxurile omogenizante ale globalizării. Istoria va conserva permanent raportul dintre unitate și diversitate, care este constitutiv condiției umane, iar antropologul Claude Levi-Strauss ne asigură că: „Diversitatea culturilor umane se află înapoia noastră, în jurul nostru și în fața noastră”.¹⁶

În sfârșit, conceptul de cultură globală e și el problematic și controversat, iar utilizarea lui într-un sens necritic în limbajul publicistic produce multe confuzii. Întrebarea este dacă putem vorbi, în termeni adecvați și riguroși, de apariția unei culturi globale. Putem vorbi de faptul că anumite aspecte și elemente s-au uniformizat parțial, dar conceptul de cultură globală ne trimite la ideea absurdă că ar exista un sistem unic de valori, credințe, idei și semnificații. E o ipoteză neverosimilă, pentru că o cultură globală ar echivala „cu apariția unei singure culturi, care să-i cuprindă pe toți locuitorii lumii și care să înlocuiască diversitatea sistemelor culturale de până acum”.¹⁷ Nu putem vorbi de o cultură globală, în care să se contopească, în mod mitic, toate diferențele și identitățile pe care le-a consolidat o istorie multimilenară. Putem vorbi de o globalizare a tehnicilor și a industriilor de comunicare, dar nu de o „comunicare mondializată”, de existența unor „industrii culturale mondiale, dar nu de o cultură mondială”.¹⁸ Suporturilor tehnologice ale comunicării s-au globalizat, dar conținuturile culturale care „rulează” pe aceste suporturi comune rămân diferite și originale (iar uneori vehiculează mesaje anti-globalizare).

¹⁵ Thomas Friedman, *Lexus și măslinul*, București, Ed. Fundației Pro, 2001, p. 400.

¹⁶ Claude Levi-Strauss, *Rasă și istorie*, în vol. *Rasismul în fața științei*, București, Ed. politică, 1982, p. 46.

¹⁷ John Tomlinson, *op.cit.*, p. 45.

¹⁸ Dominique Wolton, *L'autre mondialisation*, Paris, Flammarion, 2003, p. 24.

Poziționări și percepții diferite pe axa dintre global și local

Globalizarea nu uniformizează culturile, dar le interconexează, le hibridează în mod inevitabil și le plasează într-un cadru pluralist și competitiv nou, al unei arene globale. Oricât de rezistente ar fi culturile la tendințele de omogenizare induse de interacțiunile economice, este evident că globalizarea a creat un cadru comun de referință în care se desfășoară interacțiunea și comunicarea dintre ele. Teza lui Kuhn privind „incomensurabilitatea” paradigmelor științifice ne avertizează în privința dificultăților de ordin cognitiv și a barierelor de comunicare pe trebuie să le învingem în cazul experiențelor noastre interculturale. Recunoscând eterogenitatea valorilor și a limbajelor care ne definesc identitatea, presupuziția de fond a studiilor dedicate comunicării interculturale este aceea că indivizii pot să iasă din carcasa identității lor și să-și construiască o identitate relațională, prin care dialogul și comunicarea cu Celălalt sunt posibile. „Dacă izbutesc să comunic cu altcineva, trebuie să ne imaginăm un cadru de referință care înglobează universul său și al meu”, „trebuie să postulăm un orizont universal”, care transcende diferențele dintre noi și ne permite să ne înțelegem.¹⁹

Teza că globalizarea produce o hibridare a culturilor e acceptată azi în toate abordările și a devenit un fel de numitor comun al teoriilor despre comunicarea interculturală. Dar și ea conține o presupuziție de principiu, anume că semnificațiile cognitive și de altă natură acumulate și depozitate într-o anumită cultură pot fi „traduse” și înțelese în altă cultură, folosind un sistem de echivalențe aproximative, fapt care presupune depășirea atitudinilor etnocentriste și găsirea unor moduri de viață care să asigure cooperarea persoanelor care aparțin unor culturi diferite. Pentru a ilustra faptul că există percepțiile diferite asupra globalizării, voi invoca o experiență imaginară, pe baza căreia John Tomlinson problematizează raportul dintre global și local în domeniul culturii. El spune că „globalizarea poate fi măsurată în funcție de gradul în care depășirea distanțelor fizice e însoțită de depășirea distanței culturale” dintre societăți.²⁰ Cum experiența călătoriei cu avionul ne este familiară, ne putem întreba cât de mult diferă cultura de la locul imbarcării de cultura de la locul de sosire. Tomlinson citează afirmația unui antropolog cunoscut, Nestor Garcia Canclini, care observa, cu umor, că atunci când călătoresc în alte țări și culturi „antropologul sosește în oraș pe jos, sociologul cu mașina și pe șoseaua principală, iar specialistul în comunicații cu avionul”²¹.

Pentru tema pe care o abordăm ar fi important să știm ce aspecte observă și compară indivizii care aparțin celor trei categorii profesionale. În ultima categorie nu intră doar specialiștii în comunicații (care lucrează în domeniul IT), ci ar trebui să-i introducem pe cei care călătoresc la clasa „business” (diplomați, oameni de afaceri, manageri, experți), care iau contact doar cu terminalul aeroporturilor sau cu hoteluri internaționale de cinci stele, în care totul este uniformizat și standardizat, iar diferențele culturale nu sunt vizibile. Sociologul are șansa de a constata, totuși, aceste diferențe, mai ales dacă se aventurează și pe

¹⁹ Tvetan Todorov, *Noi și ceilalți*, Iași, Institutul European, 1999, p. 114.

²⁰ John Tomlinson, *op.cit.*, p. 15.

²¹ *Ibidem*, p. 16.

străzi laterale și ia contact cu anumite aspecte locale, mai prozaice (starea drumurilor, benzinării, ateliere de reparat, restaurante, poliție etc.). Antropologul, care vine pe jos, va pătrunde mai adânc în realitatea locală, va observa și contabiliza diferențele culturale, care sunt vizibile pe străzi, în case, biserici, magazine, la locurile de muncă, în ceremoniile locale, situate dincolo de zonele de securitate ale centrelor de turism sau de afaceri.

Să ne imaginăm că exponenții celor trei categorii se întorc acasă și întocmesc câte un raport în care își consemnează observațiile și concluziile privind experiența lor interculturală, insistând asupra asemănărilor și diferențelor culturale dintre mediul lor familiar și cel pe care l-au cunoscut. Oamenii de afaceri, managerii, experții și consilieri lor (sau reprezentanții FMI-ului, de exemplu), care s-au mișcat doar într-un habitat cu aspecte funcționale, în zona aseptică a terminalelor din aeroporturi, a hotelurilor, a restaurantelor de lux și a întâlnirilor protocolare (și care au rezolvat, între timp, prin telefoanele mobile sau prin internet numeroase tranzacții), vor conchide, în raportul lor, că lumea se globalizează, că asemănările sunt mai relevante decât deosebirile, că putem vorbi de o cultură uniformă sau globală.

Sociologul, în schimb, care e dispus să-și confrunte teoriile de cabinet cu realitatea concretă, cu dezordinea ei faptică și existențială, va fi mai prudent în concluzii, va consemna tensiunile dintre global și local, situându-se, ca poziție epistemologică și atitudine, la jumătatea distanței dintre aceste aspecte. În schimb, antropologul, la fel ca și turiștii cu resurse limitate, instruit cu privire la observația participativă, va interacționa direct cu localnicii și se va identifica, provizoriu, cu situația lor, va înțelege semnificația unor acte și practici locale. El va fi un hermeneut mai profund și va putea întocmi un raport mai adecvat despre sinteza contradictorie dintre „global și local” în lumea actuală.

Să facem un pas mai departe, rămânând în convenția acestui experiment imaginar. Să ne imaginăm ce reprezentări și evaluări și-ar forma despre noi, românii, exponenții celor trei categorii dacă ar poposi în România? Ce ar putea vedea ei, ce aspecte le-ar reține atenția, pe ce realități, impresii și percepții și-ar întemeia judecățile? Ca să putem răspunde ar trebui să ne transpunem în condiția lor, să înțelegem orizontul lor de așteptare și paradigma în care se situează, altfel spus, echipamentul lor aprioric, cognitiv și axiologic, pe care îl au „de acasă” și care le orientează grila de evaluare și interpretare a experienței lor inedite cu realitățile românești.

BIBLIOGRAFIE

Bauman, Zygmunt, (2004), *Identity*. Conversations with Benedetto Vecchi, Cambridge, CB2 IUR, UK, Polity Press.

Berger, René, (1978), *Mutația semnelor*, București, Ed. Meridiane.

Boia, Lucian, (2013), *Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine*, București, Humanitas.

Demorgon, Jacques, (2002), *L'histoire interculturelle des sociétés*, Paris, Editions Economica.

Friedman, Thomas, (2001), *Lexus și măslinul*, București, Ed. Fundației Pro.

- Hobsbawm, Eric, (1999), *Secolul extremelor*, București, Ed. Lider.
- Levi-Strauss, Claude (1982), *Rasă și istorie*, în vol. *Rasismul în fața științei*, București, Ed. politică.
- Lewis, Richard, (2005), *Să cunoaștem mai bine popoarele lumii*, București, Ed. Niculescu.
- Ritzer, George, (2010), *Globalizarea nimicului. Cultura consumului și paradoxurile abundenței*, București, Humanitas.
- Spiridon, Monica, (2013), *Popular culture: modele, repere și practici contemporane*, Craiova, Scrisul românesc Fundația – Ed..
- Todorov, Tvetan, (1999), *Noi și ceilalți*, Iași, Institutul European.
- Tomlinson, John, (2002), *Globalizare și cultură*, Timișoara, Ed. Amarcord.
- Wolton, Dominique, (2003), *L'autre mondialisation*, Paris, Flammarion.

ANALIZA STRATEGIEI INOVAȚIONALE ÎN CONTEXTUL DEZVOLTĂRII ECONOMIEI NAȚIONALE

Ludmila Todorova*

liudmila.tod@gmail.com

Abstract: *The innovation sphere is the core of structural changes in any economic system and characteristics of this sphere determine the speed and quality of economic transformations. Taking into consideration that the Republic of Moldova is negotiating about the EU accession, the innovation strategy ensures consistency, coherence and complementarity of policies at the national and community level. At the same time, the strategy supports the need to define innovative strategies and policies based on both national particularities of the Republic of Moldova and the geopolitical context it is in.*

Keywords: *the innovation strategy, economic development, innovation policies, the national economy, the international competitiveness.*

Introducere

Strategia Inovațională a Republicii Moldova pentru perioada 2013-2020 „**Inovații pentru Competitivitate**” este elaborată pentru a susține realizarea Programului de Activitate al Guvernului Republicii Moldova „*Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare. 2011-2014*”¹. Strategia vizează trei obiective specifice ale Programului de Activitate al Guvernului:

- 1) dezvoltarea tehnologică a întreprinderilor, inclusiv a întreprinderilor mici și mijlocii (IMM);
- 2) dezvoltarea infrastructurii de suport pentru activitatea inovațională;
- 3) asigurarea condițiilor pentru edificarea unei economii bazate pe cunoaștere.

Strategia adoptă o viziune modernă, în conformitate cu care „inovații sunt tehnologii și practici noi pentru societatea dată. Acestea pot să nu fie inedite în termeni absoluți, dar pot fi noi la nivel de companie sau de piață”². Viziunea dată consună cu definiția riguroasă recunoscută pe plan internațional, în conformitate cu care inovația este implementarea unui produs (bun sau serviciu) sau proces, metodă de marketing sau metodă de management noi sau semnificativ îmbunătățite în practicile unei întreprinderi, în organizarea locului de muncă sau în relațiile firmei cu mediul extern. Astfel, inovațiile pot fi văzute ca transformarea reușită a unor idei noi în produse sau a unor idei cunoscute în produse noi. Această abordare reflectă plenar realitățile și necesitățile actuale ale

* Lect. univ. drd., Facultatea de Științe Economice, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău.

¹ Programul de activitate al Guvernului Republicii 2011-2014: Libertate, Democrație, Bunăstare, p.6.

² Strategia inovațională a RM pentru perioada 2013-2020 „Inovații pentru Competitivitate”, p.4.

societății moldovenești, societate care dispune de capacități bune de asimilare, copiere, reproducere, re-inginerie și optimizare a inovațiilor existente, dar are încă puține capacități de generare a inovațiilor noi la scară globală.

Rezultatele activității inovatoare în Republica Moldova

Economia moldovenească devine tot mai integrată în economia globală, de aceea pentru planificarea de politici este util de a compara **rezultatele activității inovatoare** în Republica Moldova cu cele din alte țări. Ținând cont de aspirațiile de dezvoltare și de integrare europeană ale țării, se prezintă oportună compararea rezultatelor Republicii Moldova cu țările din Europa Centrală și de Est (ECE). Totodată, ținând cont de amplasarea geografică și moștenirea istorică, este utilă și comparația cu țările din Comunitatea Statelor Independente (CSI). Aceste două grupuri regionale includ, de altfel, și principalele țări, cu care Republica Moldova concurează pentru atragerea investițiilor străine. Importanți factori care servesc la atragerea acestor investiții sunt competențele inovatoare ale firmelor locale, calificarea resurselor umane și performanțele sistemului educațional. Indicele Global de Inovații 2012 (IGI 2012) este una din cele mai recente și mai comprehensive surse care include Republica Moldova și care permite compararea internațională a rezultatelor inovatoare. Unii indicatori alternativi au fost calculați în procesul elaborării de Strategii, utilizând bazele de date ale Băncii Mondiale și ale Conferinței Națiunilor Unite pentru Comerț și Dezvoltare (UNCTAD).

Rezultatele activității inovatoare în IGI 2012 sunt evaluate pe baza a două categorii de indicatori³:

1) **rezultatele de cunoaștere și tehnologie** – include aspecte care țin de generarea cunoștințelor, impactul și difuziunea acestora;

2) **produsele creative** – include produsele creative intangibile, bunurile și serviciile creative și creativitatea on-line.

Datele internaționale atestă o situație relativ satisfăcătoare a Republicii Moldova la aspectul de generare a cunoștințelor și rezultatelor tehnologice, dar această activitate este polarizată geografic, generează puțină valoare adăugată și practic este integral orientată spre interior. Inventatorii moldoveni demonstrează o activitate foarte intensă, numărul de aplicații pentru patente raportat la volumul economiei fiind în cazul Republicii Moldova de 3,2 ori mai mare decât în țările din ECE și de 1,7 ori mai mare decât în țările din CSI (Tabelul 1).

TABELUL 1. REZULTATE DE CUNOAȘTERE ȘI TEHNOLOGICE, EVALUAREA IGI 2012

	Media CSI	Media ECE	Republica Moldova
Scor general „Rezultate de cunoaștere și tehnologie”	28.5	36.0	38.9
Scor „Generare cunoștințe”	30.8	32.2	54.7
Aplicații patente rezidenți / miliard PIB, USD	6.9	3.7	11.8

³ The Global Innovation Index 2012, INSEAD, 2013.

Aplicații patente sistemul PCT / miliard PIB, USD	0.2	0.5	0.1
Modele de utilitate rezidenți / miliard PIB, USD	6.6	2.0	19.1
Articole științifice și tehnologice / miliard PIB, USD	3.8	9.6	7.8
Scor „Impact cunoștințe”	30.3	47.2	34.9
Rata de creștere a PIB / ocupat, %	3.1	3.5	2.7
Companii noi / mie populație 15-64 ani	1.4	4.3	1.3
Certificate de management ISO 9001 / miliard PIB, USD	5.1	29.4	7.4
Scor „Difuziune cunoștințe”	24.5	28.8	27.0
Încasări din royalty&licențe / mie unități PIB	0.3	1.2	0.8
Exporturi tehnologice avansate (neto re-exporturi), % din total	1.3	7.2	2.2
Export servicii calculatoare și informatice, % din total exporturi servicii	27.0	31.3	33.8
Investiții nete în economia altor țări, % din PIB	1.2	-1.6	0.1

Sursa: IGI 2012.

Aproape 90% din aplicațiile naționale provin de la solicitanții din municipiul Chișinău. Valoarea economică a multor patente solicitate este însă îndoielnică, lucru demonstrat de cota mică a patentelor în vigoare la 5 ani de la data acordării (după 5 ani expiră facilitățile acordate la înregistrarea și menținerea în vigoare a acestor patente)⁴. Cu alte cuvinte, ideile nu sunt transformate în produse noi. Aproape că nu există patente înregistrate de inventatorii moldoveni la Organizația Internațională pentru Proprietate Intelectuală (World Intellectual Property Organization – WIPO) și la Oficiul European de Patente (European Patent Office – EPO). Astfel, numărul de aplicații moldovenești pentru patente în cadrul Tratatului pentru Cooperare în domeniul Patentelor (Patent Cooperation Treaty – PCT) raportat la PIB calculat la Paritatea Puterii de Cumpărare (PPC) este de 2 ori mai mic decât media pe CSI și de 5 ori mai mic decât media pe ECE. În același timp, Republica Moldova este poziționată destul de bine din perspectiva numărului de articole științifice și tehnologice publicate.

Totodată, ținând cont de fragilitatea și dimensiunile economiei moldovenești, este clar că poziția internațională a Republicii Moldova la capitolul generare de cunoștințe și rezultate tehnologice ar fi mult mai joasă dacă, pentru calcularea indicatorilor de rezultate inovaționale, în calitate de numitor ar fi folosit nu volumul PIB, ci numărul populației, numărul cercetătorilor sau numărul de companii. Dacă nu vor fi adoptate politici pentru încurajarea activității inovaționale, s-ar putea întâmpla ca, odată cu creșterea economică, țara

⁴ Raport privind activitatea Consiliului Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică și rezultatele științifice principale obținute în sfera științei și inovării în anul 2012, Academia de Științe a Moldovei, Chișinău, Tipografia AȘM, 2013.

să alunece, în mod paradoxal, spre poziții mai inferioare în ratingurile internaționale de inovații. Acest risc este sugerat de indicatorii de impact economic al cunoștințelor generate și care arată o situație mai puțin bună decât în cazul generării cunoștințelor. În particular, după cum atestă IGI 2012, rata de creștere a PIB-ului raportat la forța de muncă ocupată în Moldova este mai mică decât în cele două regiuni comparatoare. Indicatorul de natalitate a companiilor moldovenești este practic la nivelul CSI, dar este de 3 ori mai mic decât în ECE⁵. În mod similar, companiile moldovenești nu depun suficiente eforturi pentru a obține certificate de management al calității ISO 9001: nivelul de penetrare a acestor certificate în economia moldovenească este mai înalt decât în CSI, dar este de patru ori mai mic decât în ECE. Acest indicator reflectă o intensitate destul de redusă a inovațiilor organizaționale în sectorul privat moldovenesc.

La capitolul difuziune a cunoștințelor generate de sectorul privat, Republica Moldova are performanțe mixte. Pe de o parte, cota exporturilor de bunuri tehnologice avansate (2,2% din total exporturi moldovenești) este destul de înaltă în comparație cu media de 1,3% în CSI, dar foarte redusă în comparație cu cele 7,2% în țările ECE. Pe de altă parte, cota serviciilor de computere și comunicații în total exporturi de servicii moldovenești (33,8% din totalul volumului de exporturi servicii) este mai înaltă decât în CSI (27%) și ECE (31,3%), ceea ce vorbește despre potențialul competitiv înalt pe care-l are acest sector. Volumul de inovații integrate în bunurile și serviciile moldovenești exportate pare a fi încă unul destul de modest în comparație cu competitorii din ECE, lucru atestat de volumul mic al plăților de royalty și de licențiere încasate din exterior de către firmele moldovenești (care reprezintă 64% din nivelul țărilor ECE); totuși, acest indicator este mai bun decât în medie în țările CSI.

În pofida existenței unor bune competențe în domeniul produselor de tehnologii informaționale și comunicații (TIC), în Republica Moldova aceste tehnologii încă nu au ajuns să aibă un rol definitoriu în setarea noilor modele de business și organizaționale. Această constatare se referă în egală măsură la sectorul privat și cel public. Conform evaluărilor efectuate de Uniunea Internațională a Telecomunicațiilor, la acest aspect, Republica Moldova este cu circa 10% sub nivelul țărilor din CSI și ECE (Tabelul 2)⁶.

Exporturile de bunuri de creație moldovenești, în general, depășesc, ca și cotă în total exporturi, indicatorii similari pentru celelalte două grupuri de țări; situația este însă inversă în cazul exporturilor de servicii de creație. Cota exporturilor de servicii de creație – cum ar fi serviciile de publicitate, marketing, proiectare și arhitectură, cercetare și dezvoltare, culturale, etc. – în total exporturi de servicii moldovenești (3,5%, vedeți Tabelul 2) este mult sub mediile în grupul țărilor CSI (7%) sau ECE (7,5%). Totodată, se atestă un nivel foarte scăzut de consum intern al bunurilor și serviciilor de creație: cheltuielile totale pentru produse culturale și recreaționale reprezintă numai 0,5% din cheltuielile de consum ale gospodăriilor casnice. În țările CSI acesta este de 3,1%, iar în ECE – 6,8%.

⁵ Popa, A., *Cercetare, dezvoltare și inovare în Republica Moldova*, Chișinău, Expert Grup, 2011.

⁶ Strategia inovațională a RM pentru perioada 2013-2020 „Inovații pentru Competitivitate”, p.16.

TABELUL 2. PRODUSE CREATIVE, EVALUAREA IGI 2012

	Media CSI	Media ECE	Republica Moldova
Scor general „Produse creative”	22.2	37.6	42.5
Scor „Produse creative intangibile”	26.9	39.0	61.9
Mărci comerciale ale rezidenților, unități / miliard PIB dolari SUA la PPC	43.4	59.7	180.8
Mărci comerciale în cadrul tratatului de la Madrid / miliard PIB dolari SUA la PPC	0.4	1.5	3.9
Utilizarea TIC în setarea modelelor de business	44.3	50.2	42.0
Utilizarea TIC în setarea modelelor de organizații	44.7	43.3	37.4
Scor „Bunuri și servicii creative”	15.3	31.9	22.9
Cheltuieli de consum pentru odihnă și cultură, % din total	3.1	6.8	0.5
Filme produse național / milion populație 15-69 ani	1.6	3.1	0.4
Ziare în circuit comercial / mie populație 15-69 ani	59.8	136.6	147.4
Exporturi de bunuri de creație, % din total exporturi bunuri	0.7	2.4	4.6
Exporturi de servicii de creație, % din total exporturi servicii	7.0	7.9	3.5
Scor „Creativitate online”	19.7	40.7	23.5
Domenii generice de nivel superior / mie populație 15-69 ani	2.9	22.3	2.0
Domenii naționale / mie populație 15-69 ani	23.5	48.0	23.0
Editări lunare Wikipedia / milion populație 15-69 ani	1811.2	5248.8	1482.0
Încărcări video YouTube / populație 15- 69 ani	42.3	65.8	61.5

Sursa: IGI 2012.

Firmele moldovenești investesc destul de mult în elaborarea și protejarea produselor intangibile. Este de remarcat activitatea foarte intensă de înregistrare a mărcilor în Republica Moldova - 181 mărci la 1 miliard USD PIB, în comparație cu 59,7 – în ECE și 43,4 – în CSI. Acest indicator atestă că firmele moldovenești investesc relativ mult în producerea și protejare juridică a brandurilor locale, ceea ce ar putea avea un puternic impact de dezvoltare a pieței pe viitor.

Pozițiile Republicii Moldova sunt destul de slabe în ceea ce privește prezența on-line. Numărul de web-domenii generice de nivel superior care revin la 1000

oameni populație în Republica Moldova este de numai 2,0 unități, comparativ cu 2,9 unități / 1000 oameni în CSI și 22,3 / 1000 oameni în ECE⁷. Aceasta vorbește despre o prezență redusă a companiilor și organizațiilor moldovenești în Internet, care reprezintă o barieră esențială în calea promovării produselor naționale.

În concluzie, indicatorii de rezultate inovaționale atestă că, la anumite aspecte inovaționale - invenție, mărci comerciale, bunuri de creație, exporturi de servicii informatice și conexe - Republica Moldova depășește chiar și țările ECE. În același timp, există multe aspecte la care trebuie de recuperat un decalaj foarte mare, țara fiind cu mult în urma țărilor CSI. Totodată, Republica Moldova este una din puținele țări din lume care, în clasamentul Indicelui Global al Inovațiilor 2012, a obținut un indice de eficiență inovațională supraunitar. Aceasta sugerează că economia și societatea moldovenească dispun de potențial să producă rezultate inovaționale satisfăcătoare chiar și în condiții economice dificile. Astfel, nefiind lider mondial al inovațiilor, Republica Moldova nu este nici restanțieră. De fapt, în raportul IGI 2012, Republica Moldova este identificată în partea superioară a grupului de țări „care învață să inoveze”. Totuși, Republica Moldova ar putea obține mult mai multe succese dacă inputurile în activitățile inovaționale ar fi mai consistente, iar suportul de politici - mai ferm orientat spre valorificarea eficiență a puținelor resurse de care dispune țara.

Scopul și premisele strategiei

Scopul Strategiei este de a asigura un cadru consistent de politici orizontale ce vor contribui la sporirea competitivității internaționale a țării și la edificarea unei economii bazate pe cunoaștere, prin dezvoltarea capitalului uman, prin consolidarea capacităților firmelor moldovenești de a absorbi, genera și difuza inovații și prin inter-conectarea mai strânsă a acestora cu centrele universitare și de cercetare⁸.

Succesul în implementarea Strategiei este condiționat de continuarea eforturilor pentru consolidarea unui mediu economic și instituțional favorabil pentru dezvoltarea antreprenoriatului în general, nu doar a celui inovațional. Strategia se bazează pe premisa că vor continua și se vor intensifica reformele orientate spre înlăturarea constrângerilor-cheie care limitează inițiativa privată și inovațiile. În mod specific, se mizează pe faptul că vor continua reformele care au drept obiectiv⁹:

- Promovarea activității de antreprenoriat, în general, și în mediul rural și în orașele mici, în special;
- Reducerea poverii administrative și regulatorii în derularea afacerilor, inclusiv prin continuarea reformelor orientate spre reducerea costurilor de lansare a businessului și de rezolvare a insolvențelor;
- Minimizarea oportunităților pentru aranjamente corupte în interacțiunile dintre firme și stat și accelerarea producerilor birocratice;

⁷ Popa, A., *Cercetare, dezvoltare și inovare în Republica Moldova*, Chișinău, Expert Grup, 2011.

⁸ Strategia inovațională a RM pentru perioada 2013-2020 „Inovații pentru Competitivitate” Chișinău, 2012, p.25.

⁹ Ibidem, p.27.

- Sporirea eficienței guvernamentale în ansamblu;
- Asigurarea transparenței în acordarea ajutorului de stat;
- Asigurarea și promovarea concurenței oneste;
- Fortificarea mediului instituțional pentru protecția drepturilor consumatorilor;
- Protecția drepturilor de proprietate și a liberei inițiative;
- Adoptarea Codului Educației și continuarea reformei sistemului educațional, în special a treptei universitare;
- Sporirea nivelului de finanțare a sistemului educațional și alocarea mai eficientă a resurselor în interiorul sectorului, cu accent major pe salarizarea cadrelor didactice;
- Dezvoltarea în continuare a sferei științei naționale și sporirea atractivității carierei științifice pentru tineri.

Estimarea impactului și costurilor implementării strategiei

Implementarea Strategiei va accelera dezvoltarea sistemului inovațional al Republicii Moldova, va îmbunătăți percepția inovațiilor de către societate, va facilita transformarea rezultatelor cercetării în produse și servicii inovaționale și comercializarea lor, va asigura o nouă calitate a creșterii economice, va dezvolta cultura inovațională și capitalul uman și va contribui la îmbunătățirea calității vieții cetățenilor. Impactul pozitiv al implementării Strategiei se va exprima prin:

- 1) sporirea competitivității economiei naționale prin valorificarea economică a inovațiilor tehnologice, de produs, de marketing și organizaționale, atât a celor inedite, generate în țară, cât și prin absorbția celor deja existente;
- 2) accelerarea ritmurilor de creștere economică și îmbunătățirea calității acesteia;
- 3) creșterea exporturilor de mărfuri și servicii cu valoare adăugată înaltă, intensive în cunoștințe, competențe și componente tehnologice;
- 4) majorarea investițiilor interne și străine în economie și diversificarea acestora la nivel de sectoare, inclusiv în sectoarele cu mare potențial de export;
- 5) sporirea productivității muncii și remunerării forței de muncă;
- 6) crearea noilor locuri de muncă;
- 7) intensificarea dezvoltării regionale;
- 8) sporirea calității și relevanței rezultatelor sectorului de cercetare;
- 9) consolidarea capacităților instituționale și a potențialului uman din sistemul național de inovare, inclusiv prin asigurarea motivării adecvate a angajaților și sporirea atractivității pentru tineret;
- 10) îmbunătățirea managementului în sistemul național de inovare;
- 11) ameliorarea numerică și calitativă a prezenței comunității de cercetare și inovaționale a Moldovei în programe și rețele internaționale;
- 12) integrarea mai rapidă a IMM-urilor moldovenești în lanțurile tehnologice europene și globale;
- 13) îmbunătățirea calității vieții populației și o tranziție accelerată la economia bazată pe cunoaștere.

Costurile financiare de implementare a Strategiei au fost evaluate, pentru costurile estimabile, la circa 1,6 miliarde lei pentru întreaga perioadă de

implementare. Cu câteva excepții, aceasta nu presupune alocarea unor mijloace suplimentare celor care în prezent sunt alocate pentru sfera de cercetare și inovare, ci, în primul rând, o alocare și o distribuție mai judicioasă a resurselor existente și planificate. Costurile evaluate nu includ finanțarea instituțională pe care o vor primi institutele de cercetare și universitățile restructurate în urma unui proces de evaluare instituțională. Totodată, în implementarea Strategiei vor fi atrase și mijloacele financiare private, astfel încât povara asupra bugetului de stat nu va crește esențial în comparație cu situația actuală.

Concluzii

În urma implementării Strategiei către anul 2020 dezvoltarea economică a țării se va baza pe un sistem inovațional național compus din firme inovatoare și competente, conectate în cadrul unor parteneriate inovaționale cu universități și centre de cercetare naționale și străine. Impactul economic al sistemului inovațional se va reflecta prin mai multe locuri noi de muncă, venituri mai mari și exporturi mai competitive. Dar această va fi posibil de realizat numai în cazul asigurării următoarelor principii:

- coordonarea activităților între organele administrării publice locale și centrale;
- concentrarea eforturilor asupra celor mai importante acțiuni;
- utilizarea eficientă a instrumentelor de asistență din partea donatorilor;
- participarea publică și popularizarea scopului, procesului și rezultatelor;
- monitorizarea procesului de implementare și raportarea publică regulată;
- flexibilitatea pe parcursul implementării - învățarea din experiență și ajustarea acțiunilor în caz de necesitate.

BIBLIOGRAFIE

Popa, A., (2011), *Cercetare, dezvoltare și inovare în Republica Moldova*, Chișinău, Expert Grup.

Programul de activitate al Guvernului Republicii 2011-2014: Libertate, Democrație, Bunăstare.

(2013), Raport privind activitatea Consiliului Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică și rezultatele științifice principale obținute în sfera științei și inovării în anul 2012, Academia de Științe a Moldovei, Chișinău, Tipografia AȘM.

(2012), Strategia inovațională a RM pentru perioada 2013-2020 „Inovații pentru Competitivitate” Chișinău.

(2013), The Global Innovation Index 2012, INSEAD.

EXAMEN CRITIC AL DISPOZIȚIILOR LEGALE NAȚIONALE ȘI EUROPENE PRIVIND RĂSPUNDEREA VÂNZĂTORULUI PENTRU LIPSA CONFORMITĂȚII ÎN CAZUL VÂNZĂRII BUNURILOR DE CONSUM ȘI A GARANȚIILOR CONEXE

Ionuț Ciutacu*

ionutciutacu@yahoo.com

Elena Tudor**

eley_28@yahoo.it

Abstract: *In the last decades, the mankind knows an unbelievable development, which express itself on many areas, especially the industry and the trade. These have an essential role, because they minister to satisfy the needs of human beings, as consumers, whose interests can be accomplished not only by the obtaining of goods which are in conformity with the contract of sale, but also by the just compensation for the damages they have suffered. As we are working with juridical instruments from the area of private law, the legislator should provide optimal mechanisms for achieving the balance between the interests of the producers and the seller, on the one hand, and those of the consumers, on the other. Unfortunately, the careful analysis of the norms belonging to the positive law (European and national) highlights that the legal relations between parties are disproportionate, because the consumer is at the discretion of the producer and the seller.*

Keywords: *consumer protection, seller's liability for any lack of conformity, national law, european law, consumer's right to just compensation for the damages he has suffered.*

1. Necesitatea consacării dreptului consumatorilor la repararea daunelor în cazul bunurilor de consum și a garanțiilor conexe

Dezvoltarea la nivel național, regional și global, a industriei și comerțului impune realizarea unui echilibru între producător și vânzător, pe de o parte, și consumator, pe de alta, astfel încât obligațiile ce rezultă din contractele de vânzare-cumpărare încheiate de aceștia să fie *direct proporționale (s.n.)*, iar consumatorii să se poată bucura de bunuri conforme în schimbul prețului. În acest scop, statele și organismele internaționale de la nivel regional și-au concentrat activitatea în vederea realizării unor instituții juridice care să contribuie la protecția consumatorilor, precum răspunderea vânzătorului pentru lipsa conformității

* Lect. univ. dr., Facultatea de Științe Juridice și Administrative, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București.

** SIELTE SA.

existentă în cazul bunurilor de consum.

Aderarea la Uniunea Europeană l-a determinat pe legiuitorul român să creeze procedee juridice eficiente pentru realizarea obiectivelor stabilite prin tratatele și actele comunitare, mai ales a aceluia privind *instituirea sau asigurarea funcționării pieței interne (s.n.)*¹. Existența acesteia este necesară, deoarece libera circulație a mărfurilor este una dintre cele patru libertăți fundamentale² și se poate asigura doar cu ajutorul unor măsuri eficiente de protecție a consumatorilor³, pe care Uniunea le adoptă în procesul realizării și asigurării continuității pieței interne⁴. Asemenea dispoziții juridice nu au întârziat să apară, dovadă că Parlamentul European și Consiliul au adoptat Directiva 1999/44/CE din 25 mai 1999 privind anumite aspecte ale vânzării de bunuri de consum și garanții conexe⁵, ce *reprezintă un regres în materie (s.n.)*,

¹ Potrivit art. 26 par. 1 și 2 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene, Uniunea adoptă măsurile **pentru instituirea sau asigurarea funcționării pieței interne (s.n.)**, care cuprinde un spațiu fără frontiere interne, în care libera circulație a mărfurilor, a persoanelor, a serviciilor și a capitalurilor este asigurată în conformitate cu dispozițiile tratatelor.

Este de notorietate faptul că Tratatul de la Lisabona a schimbat denumirea Tratatului de instituire a Comunității Europene în aceea de Tratat privind funcționarea Uniunii Europene și a amendat dispozițiile acestuia, dovadă că locul vechii piețe comune este luat de piața internă, lucru de natură a indica o profundă schimbare a fizionomiei acestui actor al comunității internaționale. Pentru a susține această afirmație, vom reproduce conținutul articolului 2 al Tratatului de instituire a Comunității Europene, potrivit acestora, „Comunitatea are ca misiune, prin instituirea **unei piețe comune (s.n.)**, a unei uniuni economice și monetare și prin punerea în aplicare a politicilor sau acțiunilor comune prevăzute la articolele 3 și 4, să promoveze în întreaga Comunitate o dezvoltare armonioasă, echilibrată și durabilă a activităților economice, un nivel ridicat de ocupare a forței de muncă și de protecție socială, egalitatea între bărbați și femei, o creștere durabilă și neinflaționistă, un grad ridicat de competitivitate și de convergență a performanțelor economice, un nivel ridicat de protecție și de ameliorare a calității mediului, creșterea nivelului și calității vieții, coeziunea economică și socială și solidaritatea între statele membre”.

² Octavian Manolache, **Tratat de drept comunitar**, ediția a V-a, București, Ed. CH Beck, 2006, p. 223.

³ Protecția sănătății, a siguranței și a intereselor economice ale consumatorilor, promovarea dreptului acestora la informare, educare și organizare în vederea apărării intereselor lor (art. 169 alin. 1 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene).

⁴ Potrivit art. 114 par. 1 și 3 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene:

„Cu excepția cazului în care tratatele dispun altfel, dispozițiile următoare se aplică în vederea realizării obiectivelor enunțate la articolul 26. Parlamentul European și Consiliul, hotărând în conformitate cu procedura legislativă ordinară și după consultarea Comitetului Economic și Social, adoptă măsurile privind apropierea actelor cu putere de lege și a actelor administrative ale statelor membre care au ca obiect instituirea și funcționarea pieței interne.

În formularea propunerilor prevăzute la alineatul (1) în domeniul sănătății, securității, protecției mediului și protecției consumatorilor, Comisia pornește de la premisa asigurării unui nivel ridicat de protecție ridicat, ținând seama în special de orice evoluție nouă, întemeiată pe fapte științifice. În cadrul atribuțiilor ce le revin, Parlamentul European și Consiliul depun eforturi, de asemenea, pentru realizarea acestui obiectiv”.

Potrivit art. 169 par. 3 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene, Parlamentul European și Consiliul, hotărând în conformitate cu procedura legislativă ordinară și după consultarea Comitetului Economic și Social, adoptă măsurile prevăzute la alineatul (2) litera (b).

⁵ A fost publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. L 171 din 7 iulie 1999. Cea mai recentă modificare a dispozițiilor acesteia se datorează Directivei 2011/83/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2011 privind drepturile consumatorilor, de modificare a Directivei 93/13/CEE a Consiliului și a Directivei 1999/44/CE a Parlamentului European și a

întrucât conținutul său este inferior celui al Ordonanței Guvernului nr. 21 din 1992 privind protecția consumatorilor⁶, în forma anterioară datei de 1 ianuarie 2007.

Politica europeană din domeniul protecției consumatorului l-a determinat pe legiuitorul român să își însușească regulile stabilite prin dispozițiile Directivei 1999/44/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 mai 1999 privind anumite aspecte ale vânzării de bunuri de consum și garanții conexe⁷, înclinând balanța în favoarea producătorilor și vânzătorilor. Pentru a demonstra această afirmație, vom analiza evoluția conținutului normelor juridice românești și comunitare ce guvernează răspunderea vânzătorului pentru lipsa conformității în cazul vânzării bunurilor de consum și a garanțiilor conexe.

2. Răspunderea vânzătorului pentru nefuncționarea datorată deficiențelor produselor comercializate, anterior adoptării Directivei 1999/44/CE a Parlamentului European și a Consiliului

Legiuitorul român devenise conștient de faptul că industria generează nu numai produse funcționale, ci și nefuncționale. Datorită egalității ce guverna raporturile juridice de drept privat, a considerat necesar să ofere instrumente juridice eficiente în vederea protejării consumatorilor, adoptând Ordonanța Guvernului nr. 21 din 1992. Potrivit dispozițiilor originare ale art. 12 din acest act normativ, consumatorii puteau pretinde agenților economici remedierea sau înlocuirea gratuită a produselor obținute, precum și despăgubiri pentru pierderile suferite ca urmare a deficiențelor constatate în cadrul termenului de garanție sau de valabilitate⁸. Interpretate în strânsă legătură cu cele ale art. 13 și 14, au oferit o concluzie interesantă în privința ordinii în care urmau a fi exercitate drepturile subiective ale consumatorilor.

Pentru a demonstra această afirmație, vom aminti că dispozițiile originare ale art. 13 din Ordonanța Guvernului nr. 21 din 1992 stabileau că vânzătorul era obligat să remedieze deficiențele apărute la produsele de larg consum în cadrul termenelor de garanție; însă, ori de câte ori durata de nefuncționare cauzată de deficiențele apărute înăuntrul termenului de garanție depășea 10% din acesta, vânzătorul era obligat, *la cererea consumatorului, să înlocuiască produsul sau să restituie acestuia contravaloarea*⁹ (*s. n.*). Deși posibilitatea înlocuirii produsului era

Consiliului și de abrogare a Directivei 85/577/CEE a Consiliului și a Directivei 97/7/CE a Parlamentului European și a Consiliului.

⁶ Ordonanța Guvernului nr. 21 din 21 august 1992 privind protecția consumatorilor a fost republicată în **M.Of.** al României, Partea I, nr. 208 din 28 martie 2007 și modificată ulterior.

⁷ Dispozițiile acestei directive au fost transpuse în dreptul românesc prin Legea nr. 449 din 2003 privind vânzarea produselor și garanțiile asociate acestora. Această lege a fost publicată în **M.Of.** al României, Partea I, nr. 812 din 18 noiembrie 2003, republicată în **M.Of.** al României, Partea I, nr. 347 din 6 mai 2008 și modificată ulterior prin dispozițiile Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 174 din 2008 pentru modificarea și completarea unor acte normative privind protecția consumatorilor.

⁸ Art. 12 din Ordonanța Guvernului nr. 21 din 1992 privind protecția consumatorilor.

⁹ Potrivit dispozițiilor art. 14 alin. 1 din Ordonanța Guvernului nr. 21 din 1992 privind protecția consumatorilor, în cazul produselor la care timpul de nefuncționare din cauza deficiențelor apărute în cadrul termenului de garanție depășește 10% din acest termen, precum și în cazul produselor alimentare, farmaceutice sau cosmetice care prezintă abateri față de

precizată înaintea celei privind restituirea contravalorii acestuia, vânzătorul nu putea impune consumatorului măsura înlocuirii, deoarece trebuia să existe un echilibru între obligațiile pe care cele două părți și le asumaseră prin contractul de vânzare-cumpărare. Această teorie a fost confirmată și cu ajutorul dispozițiilor art. 14 alin. 2 din Hotărârea Guvernului nr. 394 din 8 iunie 1995¹⁰, care prevăd că *restituirea contravalorii actualizate a produsului se va face la cererea consumatorului și în cazul unor defecțiuni repetate (cel puțin 3 defecte în prima jumătate a perioadei de garanție) sau în cazul defectării produsului care a fost deja înlocuit (s.n.)*.

În anul 1994 a fost adoptată Legea nr. 11¹¹, care modifică și, în același timp, aprobă dispozițiile Ordonanței Guvernului nr. 21 din 1992, fără a afecta fizionomia instituției răspunderii pentru nefuncționarea datorată deficiențelor produselor comercializate. Următoarea modificare care a adus unele noutăți referitoare la modul în care se calculează contravaloarea produsului¹² se datorează dispozițiilor Ordonanței Guvernului nr. 58 din 2000¹³, care a fost aprobată cu modificări prin Legea nr. 37 din 2002¹⁴. Acest nou act normativ confirmă o anumită dispoziție a Ordonanței 58 din 2000 care consacră noțiunile de clauză abuzivă¹⁵ și practici comerciale abuzive¹⁶, introducea conceptul de

caracteristicile calitative prescrise, vânzătorul este obligat, la cererea consumatorului, să le înlocuiască sau să restituie contravaloarea acestora.

Aceste dispoziții din cadrul Ordonanței au fost reluate și detaliate prin intermediul Hotărârii Guvernului nr. 394 din 8 iunie 1995 privind obligațiile ce revin agenților economici - persoane fizice sau juridice - în comercializarea produselor de folosință îndelungată, destinate consumatorilor. Potrivit dispozițiilor art. 14 alin. 1, produsele de folosință îndelungată defectate în termenul de garanție, atunci când nu pot fi reparate sau când durata de nefuncționare din cauza deficiențelor apărute în termenul de garanție depășește 10% din termenul de garanție, la cererea consumatorului, vor fi înlocuite de vânzător sau acesta va restitui consumatorului contravaloarea actualizată a produsului respectiv.

¹⁰ Hotărârea Guvernului nr. 394 din 8 iunie 1995 privind obligațiile ce revin agenților economici - persoane fizice sau juridice - în comercializarea produselor de folosință îndelungată, destinate consumatorilor, a fost publicată în **M.Of.** al României, Partea I, nr. 122 din 19 iunie 1995, republicată în **M.Of.** al României, Partea I, nr. 10 din 27 ianuarie 1997 și abrogată prin dispozițiile Legii nr. 449 din 2003 privind vânzarea produselor și garanțiile asociate acestora.

¹¹ Legea nr. 11 din 7 martie 1994 privind unele ordonanțe ale Guvernului emise în baza Legii nr. 81/1992 privind abilitarea Guvernului de a emite ordonanțe și autorizarea contractării și garantării unor credite externe a fost publicată în **M.Of.** al României, Partea I, nr. 65 din 14 martie 1994.

¹² Potrivit noilor dispoziții, datorate Ordonanței Guvernului nr. 58 din 30 ianuarie 2000, restituirea contravalorii produsului sau serviciului se face la valoarea actualizată a acesteia.

¹³ Ordonanța Guvernului nr. 58 din 30 ianuarie 2000 pentru modificarea și completarea Ordonanței Guvernului nr. 21/1992 privind protecția consumatorilor a fost publicată în **M.Of.** al României, Partea I, nr. 43 din 31 ianuarie 2000.

¹⁴ Legea nr. 37 din 16 ianuarie 2002 privind aprobarea Ordonanței Guvernului nr. 58/2000 pentru modificarea și completarea Ordonanței Guvernului nr. 21/1992 privind protecția consumatorilor a fost publicată în **M.Of.** al României, Partea I, nr. 91 din 2 februarie 2002.

¹⁵ Potrivit dispozițiilor art. 2, este abuzivă acea clauză contractuală care nu a fost negociată direct cu consumatorul și care prin ea însăși sau împreună cu alte prevederi din contract creează, în detrimentul consumatorului și contrar cerințelor bunei-credințe, un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților.

¹⁶ Prin *practici comerciale abuzive* înțelegem acele metode de vânzare restrictive sau condiționate care afectează interesele consumatorilor.

pagubă¹⁷, stabilea, în mod expres, prin intermediul tezei a III-a a art. 12, răspunderea producătorului față de vânzător¹⁸ și retușa dispozițiile Ordonanței 21 din 1992¹⁹ ce reglementau răspunderea vânzătorului.

3. Adoptarea normei comunitare privind răspunderea vânzătorului pentru lipsa conformității în cazul vânzării bunurilor de consum și a garanțiilor conexe

În momentul adoptării Directivei 1999/44/CE a Parlamentului European și a Consiliului, ale cărei dispoziții au fost transpuse în dreptul intern prin dispozițiile Legii nr. 449 din 2003²⁰, denumirea instituției juridice a fost schimbată în răspunderea vânzătorului pentru lipsa conformității în cazul vânzării bunurilor de consum.

În plus, aceste acte normative au produs, în aparență, modificări de formă nesemnificative. În ce constau acestea? În schimbarea ordinii în care urmau a se aplica drepturile consumatorului. Potrivit dispozițiilor art. 3 paragraf. 2 și 3 din Directivă, *consumatorul are dreptul ca bunurile să fie repuse în conformitate, gratuit, prin reparare sau înlocuire ori la o reducere de preț corespunzătoare sau la rezoluțiunea contractului (s.n.)*²¹ în condițiile prevăzute de actul comunitar. Așadar, consumatorul va cere vânzătorului să repare bunurile sau să le înlocuiască și abia după aceea poate solicita reducerea corespunzătoare a costului sau rezilierea contractului *în cazurile expres prevăzute (s.n.)* de dispozițiile art. 3 alin. 5 din același act comunitar²², dintre care dorim a scoate în evidență pe acela în care *consumatorul nu beneficiază de reparație sau înlocuire (s.n.). Concluzia? În timpul perioadei de garanție, consumatorul este privat de*

¹⁷ Potrivit dispozițiilor art. 2, prin pagubă înțelegem prejudiciul creat consumatorului prin utilizarea unui produs periculos sau a unui produs cu defecte, precum și cel creat de servicii necorespunzătoare furnizate de prestator. Prejudiciul poate fi material, vătămarea integrității corporale sau a sănătății, precum și pierderea vieții. În cazul utilizării unui produs cu defecte, se consideră pagubă deteriorarea sau distrugerea oricărui bun, altul decât produsul cu defecte, cu condiția ca bunul respectiv să fie în mod normal destinat folosinței sau consumului privat și să fi fost folosit de persoana prejudiciată pentru uz sau consum personal, iar valoarea pagubei să nu fie mai mică de 2 milioane lei.

¹⁸ Legea nr. 240 din 7 iunie 2004 privind răspunderea producătorilor pentru pagubele generate de produsele cu defecte a fost publicată în **M.Of.** al României, Partea I, nr. 552 din 22 iunie 2004 și republicată în **M.Of.** al României, Partea I, nr. 312 din 22 aprilie 2008. Ea este cea care transpune în legislația românească dispozițiile Directivei 85/374 /EEC din 25 iulie 1985 privind răspunderea producătorului, publicată în Jurnalul Oficial al Comunităților Europene, nr. L210/07.08.1985, modificată și completată prin Directiva 1999/34/EC a Parlamentului European și a Consiliului, publicată în Jurnalul Oficial al Comunităților Europene, nr. L 141/04.06.1999.

¹⁹ Art. 12, art. 13 alin. 1 și art. 15 alin. 2 din Ordonanța Guvernului nr. 21 din 1992 privind protecția consumatorilor.

²⁰ Modificările aduse acestui act normativ prin intermediul dispozițiilor Legii nr. 363 din 21 decembrie 2007 privind combaterea practicilor incorecte ale comercianților în relația cu consumatorii și armonizarea reglementărilor cu legislația europeană privind protecția consumatorilor, publicată în **M.Of.** al României, Partea I, nr. 899 din 28 decembrie 2007, nu sunt relevante.

²¹ Art. 10 din Legea nr. 449 din 2003.

²² Dispozițiile comunitare au drept corespondent art. 13 din Legea nr. 449 din 2003, care prevede celelalte posibilități: neluarea măsurii reparatorii de către vânzător într-o perioadă de timp rezonabilă și repararea produselor cu inconveniente semnificative pentru consumator.

posibilitatea de a cere reducerea costului sau rezilierea contractului. Cu alte cuvinte, acesta nu are posibilitatea de a recupera prețul sau o parte din el, deoarece produsul care nu este conform cu dispozițiile contractului va fi reparat sau înlocuit la nesfârșit. Acesta este spiritul normei comunitare, care va conduce la abrogarea dispozițiilor Ordonanței Guvernului nr. 21 din 1992 și Hotărârii Guvernului nr. 394 din 1995 care reglementau, în mod expres, modul în care consumatorul putea opta pentru restituirea contravalorii produsului respectiv. Ulterior, pentru a completa măsurile necesare protecției consumatorilor, legiuitorul comunitar a adoptat Directiva 2011/83/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2011 privind drepturile consumatorilor, de modificare a Directivei 93/13/CEE a Consiliului și a Directivei 1999/44/CE a Parlamentului European și a Consiliului și de abrogare a Directivei 85/577/CEE a Consiliului și a Directivei 97/7/CE a Parlamentului European și a Consiliului²³, prin care permitea consumatorilor să se retragă, în anumite condiții, din contractele încheiate la distanță sau din cele negociate în afara spațiilor comerciale²⁴ și, implicit, să primească toate sumele pe care le rambursase comerciantului²⁵. Cu toate acestea, indiferent de natura contractului încheiat, consumatorilor le revenea „privilegiul” de a se bucura de repararea și înlocuirea gratuită a produsului înăuntrul termenului de garanție.

4. Transpunerea normelor comunitare în legislația națională

În mod firesc, dispozițiile Directivei 1999/44/CE a Parlamentului European și a Consiliului au determinat adoptarea Legii 449 din 2003²⁶, ale cărei dispoziții urmau a intra în vigoare de la 1 ianuarie 2007²⁷. În aceste condiții, legiuitorul român a fost silit să recurgă la diverse măsuri, ce vor avea ca efect elaborarea unor reguli nefavorabile consumatorilor. Iată de ce, cu mai puțin de o lună înainte de aderarea României la Uniunea Europeană, a adoptat Legea nr. 476 din 2006²⁸, ce prevedea, printre altele, introducerea unui nou articol în textul Ordonanței Guvernului nr. 21 din 1992, anume art. 14¹. În mod surprinzător, primul alineat al acestuia era aproape identic cu art. 14 alin. 1 din Ordonanță, ce urma a fi abrogat începând cu 1 ianuarie 2007. Pentru a se asigura perioada de tranziție de la modelul actual până la implementarea celui european, dispozițiile

²³ A fost publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. L 304/22.11.2011.

²⁴ Potrivit dispozițiilor art. 9 parag. 1 din Directiva 2011/83/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2011, consumatorul beneficiază, cu excepția cazurilor prevăzute la articolul 16, de o perioadă de 14 zile pentru a se retrage dintr-un contract la distanță sau dintr-un contract negociat în afara spațiului comercial, fără a fi nevoit să justifice decizia de retragere și fără a suporta alte costuri decât cele prevăzute la articolul 13 alineatul (2) și la articolul 14.

²⁵ Potrivit art. 13 parag. 1 teza I din Directiva 2011/83/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2011, comerciantul rambursează toate sumele pe care le-a primit drept plată din partea consumatorului, inclusiv, după caz, costurile livrării, fără întârziere nejustificată și, în orice caz, nu mai târziu de 14 zile de la data la care este informat de decizia de retragere din contract a consumatorului în conformitate cu articolul 11.

²⁶ Republicată în **M.Of.** al României, Partea I, nr. 347 din 6 mai 2008.

²⁷ Art. 27 alin. 1 din Legea nr. 449 din 2003, republicată.

²⁸ Legea nr. 476 din 2006 pentru modificarea și completarea Ordonanței Guvernului nr. 21/1992 privind protecția consumatorilor a fost publicată în **M.Of.** al României, Partea I, nr. 1018 din 21 decembrie 2006.

art. 14¹ din Ordonanța Guvernului nr. 21 din 1992 au fost în vigoare aproape un an, adică până în momentul adoptării Legii nr. 363 din 2007²⁹, ale cărei norme dispuneau republicarea ordonanței amintite și a Legii nr. 449 din 2003³⁰. Din păcate, republicarea Ordonanței Guvernului nr. 21 din 1992 a determinat și renumerotarea articolelor, astfel încât *art. 14¹ a devenit art. 14 (s.n.)*, căzând astfel sub incidența dispozițiilor Legii nr. 449 din 2003.

Din acest moment, dispozițiile art. 14 au fost nou golite de conținut și este lesne de înțeles de ce Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 174 din 2008³¹ „*a armonizat*” (s.n.) dispozițiile art. 14 din Ordonanța Guvernului nr. 21 din 1992³² cu cele ale Directivei 1999/44/CE a Parlamentului European și a Consiliului, trecând astfel în subsidiar posibilitatea cumpărătorului de a cere vânzătorului restituirea contravalorii produsului.

5. Concluzii

Nu există nici o îndoială ca dispozițiile Directivelor care reglementează răspunderea vânzătorului și pe aceea a producătorului se completează reciproc. În aceste condiții, care a fost raționamentul care a determinat, la nivel european și național, îngreunarea posibilității consumatorilor de a recupera contravaloarea bunului atunci când acesta nu era în conformitate cu contractul, în favoarea înlocuirii și reparării, la nesfârșit, a produsului defect? Nu cumva aceste procedee juridice sunt specifice unei societăți bazate pe consum, aflată într-o puternică criză cauzată de industrializarea excesivă?

Întrucât cazurile în care consumatorii doreau restituirea contravalorii produselor nu erau numeroase, iar rezolvarea lor contribuia la strângerea legăturii dintre aceștia și vânzători, respectiv producători, considerăm necesară reintroducerea instrumentelor juridice care să permitau cumpărătorului, în mod real, să recupereze prețul.

BIBLIOGRAFIE

Octavian, Manolache, (2006), *Tratat de drept comunitar*, ediția a V-a, București, Ed. CH Beck.

Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene.

²⁹ Legea nr. 363 din 21 decembrie 2007 privind combaterea practicilor incorecte ale comercianților în relația cu consumatorii și armonizarea reglementărilor cu legislația europeană privind protecția consumatorilor a fost publicată în **M.Of.** al României, Partea I, nr. 899 din 28 decembrie 2007.

³⁰ Legea nr. 449 din 2003 a fost republicată în **M.Of.** al României, Partea I, nr. 347 din 6 mai 2008.

³¹ A fost publicată în **M.Of.** al României, Partea I, nr. 795 din 27 noiembrie 2008.

³² Potrivit dispozițiilor art. 14 din Ordonanța Guvernului nr. 21 din 1992, așa cum au fost modificate prin dispozițiile Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 174 din 2008:

„*În cazul produselor și serviciilor alimentare, al produselor nealimentare pentru care producătorul stabilește termen de valabilitate/data de minimă durabilitate, care pot afecta viața sau sănătatea consumatorilor ori care prezintă abateri de la caracteristicile prescrise sau declarate, vânzătorul/prestatorul de servicii este obligat, la cererea consumatorului, să le înlocuiască de îndată, să le refacă sau să restituie contravaloarea acestora*”.

Directiva 2011/83/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2011 privind drepturile consumatorilor, de modificare a Directivei 93/13/CEE a Consiliului și a Directivei 1999/44/CE a Parlamentului European și a Consiliului și de abrogare a Directivei 85/577/CEE a Consiliului și a Directivei 97/7/CE a Parlamentului European și a Consiliului.

Directiva 1999/44/CE din 25 mai 1999 privind anumite aspecte ale vânzării de bunuri de consum și garanții conexe.

Directiva 85/374 /CEE din 25 iulie 1985 privind răspunderea producătorului.

Legea nr. 363 din 21 decembrie 2007 privind combaterea practicilor incorecte ale comercianților în relația cu consumatorii și armonizarea reglementărilor cu legislația europeană privind protecția consumatorilor.

Legea nr. 476 din 2006 pentru modificarea și completarea Ordonanței Guvernului nr. 21/1992 privind protecția consumatorilor.

Legea nr. 240 din 7 iunie 2004 privind răspunderea producătorilor pentru pagubele generate de produsele cu defecte.

Legea nr. 449 din 2003 privind vânzarea produselor și garanțiile asociate acestora.

Legea nr. 37 din 16 ianuarie 2002 privind aprobarea Ordonanței Guvernului nr.58/2000 pentru modificarea și completarea Ordonanței Guvernului nr. 21/1992 privind protecția consumatorilor.

Legea nr. 11 din 7 martie 1994 privind unele ordonanțe ale Guvernului emise în baza Legii nr. 81/1992 privind abilitarea Guvernului de a emite ordonanțe și autorizarea contractării și garantării unor credite externe.

Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 174 din 2008 pentru modificarea și completarea unor acte normative privind protecția consumatorilor.

Ordonanța Guvernului nr. 58 din 30 ianuarie 2000 pentru modificarea și completarea.

Ordonanța Guvernului nr. 21 din 21 august 1992 privind protecția consumatorilor.

Hotărârea Guvernului nr. 394 din 8 iunie 1995 privind obligațiile ce revin agenților economici - persoane fizice sau juridice - în comercializarea produselor de folosință îndelungată, destinate consumatorilor.